

RAVNOPRAVNO

U INFORMACIONO DRUŠTVO

SMERNICE, KONTROLNE LISTE I PRIMERI
DOBRE PRAKSE RODNE RAVNOPRAVNOSTI

RAVNOPRAVNO U INFORMACIONO DRUŠTVO

SMERNICE, KONTROLNE LISTE I PRIMERI DOBRE PRAKSE RODNE RAVNOPRAVNOSTI

UDRUŽENJE „JEDNAKE MOGUĆNOSTI“

**APRIL 2006.
Beograd**

UVODNA RAZMATRANJA.....	4
1. RODNO OSETLJIVE SMERNICE U PROCESU KREIRANJA INSTITUCIONALNOG OKVIRA ZA RAZVOJ ID U SRBIJI.....	10
1.1 UVOD	10
1.2 OPŠTE SMERNICE U PROCESU FORMIRANJA INSTITUCIONALNOG OKVIRA ZA RAZVOJ INFORMACIONOG DRUŠTVA.....	11
1.3 SMERNICE ZA MINISTARSTVO, ZA DRŽAVNU UPRAVU I LOKALNU SAMOUPRAVU - MDULS	13
1.4. SMERNICE ZA SAVET ZA INFORMACIONO DRUŠTVO.....	15
1.5 SMERNICE ZA KOMITET ZA INFORMACIONO DRUŠTVO	16
1.6 SMERNICE ZA FORUM ZA INFORMACIONO DRUŠTVO	17
1.7 SMERNICE ZA PODODBOR ZA ID U SKUPŠTINI SRBIJE.....	19
1.8 SMERNICE U PROCESU NADZORA I PROCENE NSID.....	20
1.9 VEZE IZMEĐU INSTITUCIJA ZA ID U PROCESU INKORPORIRANJA PRINCIPA RODNE RAVNOPRAVNOSTI	21
2. SMERNICE ZA UKLJUČIVANJE PRINCIPA RODNE RAVNOPRAVNOSTI U GRANSKE POLITIKE I PLANIRANJE IKT PROJEKATA.....	22
2.1 GRANSKE POLITIKE I SMERNICE	22
2.2 OPŠTE SMERNICE U PROCESU KREIRANJA GRANSKIH POLITIKA ID I IKT PROJEKATA	24
2.3 RODNO OSETLJIVE SMERNICE U PROGRAMIMA/PROJEKTIMA ZA IZGRADNJU NACIONALNE INFRASTRUKTURE ZA e-KOMUNIKACIJE	27
2.3.1 Nacionalna infrastruktura za e-komunikacije i smernice	27
2.3.2 Opšte smernice koje treba da budu razmatrane u procesu izrade strategije komunikacija.....	28
2.3.3 Smernice u razmatranju strateških mogućnosti.....	28
2.3.4 Smernice u procesima zapošljavanja i obuke (suočavanje sa izazovima u realizaciji strategije razvoja komunikacija).....	31
2.4 RODNO OSETLJIVE SMERNICE U GRANSKOJ POLITICI I PROJEKTIMA e-UPRAVE	34
2.4.1 Uvodna razmatranja.....	34
2.4.2 Značaj e-uprave za žene i organizacije žena	36
2.4.3 Smernice za gransku politiku razvoja e-uprave	37
2.4.4 Dobri primeri iz prakse.....	44
2.5 RODNO OSETLJIVE SMERNICE U GRANSKOJ POLITICI I PROJEKTIMA e-OBRAZOVANJA	45
2.5.1 Uvod	45
2.5.2 Značaj e-obrazovanja za žene	46
2.5.3 Dobri primeri iz prakse i mogući projekti.....	52
2.6 RODNO SENZIBILNE SMERNICE U PROGRAMIMA/PROJEKTIMA ZA e-ZDRAVSTVO	54
2.6.1 Uvod	54
2.6.2 Značaj e-zdravstva sa aspekta rodne ravnopravnosti.....	54
2.6.3 Ključni akteri i primena principa rodne ravnopravnosti u e-zdravstvu.....	55
2.6.4 Smernice u procesu suočavanja sa izazovima u realizaciji politike e-zdravstva	57
2.6.5 Dobri primeri iz prakse.....	59
2.6.6 Predlog za iniciranje projekta	62
2.7 SMERNICE ZA UKLJUČIVANJE PRINCIPA RODNE RAVNOPRAVNOSTI U GRANSKE POLITIKE I PLANIRANJE e-POSLOVANJA I e-BANKARSTVA	64
2.7.1 Uvod	64
2.7.2 Značaj e-poslovanja sa aspekta rodne ravnopravnosti	65
2.7.3 Ključni akteri i primena principa rodne ravnopravnosti	66
2.7.4 Strateška pitanja i mogućnosti za e-poslovanje i e-bankarstvo i rodna ravnopravnost	67
2.7.5 Pretnje u e-poslovanju i e-bankarstvu na internetu	68
2.7.6 Dobri primeri iz prakse.....	69

3. PREDLOG RODNO OSETLJIVIH IKT INDIKATORA I KORIŠĆENJA INTERNETA.....	72
3.1 INDIKATORI ZA PRAĆENJE RODNE RAVNOPRavnosti u razvoju ID	72
3.2 ANALIZA KORIŠĆENJA INTERNETA NA OSNOVU PODATAKA DOBIJENIH OD ISP-OVA	74
3.3 ANALIZA KORIŠĆENJA INTERNETA NA OSNOVU PODATAKA IZVRŠENIH ANKETA GRADANA/GRADANKI	77
4. REČNIK POJMOVA I BIBLIOGRAFIJA.....	88
4.1 REČNIK POJMOVA I DEFINICIJE	88
4.2 BIBLIOGRAFIJA.....	92

UVODNA RAZMATRANJA

“Takozvani digitalni jaz predstavlja, u stvari, više jazova u jednom. Postoji tehnološki jaz - velike razlike u infrastrukturi. Postoji jaz u pogledu sadržine. Mnoštvo informacija na Internetu jednostavno nije relevantno i od značaja za stvarne potrebe ljudi. A skoro 70% sadržaja svetskih sajtova je na engleskom jeziku, što istovremeno guši lokalne glasove i poglede. Postoji rodni digitalni jaz, što znači da žene i devojčice imaju manje pristupa informacionim tehnologijama nego muškarci i dečaci. Ovo može da liči na odnos bogatih i siromašnih zemalja.”

Kofi Anan, generalni sekretar UN

Strategija razvoja informacionog društva jedan je od dokumenata čija realizacija Srbiju treba da uvede u potpuno novu - informacionu eru. U toj eri mora biti mesta za sve, bez obzira na poreklo, etničku ili rasnu pripadnost, rod, imovinsko stanje... Udruženje „Jednake mogućnosti“ uočilo je potrebu da implementaciju Strategije posmatra kroz lupu rodne ravnopravnosti. Zato je grupa ekspertkinja napravila alate za ovaj poduhvat - smernice, kontrolne liste i najbolje primere rodne ravnopravnosti u praksi.

Generalno se može reći da dokumenti od strateške važnosti za razvoj zemlje (strategije, politike, razvojni programi, projekti) uglavnom ne upućuju na princip rodne ravnopravnosti, što znači da su „slepi za probleme roda“ (*gender blind*), odnosno da tvorci ovih dokumenata smatraju da je princip rodne ravnopravnosti implicitno uključen. Konsekventno, ni u realizaciji ovih projekata ili primeni dokumenata, ne potencira se ovaj aspekt, tako da se u većini slučajeva i izgubi. Ovo dalje ima za posledicu smanjivanje efektnosti projekta, odnosno njegovog direktnog doprinosa boljitku ciljnih grupa.

Srbija svoje razvojne planove, inicijative i nove projekte treba da usmerava prema izgradnji Informacionog društva i sustizanju zemalja u regionu u implementaciji i korišćenju informaciono-komunikacionih tehnologija (IKT)¹. Privredne organizacije su u principu prepoznale ulogu IKT kao infrastrukture njihovog poslovanja, ali se pristup i korišćenje ovih tehnologija još uvek ne postavlja kao osnova poslovnog procesa i globalne konkurentnosti. Treba naglasiti da će u skoroj budućnosti najveći broj radnih mesta biti vezan za IKT i njihovo korišćenje. Već danas je taj ideo veći od 70 odsto. Naša privreda, kao privreda u tranziciji, donosi niz problema i izazova pri zapošljavanju i ženske i muške populacije. Pristup novim tehnologijama je još uvek daleko od stvarnosti za ogromnu većinu ljudi. Veliki deo Srbije, posebno seosko stanovništvo, u značajnoj meri je izostavljeno iz bilo kakvih informacija o „informacionoj revoluciji“. To je posledica odsustva osnovne infrastrukture, visokih troškova njene izgradnje i razvijanja, nepoznavanja novih tehnologija, nedovoljnog znanja engleskog jezika koji preovladava na Internetu, kao i pomanjkanje vidljivih koristi od IKT u odnosu na svakodnevne životne potrebe i smanjivanje siromaštva. Ove prepreke predstavljaju veću barijeru za žene, jer su one češće nego muškarci na mestima koja nemaju veze sa IKT, nemaju mogućnosti za obuku za korišćenje računara a, najzad, u većem procentu su nezaposlene i nepismene. Odgovornosti u kući, kulturološka ograničenja pokretljivosti, manja ekonomска snaga kao i nedostatak primenljivosti sadržaja IKT u praktičnom životu, dalje

¹ IKT u najširem smislu podrazumevaju fiksne, bežične i satelitske telekomunikacije, računarske mreže, sisteme za prenos i distribuciju, digitalnu televiziju, terminalnu opremu, kao i softverske usluge i aplikacije, baze podataka, elektronske zapise i digitalne arhive (biblioteke). (iz NSID)

podstiče njihovu marginalizaciju u informacionom sektoru i dovodi do stvaranja rodnog (*gender*) jaza, pored samog digitalnog jaza. IKT predstavljaju preduslov za izgradnju informacionog društva² i društva zasnovanog na znanju. Nove tehnologije u oblasti informatike i komunikacija, naročito Internet, predstavljaju infrastrukturu informacionog društva - ID. Iako vrlo često preovlađuju gledište da takve tehnologije imaju više tehničkih nego društveno-ekonomskih implikacija, pozitivne promene koje proizvode informacione i komunikacione tehnologije (IKT) ne dotiču ravnopravno sve građane Srbije. To se posebno odnosi na žensku populaciju. Postojeći odnosi moći u društvu dovode i do razlike u uživanju koristi od IKT, pa se stoga može reći da ni ove tehnologije nisu rodno neutralne.

Predlog Nacionalne Strategije za Informaciono društvo u Srbiji – NSID prošao je kroz konsultativni proces, ali još uvek nije predložen za usvajanje. Tako je Srbija i dalje jedina zemlja u regionu koja nema usvojenu Strategiju za informaciono društvo. Kao okvirni dokument, NSID je od izuzetnog značaja za razvoj privrede i društva i procesa integracije zemlje u EU. U toku procesa javnih diskusija, civilno društvo je uz podršku Saveta za rodnu ravnopravnost Vlade Srbije uzelo aktivnu ulogu i integrisalo princip rodne ravnopravnosti u Predlog NSID. Sa sigurnošću se može reći da je Predlog NSID u osnovi uključio pitanja primene principa rodne ravnopravnosti mnogo više nego bilo koji strateški dokument. U poglavlju 2.6. se jasno kaže da: „U razvoju granskih politika moraju se eksplicitno uvrstiti koristi za žene od IKT revolucije. One moraju imati podjednake mogućnosti da aktivno učestvuju prilikom odlučivanja u vezi sa IKT kao i utvrđivanja tema za raspravu.“

Implementacija NSID je pred nama i to je dugoročni zadatak. Aspekt ravnopravnog pristupa u korišćenju IKT i izgradnji ID mora biti uključen od samog početka kao nezaobilazan element u njenoj implementaciji preko odgovarajućih politika, programa i projekata.

Cilj Projekta „RAVNOPRAVNO U INFORMACIONO DRUŠTVO - Smernice, kontrolne liste i primeri najbolje prakse“ jeste kreiranje teorijskog okvira i afirmacija rodne ravnopravnosti u procesu implementacije Nacionalne strategije za izgradnju Informacionog društva. Projekat je urađen uz podršku Fonda za otvoreno društvo Srbije.

U fazi iniciranja projekta postavljali smo sledeća pitanja i na njih tražili odgovore:

a) Zašto posebno naglašavati pitanje rodne ravnopravnosti u implementaciji NSID?

Analizirajući situaciju u Srbiji, kao i iskustva u svetu u pogledu IKT može se reći da su osnovni razlozi zašto posebno treba naglašavati pitanje rodne ravnopravnosti sledeći:

- Postojeći odnosi moći u društvu, gde velika većina rukovodećih mesta pripada muškarcima, dovode i do rodne razlike u pristupu i korišćenju IKT;
- Nepostojanje odgovarajućih ili obavezujućih smernica-uputstava, na državnom nivou, za primenu principa rodne ravnopravnosti, dovodi do zaboravljanja ili zanemarivanja ovog pitanja;

² Iz Predloga NSID: „...Značaj informacija u današnjem društvu je naveo mnoge učene ljude i lidera da tvrde da danas živimo u novom „informacionom društvu“, u društvu u kome informacije dominiraju u novim oblicima društvene organizacije...“, „...Razvoj informacionog društva zasnovan je na širokoj upotrebi novih informacionih i komunikacionih tehnologija, koje otvaraju do sada neviđene mogućnosti u prikupljanju, obradi, skladištenju i prenošenju podataka i informacija. Informaciono društvo je jedna od komponenti društva zasnovanog na znanju - i to nije čudno, jer je informacija jedna od komponenti znanja...“

- Zbog toga što ne postoje indikatori IKT po rodnoj osnovi ne dobijaju se kvantitativni podaci iz kojih bi se analizirao i predlagao drugačiji pristup, ili iz kojih bi se skretala pažnja da postoji jasan rodni jaz³;
- Neprepoznavanje činjenice da ženska populacija može i treba da čini značajan deo IKT tržišta;
- Kulturološki i socijalni aspekti koji ženu stavlju u lošiju situaciju nego što je to bila u poslednjih 50 godina;
- Tranzicija privrede i društva posebno je teško pogodila žene koje su u većini izgubile radna mesta ili su nezaposlene⁴;
- Ekonomski prosperitet svake zemlje, posebno one u tranziciji, ostvaruje se brže ako se angažuju svi njeni talenti i resursi - i muški i ženski, podjednako. Jasno je dakle da svako može da doprinese razvoju samo ako mu/joj se pruži šansa;
- Postoje studije⁵ koje pokazuju da u privatnom sektoru, firme koje su uzele u obzir aspekt rodne ravnopravnosti, odnosno rodne različitosti i koje imaju žene u upravljačkim strukturama, ostvaruju veću dobit i veći profit za svoje akcionare;
- Evropska Komisija i Evropski Savet još 1996. godine u nekoliko svojih dokumenata, dve rezolucije⁶ i jedna komunikacija⁷, naglašava važnost inkorporiranja perspektive jednakih mogućnosti i za žene i za muškarce u sve aktivnosti i praktične politike Unije. Ovome je prethodilo uvođenje politike jednakih mogućnosti u Strukturalne fondove;
- Jedna od pomenutih Rezolucija⁸ u Paragrafu 46 podseća da „*integracija jednakih mogućnosti mora da bude važan aspekt pregovora o pridruživanju*“.

b) Šta nas obavezuje da princip rodne ravnopravnosti bude uključen u realizaciju ID?

Predlog NSID i njen akcioni plan su pripremljeni u skladu sa obavezama koje je Republika Srbija preuzela potpisivanjem sledećih dokumenata:

- Memoranduma o razumevanju o razvoju informacionog društva koje su prihvatile sve zemlje jugoistočne Evrope;
- Agende za razvoj informacionog društva koje su zemlje jugoistočne Evrope usvojile u okviru aktivnosti Inicijative „elektronska jugoistočna Evropa“ (eSEE Initiative) Pakta za

---

³ Istraživanja sprovedena kod dva najveća provajdera Internet usluga ukazuju na to da je pristup žena daleko manji od pristupa muškaraca i da je zabrinjavajuće nizak kada je reč o ženama u dobu od 15-20 godina i preko 30 godina, kada one čine oko 30% od ukupnog broja korisnika. Ta slika je malo bolja za životni period od 20-30 godina ali ne prelazi 38%. Interesovanje devojaka za tehničke fakultete ove godine je u porastu, mada statistike pokazuju da se taj ideo kreće od 18-22%.

⁴ Republički zavod za statistiku Srbije, „Žene i muškarci u Srbiji“, Beograd 2005.

⁵ Catalyst (2004), „The Bottom Line: Connecting Corporate Performance & Gender Diversity“, citirano u izlaganju gde Kelly Richdale na konferenciji: „Women and/in Technology“, Geneva (CH), 2-3 Feb 2006. Dostupno na www.freestudios.tv/?cdroite=tablo_lift06

⁶ „Resolution on the Commission Communication - Incorporating equal opportunities for women and men into all Community policies and activities - „mainstreaming“ (COM(96)0067 C4-0148/96), Official Journal C 304 , 06/10/1997 P.50”, ”Council Resolution of 2 December 1996 on mainstreaming equal opportunities for men and women into the European Structural Funds, Official Journal C 386 , 20/12/1996 P.1-3”.

⁷ Communication from the Commission: “Incorporating equal opportunities for women and men into all Community policies and activities”, COM/96/0067 FINAL. (Celex Number (51996DC0067))

⁸ Rezolucija o Saopštenju Komisije: „Resolution on the Commission Communication - Incorporating equal opportunities for women and men into all Community policies and activities - „mainstreaming“ (COM(96)0067 C4-0148/96), Official Journal C 304, 06/10/1997 P.50“

- stabilnost na regionalnoj Ministarskoj konferenciji o telekomunikacijama u Beogradu 20. oktobra 2002. godine;
- Zaključaka regionalne Ministarske konferencije o informacionom društvu u Solunu od prvog jula 2005. godine;
- **Deklaracije i Akcionog plana** Svetskog samita o informacionom društvu, prva faza, usvojenog u Ženevi decembra 2003. godine;
- **Obaveza i agende iz Tunisa** Svetskog samita o informacionom društvu, druga faza, održanog u Tunisu novembra 2005.

Predlog NSID koristio je kao osnovu sledeća dokumenta i preporuke EU:

- Lisabonsku strategiju koju je Savet Evrope usvojio na samitu u Lisabonu marta 2000. godine. Ona predstavlja kamen temeljac akcionalih planova e-Evrope, koncepta koji predstavlja obavezu svake zemlje, članice Unije, kao i svake zemlje koja je kandidat za punopravno članstvo.
- Akcioni plan **e-Evropa+ 2003** Evropske Komisije
- Akcioni plan **e-Evropa 2005** Evropske Komisije
- Nacrt **Aкционог плана i2010** Evropske Komisije

Nadalje, Milenijumska deklaracija⁹, Akcionala platforma iz Pekinga, kao i Konvencija protiv diskriminacije žena (CEDAW) eksplicitno naglašavaju da je uloga žena u kreiranju i implementaciji strategija privrede i društva nezaobilazna.

Platforma iz Pekinga dopunjuje ciljeve Milenijumske deklaracije u 12 kritičnih oblasti za akciju: žene i siromaštvo, edukacija i trening žena, žene i zdravlje, nasilje nad ženama i oružani sukobi, žene i ekonomija, žene rukovodioци i donosioci odluka, institucionalni mehanizmi za unapređivanje položaja žena, ljudska prava i žene, žene i mediji, žene i životna sredina, ženska deca.

Veliki napori za primenu principa rodne ravnopravnosti prisutni su ne samo u ekonomijama u tranziciji ili nerazvijenim zemljama, već i u razvijenim zemljama. OECD je posle analiziranja situacije ponovio rezoluciju o rodnoj ravnopravnosti. Svetska banka je dala smernice prema kojima je princip rodne ravnopravnosti obavezan u projektima koje podržavaju i finansiraju, a Švedska je 2006. godinu proglašila godinom žena.

c) Zašto smernice i kontrolne liste?

Implementacija NSID odvijaće se prema akcionom planu strateških prioriteta (analiza e-spremnosti¹⁰, sektorske strategije, institucionalni okvir, zakonski okvir, razvoj infrastrukture, e-uprava, e-vlada, e-obrazovanje, e-zdravstvo i dr). To će neminovno generisati niz projekata, koji moraju biti rodno senzibilni.

Kako osigurati da princip rodne ravnopravnosti bude uključen i nadgledan u svim fazama izrade i implementacije strateških dokumenata i projekata za ID? Izrada smernica za uključivanje principa

⁹ Milenijumska deklaracija (www.un.org.yu/srp/mdgs.htm) obuhvata sledeće ciljeve:

1. Eliminaciju ekstremnog siromaštva i gladi; Ovo ne može biti postignuto bez usmerivanja pažnje na žene i na muškarce koji žive u siromaštву,
2. Postizanje osnovnog obrazovanja i za devojčice i za dečake;
3. Promovisanje principa rodne ravnopravnosti i osnaživanja žena. Ovaj cilj odražava Akcionalu Platformu iz Pekinga,
4. Smanjivanje smrtnosti dece. Ovo ne može biti postignuto bez boljeg servisa za reproduktivno zdravlje za žene,
5. Unaprediti zdravlje trudnica
6. Osigurati održivost okruženja

¹⁰ Prefiks e- koristi se za označavanje poslova, delatnosti ili aktivnosti koji se obavljaju uz korišćenje IKT i Interneta.

rodne ravnopravnosti predstavlja jedan od modela koji mogu dati pozitivne rezultate. Najvažnije prednosti koje se dobijaju sa ovim dokumentom jesu sledeće:

- Smernice mogu da predstavljaju važno političko oruđe jer se informacije koje daju mogu koristiti u promociji principa rodne ravnopravnost i unapređenja agende za osnaživanje žena u procesu izgradnje ID;
- Smernice mogu da predstavljaju dodatno oruđe za donosioce odluka, vođe projekata i one koji vrše nadzor i praćenje rezultata realizacije programa ili projekata u proveri predloženih dokumenata sa rodnog aspekta i obaveza prema međunarodnim konvencijama;
- Smernice mogu da pomognu u kreiranju dokumenata ili zahtevima za finansiranje projekata koji eksplisitno zahtevaju uključivanje principa rodne ravnopravnosti¹¹.

Smernice takođe treba da posluže za:

- Podizanje ukupne svesti društva i podsticanje uključivanja principa rodne ravnopravnosti u sve segmente razvoja informacionog društva,
- Izgradnju saveza za uključivanje rodne ravnopravnosti u političke i institucionalne reforme korišćenjem IKT-a,
- Razjašnjavanje uloga u izgradnji partnerstva kao i olakšavanje učešća svih ključnih aktera društva, uključujući i nevladine organizacije (NVO) u postizanje rodne ravnopravnosti u procesu izgradnje ID,
- Usmeravanje raspoloživih sredstava za pristup i korišćenje IKT za žene u ruralnim područjima i druge marginalizovane grupe, kao i
- Ukaživanje na posebne potrebe žena i efekte IKT u sveukupnom osnaživanju žena.

Smernice se mogu koristiti na jedan od sledeća dva načina:

1. Kao lista odredbi koje treba razmatrati kod donošenja odluka ili
2. Kao konsultativni dokument koji pruža ideje kako usmeriti politiku rodne ravnopravnosti u telima koja se bave implementacijom NSID.

Ove smernice mogu da posluže kao dopuna postojećim resursima i politici u konkretnom okruženju. One nisu zamišljene kao isključiva lista pravila i zato ih ne treba koristiti u tom smislu. Smernice treba da budu korišćene kako bi se osiguralo da analiza primene principa rodne ravnopravnosti postane integralni deo aktivnosti u implementaciji NSID i izradi granskih politika. Uspešna implementacija ovih smernica zahtevaće razvoj i promociju nove politike unutar institucija tražeći transformaciju ka okruženju koje neguje ravnopravnost polova. Ovi predlozi se, npr, mogu prihvati potpuno ili parcijalno, kao deo pravila ponašanja institucija. Proces implementiranja ovih smernica treba da se obavlja uz puno učešće navedenih korisnika/ca i, ako je moguće, uz učešće stručnjaka/kinja iz oblasti ravnopravnosti polova da bi se obezbedilo potpuno razumevanje odredbi i izbegao neproaktivni otpor prema tom procesu.

---

¹¹ Strukturalni fondovi EU mogu biti primer dobre prakse razmatranja projekata iz bilo koje oblasti, odnosno granske politike u odnosu na različite potrebe žena i muškaraca. Treba napomenuti da svaki od projekata kojima država članica konkuriše, kao preduslov za razmatranje, mora imati jasan odnos prema jednakim mogućnostima, odnosno mora pokazati ne samo da je rodna ravnopravnost inkorporirana, već i doprinose koje će projekt imati na smanjivanju rodne nejednakosti. (European Commission, Technical Paper 3: Mainstreaming Equal Opportunities For Women And Men In Structural Fund Programmes And Projects (March 2000). Commission of the European Communities, Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: **Implementation of gender mainstreaming in the Structural Funds programming documents 2000 - 2006**, Brussels, 20.12.2002.)

Priznata je praksa da se u odobravanju i elaboraciji projekata koriste tzv. kontrolne liste (*check list*) i da one umnogome pomažu da ne dođe do propusta. Kontrolne liste sa aspekta rodne ravnopravnosti koje će proisteći iz smernica, a koristeći analize i evaluacije za projekte iz svetske prakse, poslužiće kao vodič projektnim timovima, u procesu kreiranja projektnih zadataka kao i evaluiranja projekata.

Postojanje, međutim, samog dokumenta smernica i u njegovoj najboljoj formi, nije dovoljna garancija da će one biti i implementirane. Praksa je pokazala da je politička volja zapravo osnovni uslov za primenu ili ne primenjivanje principa koji treba da obezbedi ravnopravnost polova u jednom društvu i time omogući održiv ekonomski razvoj države. Drugi uslov jeste postojanje kritične mase onih koji zastupaju princip rodne ravnopravnosti, a treći - postojanje plodnog tla, odnosno okoline koji će ovo omogućiti (zakoni, institucije, mehanizmi itd.).

Ovaj dokument „Ravnopravno u Informaciono društvo“ podeljen je na sledeća poglavlja:

Prvo poglavje se bavi smernicama i kontrolnim listama za uspostavljanje rodno osetljivih mehanizama u predloženom institucionalnom okviru za implementaciju NSID.

Druge poglavje se bavi smernicama i kontrolnim listama za granske strategije i relevantne projekte. U njemu su dati predlozi za IKT projekte i primeri najbolje prakse kao osnova za iniciranje sličnih projekata kod nas.

Treće poglavje prikazuje istraživanja korišćenja Interneta na osnovu podataka dobijenih od Internet servis provajdera (Eunet, PTT, Neobee, Pogled, VeratNet) kao i anketa koje su uradili studentkinje i studenti Saobraćajnog fakulteta u Beogradu. Takođe, u okviru ovog poglavlja dat je predlog liste indikatora koji treba da se prate u evaluiranju uključenja principa rodne ravnopravnosti u razvoju ID.

Četvrto poglavje sadrži bibliografiju dokumenata koji su korišćeni u ovom istraživanju, kao i definicije i osnovne pojmove u oblasti rodne ravnopravnosti.

Posebno je urađen **zbornik tekstova „Ravnopravno u informaciono društvo“** namenjen medijima i široj (ne samo stručnoj) javnosti. Zbornik sugerše izbor tema iz oblasti rodne ravnopravnosti u informacionom društvu, kako bi se proširio do sada vrlo sužen fokus kroz koji se u javnosti posmatra i analizira ova oblast. Budući da je pisan novinarskim stilom, zbornik ilustruje kako se i o vrlo specifičnim temama može pisati razumljivo za najširu publiku. Cilj zbornika jeste da inspiriše i motiviše urednike i novinare da se ovim temama i bave i ubuduće. Citati, korisni linkovi i uputstva, dobri primeri iz prakse, kao i elementi strateških dokumenata kreiranih u okviru celog projekta dodatno povećavaju edukativnu komponentu zbornika.

Treba naglasiti da su autorke u izradi ovih smernica i kontrolnih lista i zbornika pokušale da ih što je moguće više konkretizuju na osnovu postojeće situacije. Nepostojanje sličnih dokumenata u regionu predstavljalo je poseban izazov u radu.

Udruženje „Jednake mogućnosti“ i autorke ovog Projekta posebno se zahvaljuju Fondu za Otvoreno društvo Srbije koji je shvatio da postizanje jednakih mogućnosti u izgradnji održivog Informacionog društva Srbije predstavlja izazov i podržao njegovo rešavanje. Takođe se zahvaljujemo i članicama Saveta za rodnu ravnopravnost koji su nam svojim savetima pomogli u radu. Zahvalnost dugujemo i Internet Servis Provajderima, EUNET, PTT, VeratNet, Neobee, Pogled, koji su se aktivno uključili u istraživanja, kao i studentkinjama i studentima Saobraćajnog fakulteta u Beogradu koji su svoje znanje pokazali i u sastavljanju i vođenju anketa, kao i u sumiranju rezultata o korišćenju Interneta.

Autorke

---

1. RODNO OSETLJIVE SMERNICE U PROCESU KREIRANJA INSTITUCIONALNOG OKVIRA ZA RAZVOJ ID U SRBIJI

1.1 UVOD

Razvoj vizije za izgradnju ID i priprema akcionalih planova sa ključnim politikama jesu obaveze koje država izvršava kroz definisanje odgovarajuće strategije i akcionalih planova. Sve inicijative vezane za promociju i bržu izgradnju informacionog društva osnova su za integraciju Srbije u regionalne i globalne ekonomije. Pri tome se ne podrazumeva samo razvoj sektora info-komunikacionih tehnologija, već i stvaranje sredine koja može da primeni IKT rešenja u svim ostalim sektorima, posebno u privredi i civilnom društvu. Sama državna uprava treba da bude primer kako se nove tehnologije koriste u poboljšavanju efikasnosti poslovanja, komunikacije i pružanja kvalitetnih usluga građanima i privredi. Ovako kompleksnim zadatkom mora se upravljati u okviru posebno stvorenog institucionalnog okvira.

Predlog Nacionalne strategije za informaciono društvo (NSID) u Srbiji predviđa je formiranje institucionalnog okvira za osiguravanje implementacije NSID sa sledećim ciljevima:

- Promocije **Ministarstva za državnu upravu i lokalnu samoupravu (MDULS)** kao tela odgovornog za razvoj informacionog društva, implementaciju NSID, razvoj budućih strategija i zakona, uključujući i one usredsređene na državnu upravu zasnovanu na principima e-uprave; koordiniranje uvođenja plana korišćenja standarda informacionog društva između ministarstava i relevantnih regionalnih i međunarodnih partnera.
- Osnivanje **Saveta za informaciono društvo** kao političkog tela koga čine pomoćnici ministara zaduženi za informaciono društvo i e-upravu unutar ministarstva (*Chief Information Officer, CIO*) sa zadatkom da omoguće koordinaciju i saradnju svih vladinih tela tokom razvoja informacionog društva i, posebno, e-uprave i reforme državne uprave.
- Osnivanje **Komiteta za informaciono društvo** kao političkog tela kojim predsedava premijer i u čiji sastav ulaze ministri i vladina tela koja su uključena u razvoj informacionog društva i reformu državne uprave. Prema tome, u sastav Komiteta su uključeni :
  - Premijer vlade Republike Srbije
  - Ministarstvo za državnu upravu i lokalnu samoupravu
  - Ministarstvo za nauku i zaštitu životne sredine
  - Ministarstvo finansija
  - Ministarstvo za međunarodne ekonomske odnose
  - Ministarstvo za kapitalne investicije
  - Agencija za telekomunikacije
- Osnivanje **Forum za informaciono društvo** koji treba da predstavlja institucionalni okvir za koordinaciju i saradnju među svim ključnim akterima u zemlji. Predstavnici vlade, privrede, i civilnog društva treba aktivno da učestvuju i sarađuju na rešavanju problema koji nastanu u procesu razvoja informacionog društva.
- Osnivanje **Pododbora za Informaciono društvo** u okviru Odbora za nauku Skupštine Srbije.

Poslednja verzija NSID uključila je eksplisitno princip rodne ravnopravnosti u ostvarivanje ciljeva izgradnje ID. U daljem tekstu dat je predlog smernica i kontrolnih lista koje glavnim donosiocima odluka i ostalim učesnicima u procesu uspostavljanja institucija za izgradnju ID omogućavaju da osiguraju ugradnju principa rodne ravnopravnosti u sve procese, kao i kontrolu upravljanja IKT projektima sa aspekta rodne ravnopravnosti.

1.2 OPŠTE SMERNICE U PROCESU FORMIRANJA INSTITUCIONALNOG OKVIRA ZA RAZVOJ INFORMACIONOG DRUŠTVA

Činjenica da ne postoje podaci o broju žena na rukovodećim mestima¹² u državnim institucijama Srbije već dovoljno ukazuje na ozbiljnost problema, ili na odsustvo svesti o njegovom značaju. Izgradnja ID je dugoročni zadatak. Srbija je na samom početku tog procesa i to je i pravi momenat za postavljanje zdravih osnova za postizanje rodne ravnopravnosti u svim aspektima ID. Radi toga prvi koraci moraju biti vidljivi već u procesu kreiranja institucija koje će osigurati implementaciju NSID. Sledeće glavne smernice treba da budu vodilje u procesu formiranja institucija za implementaciju NSID:

-
1. Primeniti princip ravnomerne zastupljenosti oba pola na rukovodećim mestima institucija za ID,
  2. Inicirati programe posebnog dela državnog stručnog ispita iz područja ravnopravnosti polova¹³,
  3. U slučaju istih kvalifikacija odlučiti u korist manje zastupljenog pola, tj. primeniti pozitivnu diskriminaciju kad su u pitanju žene¹⁴,
  4. Podsticati žene stručnjake da se prijave na konkurse, čime bi postale nosioci kreativnih aktivnosti u izgradnji ID i to jasno istaći u svakom oglasu za rukovodeća radna mesta ponaosob,
  5. Osigurati da ovaj princip bude sproveden i za ostala radna mesta u uspostavljenim institucijama,
  6. Osigurati da pristup treninzima i obuci za obavljanje poslova iz domena novoformiranih ustanova poštuje princip rodne ravnopravnosti,
  7. Osigurati da se u procesu razvoja dokumenata, zakonskih propisa i projekata (posebno onih koji su finansirani ili sufinansirani iz budžeta Srbije) koristi rodno senzibilan jezik.
-

KORISNICI/CE SMERNICA:

- Ministar/ka za državnu upravu i lokalnu samoupravu, kao odgovoran/na ispred Vlade Srbije za uspostavljanja institucija za ID
  - Predsednik/ca Vlade u promociji razvoja ID i reformi državne uprave
  - Savet Vlade Srbije za rodnu ravnopravnost
  - Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Srbije
  - Sve osobe koje rukovode institucijama koje čine institucionalni okvir ID.

---

¹² Pod rukovodećim mestom se podrazumevaju sva mesta na kojima se donose odluke, odnosno mesta od najvišeg nivoa državne uprave do nivoa sektora ili odseka.

¹³ Pozitivan primer iz Hrvatske (Program pravobraniteljice za ravnopravnost polova).

¹⁴ Pozitivna diskriminacija se odnosi na davanje prednosti pripadnicima/cama određenih društvenih grupa u oblastima gde je ravnopravnost (rodna, rasna, verska, seksualna...) bila sistemski ugrožena, a posledice se ne mogu ispraviti samo novom zakonskom regulativom koja je nediskriminatorska. Pozitivna diskriminacija se najčešće primenjuje za određeni vremenski period, u kome se očekuje da će se njenom primenom uravnotežiti prethodno narušeno stanje. U ovom slučaju mogu se primeniti takozvane tvrde i meke kvote gde se respektivno određeni broj mesta rezerviše za predstavnice grupe i to kada su one podjednako kvalifikovane ili kada su bez odgovarajućih kvalifikacija. Drugi instrument su mere pozitivne akcije, koje bi u ovom slučaju podrazumevale obezbeđivanje posebnih mera za predstavnike/ce manje zastupljenog pola (npr. posebno kreirani seminari i sl.). Autorke ovog projekta smatraju da se one ovde ne mogu primeniti jer bi u ovom slučaju bile neefikasne zbog vremena koje je ključni faktor u uspostavljanju institucionalnog okvira.

Kontrolna lista 1 omogućava donosiocima odluka kontrolu ugradnje principa rodne ravnopravnosti u procesu formiranja institucionalnog okvira za ID.

❖ KONTROLNA LISTA 1

BR.	KONTROLNO PITANJE	KOMENTAR	
1.	Da li se u toku priprema za uspostavljanje institucionalnog okvira diskutuje i pitanje primene principa rodne ravnopravnosti?	da	ne
2.	Koliko ima novih rukovodećih mesta?		
3.	Koliko se planira novih radnih mesta ukupno?		
4.	Da li je postignut principijelni (politički) dogovor da se predloži jednak broj kandidata/kinja oba pola za rukovodeća mesta? U slučaju da dogovor nije postignut, primeniti princip pozitivne diskriminacije, tj. rezervisanje minimalno 30% mesta za osobe manje zastupljenog pola.	da	ne
5.	Kakva je polna struktura Komisije za zapošljavanje?	br. žena	br. muškaraca
6.	Koliko je članova/ca Komisije prisustvovalo obuci o rodnoj ravnopravnosti? Kojoj obuci i kada?		
7.	Da li je u oglasu eksplicitno navedeno: - da su žene podstaknute da se prijave na konkurs ili - da će prednost imati kandidatkinje sa istom kvalifikacionom strukturu	da	ne
8.	Kakva je sadašnja rodna struktura u MDULS –u?	br. žena	br. muškaraca
9.	Kakva je rodna struktura na pojedinim vrstama poslova u MDULS: a. rukovodećim* b. kreativnim** c. rutinskim*** * rukovodeći poslovi - svi poslovi koji podrazumevaju odlučivanje i odgovornost ** kreativni poslovi - samostalan rad na projektima, strategijama, odlukama, dokumentima i slično *** rutinski poslovi - obavljaju se isključivo po već poznatim procedurama i po nalogu rukovodilaca	br. žena a) b) c)	br. muškaraca a) b) c)

1.3 SMERNICE ZA MINISTARSTVO, ZA DRŽAVNU UPRAVU I LOKALNU SAMOUPRAVU - MDULS

Odsek za ID biće u sastavu MDULS. Prateći opšte smernice date u poglavlju 2, u postizanju ciljeva rodne ravnopravnosti potrebno je primeniti i sledeće specifične smernice koje direktno osiguravaju implementaciju principa rodne ravnopravnosti, i to kroz stvaranje institucionalnog mehanizma na sledeći način:

U okviru Odseka za ID formirati grupu ili zaposliti eksperta ili ekspertkinju za promociju i praćenje primene principa rodne ravnopravnosti u razvoju ID. Poslovi ove grupe ili eksperta/kinje treba da obuhvate:

1. Primenu principa rodne ravnopravnosti u procesu implementacije Nacionalne strategije za informaciono društvo;
2. Saradnju sa Savetom vlade za rodnu ravnopravnost posebno po sledećim pitanjima:
  - Podizanje ukupne svesti u vezi sa rodnom ravnopravnosću i razvojem informacionog društva (mediji, promotivne kampanje, prikazivanje indikatora itd.),
  - Pripremanje predloga Nacionalnog programa za uvođenje ili ostvarivanje principa rodne ravnopravnosti u ID,
  - Iniciranje IKT projekata od značaja za unapređivanje života i osnaživanje žena,
  - Izrada pregleda stanja radi dokumentovanja trenutnog statusa razvoja i korišćenja IKT od strane ženske populacije,
  - Nadgledanje primene principa rodne ravnopravnosti u procesu izrade zakona i standarda za pojedine aspekte informacionog društva.
3. Aktivno učestvovanje u radu u timovima za izradu granskih politika i uspostavljanje mehanizama za kontrolu primene rodno senzibilnih smernica u toku izrade konkretnе granske politike,
4. Prikupljanje i analiza rodno senzibilnih indikatora u saradnji sa Odeljenjem za nadzor i procenu (NiP)¹⁵,
5. Prikupljanje i analiza rodno senzibilnih podataka za proces priprema zakona koji prate implemetaciju NSID,
6. Kontrola procesa razvoja i realizacije projekata e-uprave u implementaciji predloženih rodnih smernica za e-upravu.

KORISNICI/CE SMERNICA:

- Ministar/ka MDULS koji će preuzeti odgovornost za osmišljavanje i vodjenje procesa osnivanja Odseka/Sektora za ID u MDULS
  - Izabrani direktor/ka Odseka za ID
  - Savet za rodnu ravnopravnost

S obzirom na to da proces formiranja Odseka za ID i ostalih institucija, uključujući i zapošljavanje osoblja, oduzima dosta vremena, čak i ako se ne računa vreme potrebno za formulaciju i odobrenje neophodnih zakonodavnih promena, NSID predviđa primenu privremenih mera za osnivanje Odseka za ID¹⁶. Postoji ozbiljna opasnost da u tom procesu ne budu korišćene navedene smernice,

¹⁵ Predlog liste indikatora dat je u Poglavlju 4.

¹⁶ NSID predviđa privremene mere za osnivanje Odseka za ID kroz korišćenje privremenih resursa na sledeći način: "...Odabratи malи broј ključnih učesnika iz Vladinog birokratskog aparata kome će asistirati jedan ili dva konsultanta ili osoblje postavljeno iz drugih odeljenja - osnivanje privremene strukture, postaviti privremenog lidera iz birokratskog aparata ...."

što se može odraziti na primenu principa rodne ravnopravnosti. Zato se preporučuje da ministar/ka MDULS koji će preuzeti odgovornost za osmišljavanje i vodjenje procesa osnivanja Odseka bude rodno senzibilisan/na i da stvori okruženje za implementaciju predloženih smernica. Kontrolna lista 2 omogućiće joj/mu da u procesu primene privremenih mera i kasnijem nadzoru rada Odseka i MDULS kontroliše efikasnost primene smernica.

❖ KONTROLNA LISTA 2

BR.	KONTROLNO PITANJE	KOMENTAR	
1.	Da li je osoblje koje je odabранo iz Vladinog birokratskog aparata prisustvovalo obuci o rodnoj ravnopravnosti? a. Kada? b. Ko je obuku organizovao? c. Broj dana? d. Ako osoblje nije imalo obuku, kada se planira ?	da	ne a) b) c) d)
2.	Da li su odabrani konsultanti/kinje prisustvovali obuci o rodnoj ravnopravnosti? a. Kada? b. Ko je organizovao obuku? c. Broj dana? d. Ako eksperti nisu imali obuku, kada se planira?	da	ne a) b) c) d)
3.	Da li se primenjuju opšte smernice za rodnu ravnopravnost u uspostavljanju Odseka za ID?	da	ne
4.	Da li je formirana u Odseku za ID grupa ili ekspert/kinja za pitanja rodne ravnopravnosti u ID? Ukoliko nije: - Šta je glavni razlog? - Kome ćete se obratiti kako bi se uvažio aspekt rodne ravnopravnosti? a. Ministru/ministarki b. Savetu Vlade za RR c. Specijalizovanoj NVO d. Ekspertu/kinji za rodnu ravnopravnost	da	ne a) b) c) d)
5.	Da li Odsek za ID preko grupe za rodnu ravnopravnost sarađuje sa Savetom za rodnu ravnopravnost na pitanjima izgradnje ID i kojim metodama a. regularni sastanci b. kroz Nacionalni plan akcija za žene c. konkretni projekti	da	ne a) b) c)
6.	Da li postoji saradnja sa timovima za granske strategije?	da	ne
7.	Da li su uspostavljeni mehanizmi za primenu ovih smernica?	da	ne
8.	Da li se u projektima finansiranim ili sufinansiranim iz budžeta Srbije primenjuju mehanizmi za obezbeđivanje rodne ravnopravnosti?	da	ne

1.4. SMERNICE ZA SAVET ZA INFORMACIONO DRUŠTVO

Kako je Savet za informaciono društvo vladino telo odgovorno za e-upravu i vođenje razvoja nacionalne strategije e-uprave, a treba da bude konstituisano od pomoćnika ministara i drugih službenika u nivou kabineta javne uprave, potrebno je:

-
- 1.** Održati seminare za rodno senzibilisanje članova ovog Saveta uz pomoć eksperta/kinje za rodnu ravnopravnost,
    - Razmatrati aspekt e-uprave u unapređivanju života žena i muškaraca,
    - Razmatrati aspekt uključivanja žena u kreiranje servisa e-uprave.
  - 2.** Primenjivati smernice i kontrolne liste koje su posebno obrađene u Drugom poglavlju za e-upravu.
-

KORISNICI/CE SMERNICA:

- Ministar/ka za javnu upravu i lokalnu samoupravu
  - Direktor/ka Odseka za informaciono društvo kao ko-predsedavajuća osoba ovog Saveta
  - Savet za rodnu ravnopravnost

1.5 SMERNICE ZA KOMITET ZA INFORMACIONO DRUŠTVO

Komitet za informaciono društvo treba da doneše odluke o najznačajnijim temama politike razvoja i temama od značaja za javni interes u oblasti informacionog društva, i da sačini okvire za njihovo javno razmatranje, kao i da razmatra i prati implementaciju politike i strategije nacionalnog informacionog društva, uklanja barijere i smanjuje rizike u njihovoj implementaciji. U radu Komiteta aspekt rodne ravnopravnosti treba primeniti kroz sledeći niz aktivnosti:

-
- 1.** Formirati potkomitet za pitanja rodne ravnopravnosti u ID sa sledećim nizom zaduženja:
    - Definisanje posebnog delokruga rada koji se odnosi na teme kojima se kreira politika razvoja i osnaživanja žena u ID, u saradnji sa grupom ili ekspertom/kinjom za rodnu ravnopravnost Odseka MDULS i Savetom Vlade za rodnu ravnopravnost,
    - Kreiranje dokumenata u bliskoj saradnji sa Odsekom za ID (grupa za uključivanje rodne ravnopravnosti u ID) i Savetom Vlade za rodnu ravnopravnost koji će postati sastavni deo Nacionalnog akcionog plana za žene,
    - Praćenje rodno senzibilnih indikatora i izveštavanje Komiteta za ID o rezultatima,
    - Definisati teme za javne rasprave kojima će se uticati na smanjivanje jaza između žena i muškaraca u pristupu i korišćenju IKT. (Društvo znanja, e-poslovanje, e-demokratija...).
  - 2.** Sednicama Komiteta na kojima se razmatraju pitanja rodne ravnopravnosti na osnovu izveštaja potkomiteta za rodnu ravnopravnost treba da prisustvuje i predsednik/ca Saveta za rodnu ravnopravnost.
-

KORISNICI/CE SMERNICA:

- Premijer/ka i ministri/ministarke koji će biti članovi ovog Komiteta
  - Savet za rodnu ravnopravnost

Kontrolna lista 3 treba da se koristi u stalnom praćenju i osiguravanju primene navedenih smernica.

❖ KONTROLNA LISTA 3

BR.	KONTROLNO PITANJE	KOMENTAR	
1.	Da li su članovi Komiteta rodno senzibilisani?	da	ne
2.	Da li proces konstituisanja Komiteta predviđa potkomitet za rodnu ravnopravnost?	da	ne
3.	Ukoliko nije, šta je osnovni razlog?		
4.	Da li se u grupi tema koje su od značaja za javni interes u oblasti informacionog društva nalaze teme za razvoj i osnaživanje žena u ID?	da	ne
5.	Da li izveštaji i prezentirani dokumenti obuhvataju i rodno senzibilne indikatore?	da	ne
6.	Da li su primena politike razvoja ID i projekti koji su finansirani ili sufinansirani od Vlade rodno senzibilni, i da li utiču na smanjenje jaza između žena i muškaraca u pristupu IKT?	da	ne

1.6 SMERNICE ZA FORUM ZA INFORMACIONO DRUŠTVO

Forum za informaciono društvo je nezavisno savetodavno telo koje organizuje diskusije vezane za politiku razvoja informacionog društva, strategiju i teme od šireg javnog interesa uz učešće predstavnika Vlade, privrednog sektora, akademskog i civilnog društva. Radi toga, njegova uloga je posebno važna u promociji principa rodne ravnopravnosti u svim diskusijama vezanim za razvoj informacionog društva, kao i socijalnog i ekonomskog razvoja. Da bi to postigao Forum u svoj rad treba da uključi princip rodne ravnopravnosti koristeći sledeće smernice:

-
- 1.** U konstituisanju Foruma podstaći podjednako učešće žena i muškaraca kao predstavnika Vlade, privrednog sektora, akademskog i civilnog društva kao i onih NVO koje se bave pitanjima žena i IKT,
  - 2.** Princip rodne ravnopravnosti i mere za smanjivanje jaza u pristupu i korišćenju IKT, posebno za žene, treba da budu sastavni deo predloga strategija, davanja saveta i preporuka u vezi daljeg razvoja informacionog društva i razvoja IKT sektora,
  - 3.** Podizanje ukupne svesti vezano za značaj razvoja informacionog društva i njegov uticaj na unapređenje socijalnog i ekonomskog položaja treba da posebno naglasi položaj žena i korake koji bi osnažili žene da postanu ravnopravne učesnice u ID,
  - 4.** Organizovati redovno posebne panele sa diskusijom o efektima ID na život i osnaživanje žena,
  - 5.** Organizovati diskusije o dokumentima koje priprema grupa ili ekspert/kinja iz Odseka za ID (na primer Nacionalni akcioni plan za žene i ID) čime će se povećati njihova transparentnost,
  - 6.** Organizovati seminare za rodno senzibilisanje članova Foruma uz pomoć Saveta za rodnu ravnopravnost i civilnog sektora.
-

KORISNICI/CE SMERNICA:

- Članovi Foruma koji su predstavnici Vlade, privrednog sektora, akademskog i civilnog društva.

U procesu implementacije navedenih smernica Kontrolna lista 4 treba da omogući učesnicima i rukovodstvu Foruma procenu primene ovih smernica.

❖ KONTROLNA LISTA 4

BR.	KONTROLNO PITANJE	KOMENTAR	
1.	Da li je u pozivu za konstituisanje Forumu podstaknuto učešće žena i NVO koje se bave pitanjima žena i IKT?	da	ne
2.	Da li je u rukovodstvu Forumu postignuta rodna ravnopravnost?	da	ne
3.	Da li su članovi Forumu rodno senzibilni? Da li su prisustvovali obuci o rodnoj ravnopravnosti? a. Kada? b. Ko je obuku organizovao? c. Broj dana? d. Ako nisu imali obuku, kada se planira?	da	ne
	a)		
	b)		
	c)		
4.	Da li su planirani seminari, tribine ili paneli obuhvatili i pitanja rodne ravnopravnosti u ID?	da	ne
5.	Da li u planiranim seminarima, tribinama ili panelima ima i posebnih koji se bave osnaživanjem žena za ulazak u ID?	da	ne
6.	Da li se vodi evidencija o rodnoj strukturi panelista i učesnika u diskusijama?	da	ne
7.	Da li se analiziraju rezultati evidencije o rodnoj strukturi?	da	ne

1.7 SMERNICE ZA PODODBOR ZA ID U SKUPŠTINI SRBIJE

Pododbor za Informaciono društvo treba da se formira u okviru Odbora za nauku Skupštine Srbije. Ovaj pododbor treba da promoviše brži ulazak Srbije u Informaciono društvo i da bude nosilac onih aktivnosti koje predstavljaju zakonsku infrastrukturu ID. Pri izboru članova pododbora treba poštovati princip rodne ravnopravnosti, koji bi se posebno naglasio ukoliko bi za predsedavajućeg bila izabrana žena. Time bi se postigao pozitivan primer šireg uključivanja žena u procese izgradnje ID¹⁷. U okviru rada ovog Podobdora pitanja rodne ravnopravnosti treba da budu pokretana u sledećim aktivnostima:

-
- 1.** Donošenja zakona za implementaciju NSID,
  - 2.** Promovisanja uloge IKT u postizanju efikasnosti u radu Skupštine,
  - 3.** Podizanja opšte svesti o značaju IKT kroz medijske izveštaje o radu Skupštine,
  - 4.** Praćenja indikatora o korišćenju IKT i njihovo prikazivanje kao pozitivan primer. Indikatori moraju biti rodno strukturirani,
  - 5.** Predlaganja metoda za stručnu obuku članova Skupštine za korišćenje novih IKT alata.
-

Ovaj pododbor treba blisko da sarađuje sa Odborom za rodnu ravnopravnost Skupštine Srbije. Sledeća ključna pitanja, data u Kontrolnoj listi 5, treba da predstavljaju osnovu merenja postignutih rezultata.

❖ KONTROLNA LISTA 5

BR.	KONTROLNO PITANJE	KOMENTAR	
1.	Da li je svaki zakon za implementaciju ID pregledala i ekspertska grupa ili ekspert/kinja za rodnu ravnopravnost iz Odseka za ID?	da	ne
2.	Da li se prikupljaju indikatori o korišćenju IKT od strane osoblja i izabralih poslanica/ka u Skupštini?	da	ne
3.	Da li je analiza indikatora dostupna javnosti?	da	ne
4.	Koja vrsta stručne pomoći je potrebna poslanicima za korišćenje IKT?		
5.	Da li poslanici/ce imaju svoje Internet stranice za komunikaciju sa biračkim telom?	da	ne

---

¹⁷ Pri Komisiji Evropske unije, od 25 osoba tj. komesara i komesarki, imenovano je ukupno sedam žena za različite resore funkcionsanja Unije. Predstavnica Velike Britanije Vivien Reding je žena Komesar nadležna za resor „Informaciono društvo i mediji“. Videti opširnije: http://europa.eu.int/comm/commission_barroso/index_en.htm

1.8 SMERNICE U PROCESU NADZORA I PROCENE NSID

Odeljenje za nadzor i procenu (NiP) rezultata Nacionalne strategije za ID biće locirano u Ministarstvu za državnu upravu i lokalnu samoupravu (MDULS). Ovo odeljenje treba usko da sarađuje sa grupom ili ekspertom/kinjom iz Odseka za ID pri MDULS koji će implementirati principe rodne ravnopravnosti u procesu implementacije NSID. Ovo odeljenje treba:

-
1. Da omogući transparentnost rezultata implementacije projekata i programa i da posebno potencira evaluiranje projekata sa aspekta njihovog uticaja kako na muškarce tako i na žene, odnosno njihovog doprinosa rodnoj ravnopravnosti,
  2. Da sve indikatore prikuplja i analizira sa aspekta rodne zastupljenosti.
  3. Da upozorava i koordinira sprovođenje principa rodne ravnopravnosti posebno u onim projektima koji moraju biti rodno senzibilisani (npr. e-zdravstvo, e-edukacija, e-poslovanje) i projekata koji su finansirani ili sufinansirani sredstvima iz budžeta Srbije.
-

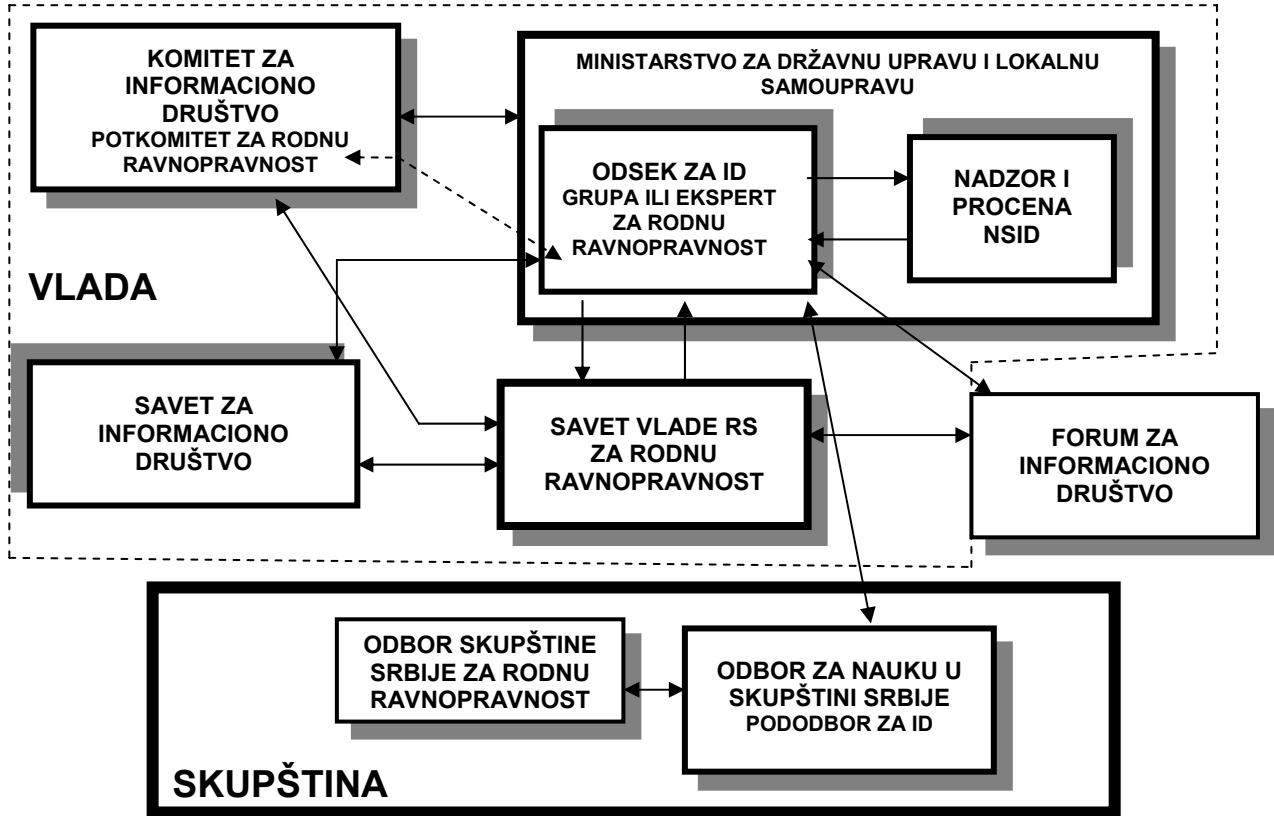
U sprovođenju nadzora i procene rezultata projekata, kojima se implementiraju ciljevi NSID, indikatori su bitan element evaluacije. Evaluacija treba da bude sprovedena ne samo po završetku projekta već i tokom prijema izveštaja o progresu u realizaciji projekta.

❖ KONTROLNA LISTA 6

BR.	KONTROLNO PITANJE	KOMENTAR	
1.	Koliko je učešće žena u realizaciji politike/projekata kojima se implementira NSID?		
	a. malo učešće	☐ a	
	○ broj žena sa traženom ekspertizom za projekat je mali		
	○ posledica rodne neosvešćenosti osoblja koje rukovodi projektom ili koje realizuje projekat/program		
	○ zanemarivanje resursa i njihovih potencijala		
	○ nedostatak mešovitih timova koji može da ugrozi realizaciju projekta		
	b. zadovoljavajuće (preko 30%)	☐ b	
2.	c. dobro	☐ c	
	Da li projektni dokumenti poštuju smernice u pogledu rodne ravnopravnosti za posmatrani projekat? (e-zdravstvo, e-edukacija, e-poslovanje, e-uprava i e-bankarstvo, kao što je dato u Poglavlju 2)	da	ne
3	Da li su u pozivu za konkurisanje za rukovodeće mesto projekta posebno podstaknute žene i/ili poštovan princip pozitivne diskriminacije?	da	ne
4.	Da li projekat ima analizu ciljne grupe korisnika po polu?	da	ne
5.	Da li projekat donosi koristi ženama sa aspekta: - doprinosa poboljšanju njihove finansijske situacije - smanjenja opterećenja/obaveza	da	ne

1.9 VEZE IZMEĐU INSTITUCIJA ZA ID U PROCESU INKORPORIRANJA PRINCIPA RODNE RAVNOPRAVNOSTI

Slika 1. daje prikaz veza i protoka informacija u institucionalnim mehanizmima za ugradnju rodno ravnopravnog principa u procesu izgradnje ID.

Slika 1. Veze i protoci informacija u institucionalnim mehanizmima za ugradnju rodno ravnopravnog principa u procesu izgradnje ID

---

2. SMERNICE ZA UKLJUČIVANJE PRINCIPA RODNE RAVNOPRAVNOSTI U GRANSKE POLITIKE I PLANIRANJE IKT PROJEKATA

2.1 GRANSKE POLITIKE I SMERNICE

U delu NSID koji se odnosi na „**granske politike i planiranje IKT**“¹⁸ kaže se:

„U razvoju granskih politika moraju se eksplicitno uvrstiti koristi za žene od 'IKT revolucije.' One moraju imati podjednake mogućnosti da aktivno učestvuju prilikom odlučivanja u vezi sa IKT kao i utvrđivanju tema za raspravu.“

NSID predviđa izradu obrazaca koji će pomoći onima koji kreiraju politiku, planerima i ostalim učesnicima u procesu da u izradi granske politike budu fokusirani na ključna pitanja odnosno ključna rešenja koja politika mora da pruži društvu, odnosno toj grani privrede.

Obrasci treba da budu tako kreirani da se koriste kao konsultativni dokument kojim počinje rad na izradi granske politike, na prvom sastanku konstitutivne radionice odnosno sastanku grupe koja se bavi planiranjem. Nakon izrade nacrtta granske politike otvara se javna diskusija kojom se dokument dopunjaje i finalizira.

NSID identificuje sledećih sedam ključnih delova obrasca pri izradi granske politike za **e-Upravu, e-Obrazovanje, e-Zdravstvo, e-Poslovanje i e-Bankarstvo**.

- 0. Uvodni deo**, koji mora da identificuje ključne aktere koji treba da učestvuju u kreiranju granske politike
- 1. Ključna pitanja**
- 2. Strateške mogućnosti**
- 3. Izazovi i pretnje**
- 4. Razmatranje izazova**
  - Pravna i regulatorna infrastruktura
  - Tehnička infrastruktura
  - Infrastruktura ljudskog kapitala. „*Plodan javni delokrug je bitan za uključiva informaciona društva i mora u punoj meri obuhvatiti ženska znanja uključujući znanja koja su posebna, ukorenjena u iskustvu i praksi zasnovanoj na lokalnom znanju u oblasti proizvodnje, ishrane i zdravlja.*“
  - Društvena, kulturna i druga pitanja. „*IKT se moraju u najvećoj meri koristiti da bi se uklonile rodne nejednakosti u pismenosti u osnovnom, srednjem i višem obrazovanju kao i u formalnim i neformalnim okolnostima...*“
- 5. Veze između grana**
- 6. Ključni faktori uspešnosti**
- 7. Mere uspeha**

Vodeći računa da ukoliko se od samog početka izrade granske politike ne inkorporira princip rodne ravnopravnosti (*gender mainstreaming*) dolazi se u opasnost da on u kasnijim diskusijama bude samo delimično obuhvaćen i na taj način uspori smanjivanje digitalnog jaza i jaza u pristupu i korišćenju IKT od strane žena i muškaraca. Da bi se ovaj problem izbegao predlaže se da se u procesu iniciranja i izrade pojedinačnih granskih politika u pogledu uključivanja rodne ravnopravnosti, a oslanjajući se na mehanizme unutar Institucionalnog okvira za implementaciju NSID, koriste smernice date u daljem tekstu.

---

¹⁸ NSID u Srbiji, str. 26, poglavlje 2.6, paragraf 2.

Smernice su struktuirane kao:

- **Opšte smernice** u kojima su sa aspekta rodne ravnopravnosti predloženi postupci u procesu formiranja timova i iniciranja i kreiranja granskih politika, odnosno u procesu izrade IKT projekata.
- **Pojedinačne smernice** u kojima su predložene preporuke i kontrolne liste za svaku pojedinačnu gransku politiku.

2.2 OPŠTE SMERNICE U PROCESU KREIRANJA GRANSKIH POLITIKA ID I IKT PROJEKATA

Osnovni cilj smernica datih u Tabeli 1. jeste da osiguraju ugradnju principa rodne ravnopravnosti u toku procesa iniciranja i kreiranja granskih politika, kao i IKT projekata kojima se implementira NSID.

U procesu razvoja granske politike u prvom koraku će se odrediti osoba koja će voditi tim koji će raditi na planiranju i izradi dokumenta. Postavljanje ekspertkinje za vođu tima predstavljalo bi pozitivan primer da se odgovornost za najkompleksnije zadatke poverava ženi ekspertu.

BR.	SMERNICE	KOMENTAR
1.	U izboru članova tima za izradu granske politike poštovati princip rodne ravnopravnosti.	Jedan od načina da se ovo postigne jeste da se institucijama i organizacijama uputi poziv u kome će se jasno naglasiti da je neophodno da nominuju podjednak broj žena i muškaraca. Na ovaj način će se direktno podići njihova svest o tome kako je neophodno primeniti princip rodne ravnopravnosti. Druga opcija jeste da se uvede kvota od minimum 30% žena učesnica u timu.
2.	U tim za izradu granske strategije, posebno u toku konsultativnog procesa, uključiti Savet za rodnu ravnopravnost, NVO i medije.	Mediji: Poželjno je da to budu predstavnici specijalizovanih i dnevnih listova, on-line novina, TV kanala itd. koji od početka treba da budu uključeni u proces kako bi ceo proces bio transparentan i dostupan javnosti i najširem krugu građana/ki. Učešćem medija od samog početka, postiglo bi se značajno podizanje svesti o primeni IKT i mogućnostima koje pružaju kako pojedincu tako i u procesu demokratizacije društva.
3.	Stručnjak/inja za rodnu ravnopravnost odnosno za rodno inkorporiranje (gender mainstreaming) treba da bude konstantno uključen/a u radni tim za izradu granske politike, uz mogućnost organizovanja obuke radnog tima o mehanizmima postizanja rodne ravnopravnosti.	Ovim bi se ubrzao rad na izradi granske politike/IKT projekta, jer bi se mehanizmi za postizanje rodne ravnopravnosti prepoznali od samog početka njihovih izrada.
4.	U uvodnom delu granske politike eksplisitno analizirati njen specifični značaj za žene i za muškarce.	
5.	U grupi ciljeva eksplisitno definisati pojedinačne ciljeve koji će dugoročno doneti koristi ženskoj populaciji, a posebno u ruralnim oblastima.	Pogledati pojedinačne smernice za granske politike.

BR.	SMERNICE	KOMENTAR
6.	Planirati budžet kojim će se realizovati gore pomenuti pojedinačni ciljevi	
7.	U svim dokumentima za granske politike i projekte koristiti rodno osetljiv jezik.	
8.	<p>U definisanju strateških mogućnosti potrebno je razmatrati:</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ servise i aplikacije i njihove buduće korisnike/ce sa posebnim fokusom na razlike potrebe žena i muškaraca, ili na razlike u potrebama žena i muškaraca ○ prednosti koje ti servisi donose u smislu finansijskih efekata posebno za žene a posebno za muškarce, ○ osnaživanje žena u preduzetništvu korišćenjem IKT, ○ načine prihvatanja i korišćenja kreativnih i inovativnih ženskih znanja. ○ korišćenje otvorenih softverskih platformi 	Korišćenje ženskih znanja (nauka, finansije, sudstvo itd.) u izgradnji društva znanja je vredan resurs. To je posebno važno u procesu kreiranja znanja specifičnih za naše područje (umetnost, zdravlje porodice, reproduktivno zdravlje, zdrava ishrana, životna sredina, turizam, tolerancija).
9.	Ugrađivanje principa rodne ravnopravnosti u pravni, regulatorni i u druge relevantne okvire.	Kako je priprema pravne i regulatorne infrastrukture za ID na samom početku, sprovođenje ove smernice bi uskladilo ovu regulativu sa zahtevima iz budućeg Zakona o rodnoj ravnopravnosti i standarda EU.
10.	Osigurati da svaka politika i IKT projekat ugrađuju i odredbe koje se odnose na etičke principe korišćenja IKT.	
11.	Insistirati na obezbeđivanju uslova za razvoj tehničke infrastrukture (širokopojasni pristup i IKT oprema), posebno u ruralnim oblastima gde uglavnom žive žene i deca.	Liberalizacija telekomunikacionog tržišta ubrzala bi rešavanje i ovog problema.

Tabela 1. Opšte smernice u procesu kreiranja granskih politika ID i IKT projekata

Treba naglasiti da su kao osnovne pretnje u realizaciji politike/projekta sa aspekta rodne ravnopravnosti identifikovane sledeće:

- Nepostojanje telekomunikacione infrastrukture za pristup IKT servisima,
- Nesistematsko e-opismenjavanje,
- Zanemarivanje informacionih i drugih potreba marginalizovanih društvenih grupa pri razvoju i korišćenju IKT servisa,
- Nepripremanje domaćih kadrova, posebno žena stručnjaka za kreiranje novih znanja odnosno ravnopravno učestvovanje na globalnom tržištu znanja,
- Zloupotreba ženske i muške populacije (npr. pornografija, pedofilija, trgovina ljudima, krađe...).

KORISNICI/CE OPŠTIH SMERNICA:

- MDULS i ostala nadležna ministarstva za granske politike
- Osoba koja rukovodi Odsekom za ID
- Grupa/osoba koja je u Odseku za ID zadužena za rodnu ravnopravnost
- Osoba koja vodi projektni tim za gransku politiku ili IKT projekat
- Moderator/ka u izradi granske politike

U cilju provere uticaja IKT projekta na život, rad i obrazovanje polova, predlaže se korišćenje sledeće kontrolne liste rodne procene, predložene tokom obuke organizacije *Norveška narodna pomoć* u saradnji sa *Glasom razlike*, uz manje modifikacije:

❖ KONTROLNA LISTA RODNE PROCENE

Faktori praktičnog i strateškog osnaživanja +2 znatan pozitivan uticaj +1 pozitivan uticaj 0 bez uticaja -1 negativan uticaj NI nema informacija	Uticaj rodnog osnaživanja (+2, +1, 0, -1, NI)		Potrebno više informacija Ž (ženama) M (muškarcima)	Komentari
	Žene	Muškarci		
1. Da li IKT projekat omogućava veći pristup osnovnoj infrastrukturi za žene i muškarce?				
2. Da li IKT projekat omogućava veći pristup resursima i tehnologiji za žene i muškarce?				
3. Da li IKT projekat poboljšava zdravlje žena i muškaraca?				
4. Da li IKT projekat povećava mogućnosti obrazovanja za žene i muškarce?				
5. Da li IKT projekat povećava mogućnosti za sticanje zarade ženama i muškarcima?				
6. Da li se u IKT projektu identifikuju prepreke da u njemu učestvuju žene i muškarci?				
7. Da li IKT projekat uključuje žene i muškarce kao aktivne partnere u razvoju projekta?				
8. Da li IKT projekat povećava mogućnosti žena i muškaraca da se organizuju ?				
9. Da li IKT projekat povećava kontrolu žena i muškaraca nad resursima i/ili tehnologijom?				
10. Da li IKT projekat doprinosi ostvarivanju demokratskih prava žena i muškaraca?				
Ukupna ocena:				

2.3 RODNO OSETLJIVE SMERNICE U PROGRAMIMA/PROJEKTIMA ZA IZGRADNJU NACIONALNE INFRASTRUKTURE ZA e-KOMUNIKACIJE

2.3.1 Nacionalna infrastruktura za e-komunikacije i smernice

Nacionalna informaciona i komunikaciona infrastruktura - NII je osnovni stub ID. U najširem smislu reči ona uključuje fiksne, bežične i satelitske telekomunikacije, računarske mreže, sisteme za prenos i distribuciju, digitalnu televiziju, terminalnu opremu kao i softverske usluge i aplikacije, baze podataka, elektronske zapise i digitalne arhive¹⁹. Telekomunikacije i radiodifuzija kao sastavni delovi ove infrastrukture imaju osnovni cilj da zadovolje komunikacione potrebe privrede, društva i pojedinaca.

Na osnovu višegodišnjih iskustava jasno je da takozvana polno neutralna politika nije dovoljna. Dokaz za to su sledeće činjenice: žene su slabo zastupljene u upravljanju komunikacijama²⁰, iako čine više od polovine radne snage, muškarci i dalje drže većinu upravljačkih pozicija u telekomunikacionim kompanijama i regulatornim i zakonodavnim telima, odluke u oblasti regulative se donose bez analize uticaja na rodnu jednakost, licence za pojedine servise se daju kompanijama bez primene politike rodne ravnopravnosti i kontrolišu ih pretežno muškarci. Sa druge strane ženske grupe i grupe građanki nemaju svoje pozicije u diskusijama ili odlukama koje imaju uticaj na nacionalno zakonodavstvo u IKT i njihov pristup. Zato je potrebno da se formiraju mehanizmi za prepoznavanje njihovih potreba i interesa u okviru odgovarajućeg foruma korisnika.

Strategije razvoja telekomunikacionog i radio difuznog sektora još nisu urađene. To daje mogućnost da svi učesnici/ce u izradi strategija (iz vlade, resornih ministarstava, zatim regulatori, operatori i servis provajderi), razmatraju aspekte koji se odnose na uključivanje principa rodne ravnopravnosti i u politike ovih sektora. Dosadašnja praksa pokazuje da se poslovima kreiranja politika bave stručnjaci koji su nedovoljno rodno senzibilisani ili čak svesno zanemaruju ovaj aspekt, podrazumevajući da je ova oblast rodno neutralna. Zato je potrebno napraviti skup smernica čijom će doslednom primenom problem biti prevaziđen. Takve smernice bi omogućavale i usmeravale odgovorna lica i/ili donosioce odluka da u toku razvoja regulative, politike razvoja ili IKT projekata osiguraju primenu principa rodne ravnopravnosti²¹. Takođe, ove smernice treba da upute na sagledavanje uticaja donesenih odluka na ravnopravnost polova.

---

¹⁹ Iz teksta NSID

²⁰ U sastavu Upravnih odbora Regulatornih agencija za radiodifuziju (RRA) i telekomunikacije (RATEL) i prvom nivou menadžmenta operatora nema nijedne žene.

²¹ ITU je u okviru rada Radne grupe za pitanja rodne ravnopravnosti u telekomunikacijama uradio skup Smernica za regulatore i donosioce odluka. Ove smernice mogu se naći na www.itu.int ili www.e-jednakost.org.yu

2.3.2 Opšte smernice koje treba da budu razmatrane u procesu izrade strategije komunikacija

1. Podržati osnivanje grupe ili imenovanje eksperta/kinje za pitanja primene principa rodne ravnopravnosti u sektoru telekomunikacija i to unutar sledećih tela:
  - ministarstava,
  - tela koja se bave regulativom u komunikacijama (Regulatorne radiodifuzne agencije - RRA i Regulatorne agencije za telekomunikacije - RATEL) i
  - velikih operatora i servis provajdera.Ova grupa ili ekspert/kinja usko bi sarađivala sa Savetom Vlade za rodnu ravnopravnost i Odsekom za ID.
2. Pregledati i korigovati propise, cirkularne materijale, odrednice i procedure kako bi se uklonile bilo kakve predrasude po pitanju rodne ravnopravnosti.
3. Promovisati prikupljanje i analizu rezultata primene principa rodne ravnopravnosti kao deo procesa preispitivanja politike poslovanja.
  - Analiza je neophodna da bi se osiguralo da je proces preispitivanja politike baziran na činjenicama, a ne na prepostavkama. Takva analiza je put poboljšanja kvaliteta i efikasnosti poslovanja korišćenjem svih kadrovske resursa.
4. Posebna analiza treba da obezbedi informacije o rodnoj strukturi korisnika komunikacionih servisa, što će na dalje unaprediti politiku pružanja servisa korisnicima/cama uz prepoznavanje njihovih specifičnih potreba²².
  - Ne treba zaboraviti da žene predstavljaju veliki deo potencijalnog tržišta i da u tom smislu treba i razmatrati kreiranje novih servisa.
5. Razvijati sisteme za prikupljanje rodno senzibilnih statističkih podataka u saradnji sa Odsekom za ID MDULS.

KORISNICI/CE SMERNICA:

- Nadležna ministarstva
  - Odsek za ID
  - Regulatorna tela u sektoru komunikacija, RRA i RATEL
  - Operatori

2.3.3 Smernice u razmatranju strateških mogućnosti

UNIVERZALNI SERVIS

U definisanju strategije komunikacionog sektora potrebno je posebnim poglavljem obraditi pitanja "spajanja" ruralnih i retko naseljenih mesta. Ovo pitanje se rešava kroz pitanje Univerzalnog servisa/pristupa²³. Minimalni skup servisa za univerzalni servis obuhvaćen je Zakonom o telekomunikacijama (2003), a Agencija za telekomunikacije - RATEL treba da predloži Vladi dalje rešavanje pitanja univerzalnog servisa. Za rešavanje univerzalnog servisa Zakonom je predviđeno

²² Istraživanja sprovedena kod jednog broja Internet servis provajdera (preko 180.000 korisnika) pokazuju da nema nikakvih podataka koji opisuju korisnika ili oslikavaju profil korisnika (nema strukture po polu, godištu, interesovanju i dr.)

²³ Univerzalni servis ima dvostruku ulogu: socijalnu (kao sredstvo protiv izdvojenosti) i razvojnu (kao pomoć u procesu razvoja). On se definiše kao skup usluga određenog kvaliteta koje su raspoložive svim korisnicima bez obzira na njihovu geografsku lokaciju i ostale restriktivne faktore (npr. osobe s posebnim potrebama), a imajući u vidu posebne nacionalne okolnosti koje se mogu primeniti.

osnivanje posebnog fonda. Pravila ulaganja i raspoređivanja sredstava iz ovog fonda treba da doneše RATEL.

U ruralnim i retko naseljenim mestima većinu stanovništva čine žene i deca kojima je nesporna potreba za komunikacijom. Plan akcija Svetskog samita o ID predviđa da do 2015. godine svako selo bude spojeno i ima pristup širokopojasnim servisima. To će omogućiti servise kao što su tele-edukacija i tele-medicina. U Srbiji ovaj cilj treba realizovati mnogo ranije i zato se preporučuje da se u razvoju politike Univerzalnog servisa prate sledeće smernice:

1. Kroz licencu/e i/ili dozvolu/e za pružanje univerzalnog servisa obavezati operatora/e da svako naseljeno mesto u Srbiji ima telecentar, odnosno mesto iz koga je moguće imati pristup širokopojasnim servisima na tehnološki neutralnoj bazi.
2. Ohrabriti žene iz lokalnog okruženja da se uključe i vode telecentar, ili da uz mikro kredit formiraju telecentar.
3. Telecentar treba da bude lociran na mestu gde je pristup ženama lak u svakom smislu (primer: škola, mesna kancelarija, biblioteka, obdanište, prodavnica, ženska udruženja; a ne kafana, restoran, pumpa za snabdevanje gorivom itd.).
4. Paralelno sa izgradnjom telecentara vršiti e-opismenjavanje lokalnog osoblja telecentra,
5. Cene pristupa i servisa za siromašno stanovništvo, posebno onih koji žive u ruralnim područjima (a tu je najviše žena i dece), treba da budu prihvatljive, a tamo gde je potrebno obezbediti i odgovarajuće subvencije²⁴.

U Tabeli 2. dat je primer kreiranja i implementacije politike razvoja univerzalnog servisa, uz poređenje korišćenja neutralnog pristupa (najčešće korišćenog) i rodno ravnopravnog pristupa.

Koraci u razvoju politike	"Neutralan" pristup	Pristup koji je rodno senzibilan
Definicija problema	Fokus na makro-statistikama kao što su gustina domaćinstava sa telefonom, broj domaćinstava bez telefona, prosečna distanca do prvog pristupa telefonu	Posmatranje gustine telefonskih priključaka i po broju žena koje vode domaćinstva, srednjem vremenu i rastojanju do pristupa telefonu, mestu gde je pristup lociran.
Definisanje ciljeva i ciljnih grupa	Ženska populacija nije posebno pomenuta.	Eksplicitno se pominje ženska populacija, posebno ona sa vrlo niskim primanjima i ona koja živi u ruralnim naseljima.
Formulisanje opcija politike razvoja	Politika povećanja broja domaćinstava sa telefonom, promocija razvoja telecentara	Isto, ali sa naglaskom na povećanju broja domaćinstava koje vode žene sa telefonom, smanjivanje vremena pešačenja da se dođe do telefona, lako pristupne telecentre, promocija žena u vođenju i posedovanju telecentra
Izbor najbolje opcije	Fokus na ukupne efekte	Fokus i na specifične efekte za žene

²⁴ NSID u tački 5.7.5. kaže da treba predvideti:

“...Subvencije u telekomunikacionim uslugama za ekonomski slabije socijalne grupe i mogućnost da se po posebnim cenama na Internet povežu škole, biblioteke, domovi zdravlja i bolnice.”

Koraci u razvoju politike	"Neutralan" pristup	Pristup koji je rodno senzibilan
Primena nove politike razvoja	Podrška grupa korisnika, lokalne samouprave, ministarstva i operatora	Dodatno razvijati podršku ženskih organizacija, Saveta vlade za rodnu ravnopravnost, eksperta za rodnu ravnopravnost iz RATEL-a
Evaluacija i nadzor	Proces baziran na osnovnim statistikama i kvantitativnim metodama	Proces baziran na statistici strukturiranoj po polu i analizi koja nije samo da li žene imaju korist, već i koje žene (klasa, godine, lokacija, nacionalnost).

Tabela 2. Kreiranje rodno ravnopravne politike Univerzalnog servisa

KORISNICI/CE SMERNICA:

- Nadležna ministarstva
- RATEL, RRA
- Odsek za ID

LICENCIRANJE

Aktivnosti licenciranja su poslovi regulatornog tela (Regulatorne Radio difuzne agencije - RRA i Regulatorne agencije za telekomunikacije - RATEL) koje određuju pravila i kriterijume licenciranja i izdavanja licence. Regulatori treba da osiguraju da se u toku procesa licenciranja postignu nediskriminatorski pristupi pri čemu licencni uslovi treba da podrže primenu principa rodne ravnopravnosti.

Sledeće rodno senzibilne smernice i kontrolnu listu treba da koriste regulatori, da bi u procesu pripremanja uslova za licence, analizi ponuda i licenciranju osigurali jednake mogućnosti podnosiocima zahteva za licence. Svakako da to podrazumeva i praćenje napred datih opštih smernica.

1. Licencni kriterijumi treba da obuhvate i procenu kompanija sa rodnog aspekta (sa visokim procentom vlasništva od strane žena i/ili visokim procentom žena u top menadžmentu).
2. Osigurati da su procedure za dobijanje licenci i oglašavanje dostupni javnosti.
3. Regulatori treba da, kao sastavni deo dodeljivanja licence, obezbede mehanizme koji će osigurati da licencirani u svojim organizacijama imaju programe uvođenja rodne ravnopravnosti, i to prihvatanjem smernica o značaju ove ravnopravnosti, promovisanjem analiza o rodnoj ravnopravnosti polova u svom radu, ponudom programa obuke za žene tehničkih struka i menadžere i obezbeđivanjem radnog okruženja koje vodi računa o rodnoj ravnopravnosti.
4. Regulatori treba da, pri uspostavljanju kriterijuma za dobijanje licenci, razmotre dosadašnju socijalnu odgovornost kompanija, kao i njihove planove da doprinesu univerzalnom pristupu komunikacijama (kao što su njihova spremnost da učestvuju u razvojnim projektima, projektima tipa telecentar, lokalni radio, osnivanju edukacionih programa kojima će se privući omladina, posebno devojke za sticanje tehničkog obrazovanja, itd.). Implikacije rodne ravnopravnosti u ovome treba raščlaniti na taj način što, ako se npr. ovi programi

usmere ka ženama u ruralnim područjima kao najmarginalizovanoj grupi u društvu, to će imati većeg odraza i na jačanje porodice kao i rušenje tradicionalnih barijera.

KORISNICI/CE SMERNICA:

- Osobe koje upravljaju RATEL-om i RRA-om
- Osobe koje rukovode timom za kreiranje licencnih uslova i izdavanjem licenci

❖ KONTROLNA LISTA U PROCESU LICENCIRANJA

BR.	KONTROLNO PITANJE	KOMENTAR	
1.	Da li licencni uslovi ocenjuju kompaniju sa aspekta rodne ravnopravnosti?	da	ne
2.	Da li su procedure za dobijanje licenci/dozvola dovoljno transparentne i da li se koriste komunikacioni kanali koji su dostupni ženama?	da	ne
3.	Da li je u procesu analize za dodelu licence poštovan princip rodne ravnopravnosti (afirmativne akcije)?	da	ne
4.	Da li su u procesu određivanja pružaoca univerzalnog servisa razmatrane socijalne odgovornosti?	da	ne

2.3.4 Smernice u procesima zapošljavanja i obuke (suočavanje sa izazovima u realizaciji strategije razvoja komunikacija)

Elektronske komunikacije predstavljaju brzo promenljivu i vrlo propulzivnu privrednu oblast. To su posledice brzog tehnološkog razvoja, liberalizacije tržišta i zahteva korisnika za širokopojasnim i mobilnim servisima. Ulazak u ID i novu ekonomiju znanja zahteva od operatora e-komunikacija redefinisanje njihove misije i usmeravanje ka korisniku. Stvaranje zdravog konkurentskog okruženja moguće je kroz uspostavljanje fleksibilne pravne i regulatorne infrastrukture. Stalna briga o ljudskim potencijalima i njihovoj permanentnoj obuci takođe predstavlja izazov koji povećava konkurentnost. U suočavanju sa ovim izazovima lako može doći do diskriminacije i nejednakih mogućnosti za zapošljavanja i obuku žena i muškarca, bez obzira na rasu, etničku pripadnost, klasu i životno doba. Institucije koje su učesnici ovih promena (Ministarstva, RATEL, RRA, operatori) treba da obezbede (same ili u partnerstvu sa drugim vladinim i nevladinim institucijama) sisteme koji podržavaju rad i žena i muškarca, kroz povećanje broja žena na rukovodećim mestima, stvaranje dodatnih uslova, pristup mogućnostima obuke, fleksibilno radno vreme i mehanizme za izbegavanje bilo koje vrste uznemiravanja. Ovakvi sistemi ili mehanizmi olakšavaju ne samo učešće žena, već i povećavaju radnu efikasnost i usmerenost.

Takođe treba imati u vidu da nova „informaciona revolucija“ nosi u sebi potrebu za novim profilima stručnjaka. Današnja situacija sa maksimalno 18-20% devojaka studentkinja na studijama IKT ukazuje na to da će biti i vrlo mali broj žena na novim radnim mestima. Postavlja se strateško pitanje kako motivisati i ohrabriti devojke da započnu IKT studije i postanu kreatori znanja u novoj ekonomiji.

Sledeći skup smernica treba da pomogne u razmatranju ovih pitanja:

-
1. Jednake mogućnosti za žene i muškarce (različitih etničkih, klasnih i starosnih grupa) za *sva* radna mesta koja su na raspolaganju, kroz javno oglašavanje, kod svih učesnika u e-komunikacijama (institucije). Uvesti vrlo jasan standard da se u tekstu oglasa za nova radna mesta uključi rečenica: „Posebno ohrabrujemo žene da se prijave“ ili nešto slično.
  2. Institucije treba da uspostave politiku „afirmativne akcije“ ili kvota (na bazi realnih nivoa kvalifikovanih kandidata za svaku poziciju) kako bi se osigurao princip jednakih mogućnosti i izbegla bilo kakva tendencija segmentacije rada i/ili profesionalne segregacije na radnom mestu.
  3. Institucije treba da razviju rodno ravnopravnu poslovnu politiku kroz povećanje broj žena na svim menadžerskim, nadzornim i rukovodećim pozicijama, i mehanizam za praćenje i izveštavanje o preduzetim merama.
  4. Institucije treba da razviju kadrovsku politiku tako da se privuku žene stručnjaci za rad na tehničkim, regulatornim i zakonodavnim pozicijama. Dodela stipendija treba da ima princip jednakog broja studentkinja i studenata sa naglaskom na pozitivnu diskriminaciju devojaka na tehničkim fakultetima, ili bar 30% stipendista treba da su studentkinje. Formiranje specijalnog Fonda za dodelu stipendija studentkinjama predstavlja modalitet za povećanje broja žena stručnjaka za IKT²⁵. Ovakve akcije treba da se razvijaju u koordinaciji sa ostalim vladinim telima kao deo sveukupne kampanje povećanja broja žena na svim nivoima i područjima rada u IKT sektoru.
  5. RRA i RATEL, kao i operatori i servis provajderi u definisanju predloga politike stručnog osposobljavanja kadrova, moraju osigurati jednak pristup muškarcima i ženama za sve obuke, kako domaće tako i međunarodne. Žene ne treba da budu diskriminisane zbog „ostalih“ odgovornosti kao što je materinstvo ili trenutni profesionalni nivo. Umesto toga institucije treba da naprave pokušaj da obezbede neophodne uslove da svi zaposleni imaju iste šanse učestvovanja u programima obuke, i kao konsekventu uživaju prednosti unapređenih kvalifikacija.
  6. RRA i RATEL treba da uspostave rodno senzibilne indikatore o unapređivanju znanja, doškolovanju i obukama.
-

Da bi se osigurao jednak pristup u unapređivanju znanja i obukama, institucije mogu ustanoviti kontrolnu listu koja obuhvata sledeće provere:

---

²⁵ Videti smernice za e-obrazovanje

**❖ KONTROLNA LISTA ZA PROCES USAVRŠAVANJA KADROVA
e-KOMUNIKACIJA**

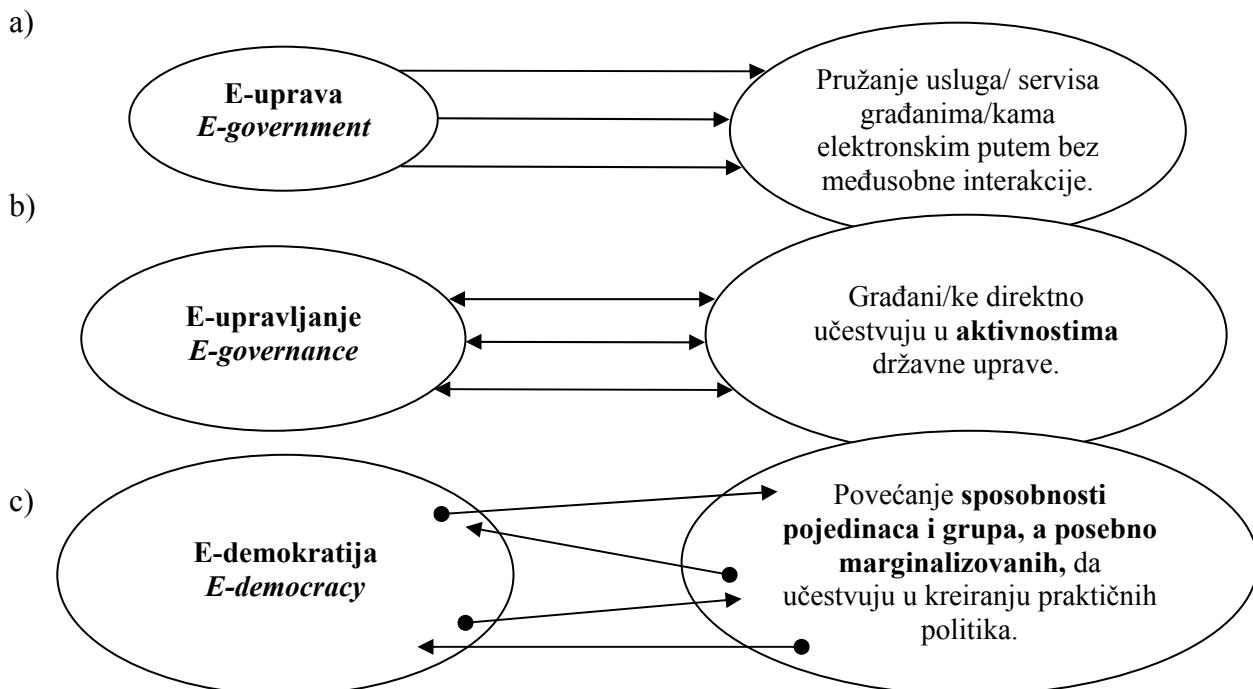
BR.	KONTROLNO PITANJE	KOMENTAR	
1.	Da li su oglašene mogućnosti obuke u svim odeljenjima?	da	ne
2.	Da li su obezbeđeni dodatni uslovi za žene učesnice obuke? (npr. pokrivanje dodatnih troškova oko čuvanja dece)	da	ne
3	Da li su timovi koji vrše obuku mešoviti?	da	ne
4.	Da li je data podrška tehničkim i menadžerskim programima koji obučavaju žene-stručnjake kroz partnerstvo sa institucijama za edukaciju da bi se promovisao što veći interes žena u edukacionim programima i, gde je moguće, razvijaju programe obuke namenjene zaposlenim ženama stručnjacima?	da	ne
5.	Da li se stalno prate i analiziraju rodno senzibilni indikatori koji se odnose na unapredavanje znanja, dodatno doškolovanje i stručne obuke?	da	ne

2.4 RODNO OSETLJIVE SMERNICE U GRANSKOJ POLITICI I PROJEKTIMA e-UPRAVE

2.4.1 Uvodna razmatranja

Reforma i modernizacija **državne uprave**, zasnovana na širokoj upotrebi IKT, predstavlja jedan od ključnih elemenata sveukupne tranzicije Srbije u moderno informaciono društvo i ekonomiju zasnovanu na znanju. Generalno, žene čine polovinu stanovništva svakog društva i države, pa zanemarivanje njihovih potreba, perspektive, ali i kreativnih potencijala i talenata, predstavlja zamku koju Srbija treba da izbegne. Posebno u izgradnji ekonomije zasnovane na znanju moraju da se iskoriste svi potencijali stanovništva. Uključivanje žena predstavlja osnovno žensko ljudsko pravo a jeste i preuslov za pokretanje bržeg ekonomskog razvoja i za smanjivanje siromaštva²⁶. Ovo je šansa koju i Srbija treba da iskoristi za ubrzanje ekonomskog razvoja i napretka. Zemlje ujedinjene Evrope su to veoma rano shvatile i uvažile, i to uključivanjem principa „jednake nadoknade za jednak rad“ u Rimski ugovor još 1957. godine²⁷.

Pri razmatranju e-uprave potrebno je razlikovati e-upravu, e-upravljanje i e-demokratiju i naglasiti njihove koristi za žene. Slika 2. (a, b i c) ukazuje na suštinske razlike ovih koncepcija.

Slika 2. (a, b i c): Pojednostavljene definicije pojmove (kružni početak strelice predstavlja odluku ili praktičnu politiku²⁸)

²⁶ UN Milenijumski ciljevi razvoja za Srbiju i Crnu Goru: www.un.org.yu/srp/mdgs.htm

²⁷ Razlozi za uključivanje ove klauzule u tekst Rimskog ugovora su bili čisto ekonomske prirode i imali su za cilj očuvanje stabilnosti tržišta. Danas je jednakost između žena i muškaraca, odnosno inkorporiranje rodnih razlika u sve politike i aktivnosti kao i promovisanje jednakosti, osnovna **vrednost** i **zadatak** EU koji se sprovodi od izbora predstavnika/ca za glavne organe EU pa sve do prijave zemalja za dobijanje sredstava iz Strukturalnih fondova EU. Od 24 komesara koji čine vladu EU upravo je 7 žena. Jedna od njih zadužena je za Informaciono društvo i medije, Vivijen Redding, http://europa.eu.int/information_society/index_en.htm, Directorate General for Information Society: www.eurunion.org/legislat/TradeAg/InfoSoc.htm

²⁸ Praktična politika (engl. *policy*) je upotreba vlasti ili političke moći u vođenju javne politike tj. aktivnosti usmerene ka rešavanju konkretnih problema ili unapređenja stanja u zajednici. Definicija preuzeta od Oin JANG i Lise KVIN:

E-uprava²⁹ se uopšteno definiše kao korišćenje IKT od strane državne uprave radi **modernizacije rada i obezbeđivanja efikasnih usluga stanovništvu**. U ovom konceptu, IKT služe da povećaju **produktivnost** državne uprave obezbeđujući efikasno i efektivno rešavanje zahteva i zadovoljavanje potreba građana/ki. Time se olakšava rešavanje svih upravnih poslova, što je sama svrha postojanja državne uprave.

Putem e-uprave, državna uprava postaje odgovornija za svoje postupke i odluke prema svojim građanima/kama, i sam rad, odgovornosti i procedure koje moraju da slede organi i institucije državne uprave postaju jasniji. Neke od usluga e-uprave jesu: dobijanje različitih izvoda iz matičnih knjiga, podnošenje zahteva za dobijanje različitih dozvola, podnošenje raznih prijava i slično. Potpuna lista usluga prema stanovništvu i prema privrednim subjektima nalazi se u Tabeli 3. na kraju poglavlja.

Iako se često događa da termin „**e-upravljanje**“ bude korišćen u istom značenju kao i „e-uprava“, između ovih pojmova postoji značajna razlika jer je e-upravljanje širi pojam³⁰. Dok se *e-uprava* definiše kao isporuka servisa državne/lokalne uprave građanima/kama, u „*e-upravljanju se ne radi samo o e-mailu i web-sajtu državne/lokalne uprave. Ne radi se samo o uslugama koje se mogu obaviti preko Interneta ili o digitanom pristupu infomacijama državne uprave ili o elektronskom plaćanju ili o dobijanju dokumenata*“³¹, **e-upravljanje** omogućava direktno učestvovanje građana/ki u aktivnostima uprave. „*E-upravljanje donosi nov koncept građanskog društva kako u odnosu na potrebe, tako u odnosu i na odgovornosti i građana i državne uprave*“ (Haris, 2002, Ibid).

Kao najsvežiji primer e-upravljanja možemo navesti metod strateškog planiranja u Kanadi. Savezna agencija za status žena Kanade (*Status of Women Canada: Gender Equality Consultation*)³² postavila je „*on-line*“ interaktivni upitnik na svoju Internet prezentaciju, odnosno konsultovala građanstvo tokom dva meseca 2005. godine (septembar i novembar) omogućivši na ovaj način građanima/kama da iskažu svoje mišljenje i učestvuju u kreiranju razvoja nove Strategije za rodnu ravnopravnost Kanade³³.

“Pisanje delotvornih predloga za javnu praktičnu politiku: Vodič za savetnike za praktičnu politiku u zemljama srednje i istočne Evrope, OSI-LGI, Fond za otvoreno društvo Srbije 2002.

²⁹ Definicije e-uprave, e-upravljanja i e-demokratije su preuzete iz: “*Looking Behind the Internet: Empowering Women for Public Policy Advocacy in Central America*”, Martinez Juliana and Reilly Katherine (2002), UN/INSTRAW virtual Seminar Series on Gender and ICTs, Seminar 4: *ICTs as Tool for bridging the Gender Digital Divide and Women's Empowerment*, 2-14 September.

www.iucea.org/publications/cap2_e-Gov_Report_East%20Africa.pdf#search='egovernment%20discussion

³⁰ Joint UNESCO and COMNET-IT Study of E-Governance: Development of Country Profiles / prepared by the COMNET-IT Foundation.- Paris: UNESCO, 2002. (CI-2002/WS/1) P.1.

³¹ Blake Harris (2001) definiše oblast e-upravljanja na sledeći način: „*u e-upravljanju se ne radi samo o e-mailu i web-sajtu državne/lokalne uprave. Ne radi se samo o uslugama koje se mogu obaviti preko Interneta ili o digitanom pristupu infomacijama državne uprave, ili o elektronskom plaćanju, ili o dobijanju dokumenata. E-upravljanje će promeniti način kako se građani/ke odnose tj. ponašaju prema državnoj upravi i to u istoj meri kao što menja njihov odnos sa drugim građanima/kama. E-upravljanje donosi nov koncept građanskog društva kako u odnosu na potrebe, tako u odnosu i na odgovornosti i građana i državne uprave*”.

³² www.swc-cfc.gc.ca/index_e.html . Pored Upitnika o budućoj strategiji rodne ravnopravnosti u Kanadi, Agencija za status žena Kanade je već postavila i Izveštaj koji je dostupan na:

www.swc-cfc.gc.ca/resources/consultations/ges09-2005/finalreport_1_e.html

³³ Pored ove vrste konsultacija, Kanadska vlada je svoju viziju pa i samu Strategiju formulisala tako da je korišćena procedura konsultovanja građana/ki putem pitanja o tome kako žele da pristupaju informacijama i uslugama. Takođe, vizija je formulisana na taj način da uključi dostupnost e-usluga stanovništvu širom zemlje i bez obzira na prihod, jezik ili posebne potrebe. (Joint UNESCO and COMNET-IT Study of E-Governance (2002), Ibid, P. 9.)

E-demokratija je interaktivni proces koji se odvija između države, pojedinaca i grupa i predstavlja korišćenje IKT kako bi se olakšalo i omogućilo njihovo učešće u demokratskim procesima, i to na nekoliko nivoa i načina: kroz poboljšanje transparentnosti³⁴ u radu organa državne uprave, kroz povećanje odgovornosti za postupke i donete odluke, i najzad kroz obezbeđivanje dostupnosti informacija.

U slučaju ženskih organizacija, korišćenje IKT od strane državne uprave treba da olakša proizvodnju i distribuciju informacija od javnog značaja za žene. **Ovako dostupne informacije treba da posluže za efektivno praćenje i nadzor primene praktične politike i zastupanje interesa žena u određenim oblastima i po određenim pitanjima.**

Na primer: kada bi imale podatke o broju slučajeva nasilja u porodici i o statusu svakog od pojedinačnih slučajeva, grupe koje zastupaju interes žena (civilno društvo, političke stranke, sindikati, mediji itd.) mogle bi lakše da zastupaju i lobiraju za promenu politike, odnosno zakona.

2.4.2 Značaj e-uprave za žene i organizacije žena

Uvođenje savremenih informacionih sistema povećava kvalitet usluga i poboljšava efikasnost, transparentnost, odgovornost i efektivnost rada državne uprave. Sa stanovišta žena i njihovih potreba, najveći broj država, u svom pristupu e-upravljanju odnosno e-upravi, sagledava žene pre svega kao individualne korisnice, a ne kao organizovane učesnice u procesu³⁵. NSID koristi samo termin „e-uprava“ (*e-government*), podrazumevajući i e-upravljanje i e-demokratiju u tom kontekstu³⁶.

Sa stanovišta potreba i perspektive žena, granska politika e-uprave treba **da obezbedi uticaj žena na procese kreiranja praktičnih politika i na proces donošenja odluka**³⁷. Pre svega, žene treba da odlučuju kako o pitanjima koja se tiču žena, tako i o ostalim društvenim pitanjima, iz jednostavnog razloga što na to imaju osnovno ljudsko pravo.

Postojeća rodna neravnopravnost u politici i donošenju odluka biće produbljena ukoliko razvoj e-uprave ne bude baziran na principu rodne ravnopravnosti. Pored faktora koji su navedeni u NSID³⁸, ključni faktor za kreiranje rodno osetljive vizije jeste i prihvatanje razlike koja postoji u ulozi i značaju e-uprave, e-upravljanja i e-demokratije za žene i ženske organizacije kao organizovane aktere (udruženja, zadruge, sindikati itd.).

U izradi granske politike za e-upravu moraju se posebno razmatrati pretnje koje mogu dovesti ili do rodno neutralne ili do neravnopravne e-uprave. One se prvenstveno odnose na to da e-uprava

³⁴ Transparentnost, odnosno javnost u radu treba razdvojiti od bližeg objašnjavanja obaveza i organizacije državne uprave na njenoj Internet stranici. Transparentnost, odnosno javnost u radu, omogućava da **žene kao organizovani akteri mogu da saznaju, razumeju i donose vrednosne sudove o aktivnostima države i da učestvuju u donošenju odluka, odnosno da utiču na ishod i karakter promena**. Objašnjavanje uloge, organizacije i procesa rada državne uprave putem prezentiranja informacija na Internet stranici organa državne uprave jeste svakako značajno, ali ne treba ga poistovjećivati sa transparentnošću. (Martinez Juliana and Reilly Katherine, (2002), Ibid)

³⁵ Martinez Juliana i Reilly Katherine, (2002)

³⁶ Nacionalna strategija za informaciono društvo u Srbiji (NSID), Nacrt 2, Beograd, decembar 2005., str. 72. Učitano februara 2006, Ministarstva za nauku i zaštitu životne sredine: <http://147.91.185.8/formulari/nsid.zip>

³⁷ Vidi u daljem tekstu Kontrolnu listu rodno senzitivnih standarda e-uprave, pitanje br. 6.

³⁸ Faktori za ispunjavanje vizije e-uprave iz NSID: 1 - Politička volja, 2 - Liderstvo i strateško razmišljanje, 3 - Kadrovi, 4 - Finansiranje, 5 - Promovisanje prednosti koje donosi e-uprava kao suprotnost izazovu odnosno otporu promenama, 6 - Učestvovanje građana i građanki i privrede.

izbegava da se usredredi na žene kao individualne korisnice. Takođe je uočeno i da se ne sagledavaju usluge i informacije koje mogu biti od koristi ženama kao organizovanim akterima koji treba da utiču na donošenje odluka i kreiranje politika. Treba naglasiti i da e-nepismenost žena i njihovo zanemarivanje u daljem usavršavanju predstavlja pretnju buduće izolacije žena korisnika servisa e-uprave.

2.4.3 Smernice za gransku politiku razvoja e-uprave

Nacionalna strategija za informaciono društvo u Srbiji definiše sledeće ciljeve razvoja e-uprave:

- a. Modernizacija javne uprave,
- b. Razvoj nacionalne ekonomije,
- c. Šire angažovanje i veće učešće građana/ki u demokratskim procesima.

Realizacija svakog od ovih ciljeva koji obuhvataju e-upravu, e-upravljanje i e-demokratiju, zahteva posebno razmatranje njihovog uticaja na razvoj i osnaživanje ženskog dela stanovništva, pre svega kao kreatorki servisa e-uprave, potom i kao korisnica servisa.

U modernizaciji javne uprave sledeći skup rodno osetljivih smernica treba koristiti pri izradi odgovarajuće politike modernizacije javne uprave:

-
- 1. Vršiti kontinuiranu obuku zaposlenih u upravi za pristup i korišćenje IKT, kao i servisa e-uprave u cilju ubrzavanja procesa implementacije granske politike e-uprave. U tom procesu princip rodne ravnopravnosti treba da bude primenjen u svim fazama i to: od pripreme obuke i prijavljivanja do učestvovanja u obuci.
  - 2. Srednja i starija generacija zaposlenih u upravi treba da ima iste uslove kao i ostali učesnici/ce u modernizaciji državne/javne uprave.
  - 3. Pratiti podatke o obukama i to po nivoima obuke i po polnom i starosnom sastavu.
  - 4. Prilikom uvođenja e-uprave doći će do smanjenja broja radnih mesta u državnoj administraciji. Većinu tih poslova sada obavljaju žene. Ovaj deo ženske radne snage prekvalifikovati za opsluživanje servisa e-uprave.
  - 5. Formirati mešovite timove kako po polu tako i po godinama, za kreiranje servisa e-uprave primenom najnovijih IKT dostignuća.
  - 6. U svim formularima, zahtevima, dokumentima koji se koriste u servisima e-uprave kao i na samoj internet prezentaciji državne/lokalne uprave, koristiti rodno osetljiv jezik.
  - 7. Na portalu e-uprave predvideti mesto za postavljanje ankete o polu osobe koja koristi usluge.
  - 8. Na portalu odnosno internet prezentaciji lokalne samouprave predvideti posebno mesto za žene. Ovo treba da bude način za afirmiciju rada koordinatora/ke, odbora ili komisije za rodnu ravnopravnost (u zavisnosti od toga koji je od mehanizama ustanovljen) i treba da sadrži jasan i transparentan opis nadležnosti, zaduženja, procedura, relevantnih zakona, dana i sati prijema građana/ki itd.
  - 9. Uspostaviti i afirmisati mehanizam „žena - pozitivnih modela” kod „pretežno muških zanimanja” kao što su na primer Ministarstvo odbrane i Ministarstvo unutrašnjih poslova na čijim Internet prezentacijama preporučujemo takođe uspostavljanje posebnih i jasno vidljivih ogranka za promovisanje žena iz struke.
  - 10. Obezbediti dostupnost servisa e-uprave osobama sa invaliditetom.
-

KORISNICI/CE SMERNICA:

Republički nivo

- Ministarstvo za državnu upravu i lokalnu samoupravu, Odsek za ID kao nadležni organ
- Sva ostala ministarstva koja implementiraju e-upravu
- Savet za ID
- Savet za ravnopravnost polova Vlade Srbije
- Ministarstvo unutrašnjih poslova
- Ministarstvo odbrane

Opštinski/gradski nivo (lokalni nivo)

- Lokalne samouprave u Srbiji koje razvijaju koncept ID odnosno uvode servise e-uprave ili pristupaju izradi portala odnosno Internet prezentacije svoje opštine
- Koordinatori/ke za rodnu ravnopravnost pri opštinama
- Centri za socijalni rad
- Medicinske ustanove na teritoriji lokalne samouprave

Razmatrajući planirane servise e-uprave posebno je važno da se oni iskoriste i za prijavljivanje svake **vrste nasilja**. To je posebno važno za žene koje su po svim statistikama najčešće žrtve nasilja. Aktualizacija problema nasilja nad ženama kao i savremenih oblika trgovine ljudima, ukazuje na mogućnost da se ovim putem olakša prvi kontakt žrtve sa policijom. Dokazano je da je žrtvi najteži prvi korak prijavljivanja nasilja u strahu od osude okoline i suočavanja sa problemom. U tom smislu se predlaže da se izvrši dopuna spiska servisa, i to unutar servisa „prijava policiji“³⁹ dodati i:

1. „prijava nasilja u porodici”
2. „prijava trgovine ljudima”

Na Internet strani e-uprave treba napraviti link sa Internet stranom policije gde bi bilo postavljeno obaveštenje u vezi sa ovim krivičnim delom i detaljno uputstvo kako popuniti i poslati prijavu (obaveštenja šta je potrebno pripremiti od dokaznog materijala, kao na primer lekarsko uverenje, izjave svedoka i sl. i obaveštenje o daljem postupku). Ista mogućnost treba da postoji i za slučajeve trgovine ljudima što bi predstavljalo jedan od lakših načina za prijavljivanje ovog krivičnog dela. Potrebno je da ova prijava bude veoma jednostavna i laka za popunjavanje.

Takođe, neophodno je da se posveti posebna pažnja zaštiti baza podataka o žrtvama nasilja koje se nalaze kod udruženja, odnosno nevladinih organizacija, ili kod državnih organa (medicinske ustanove, centri za socijalni rad, udruženja, stanice policije itd).

KORISNICI/CE SMERNICA:

- Tim za kreiranje granske politike
- Savet za ID
- Ministarstvo unutrašnjih poslova
- Ministarstvo kulture i informisanja
- Društvo u cilju suočavanja sa problemima i načinima njihovih rešavanja
- Lokalna i/ili regionalna udruženja koja se bave zaštitom ženskih ljudskih prava
- Žrtve nasilja u porodici (čiji je broj u porastu)
- Žrtve trgovine ljudima

³⁹ U NSID piše „prijava policiji“ (npr. „prijava krađe“)

Sledeća lista kontrolnih pitanja treba da pomogne u lakšem definisanju ovog servisa:

❖ **KONTROLNA LISTA SERVISA ZA PRIJAVLJIVANJE NASILJA**

BR.	KONTROLNA PITANJA	KOMENTAR
1.	Da li je na Internet strani postavljen tekst koji objašnjava šta je to nasilje u porodici?	
2.	Da li je na Internet strani postavljen tekst koji objašnjava pravni postupak koji sledi posle prijave?	
3.	Da li tekst ohrabruje žrtvu nasilja da prijavi nasilnika? (prava žene u slučaju razvoda, mogućnost smeštaja u sklonište za žene i sl.)	
4.	Da li su na Internet strani objavljena obaveštenja o najčešćim načinima vrbovanja žrtava trgovine ljudima? (sumnjivi oglasi za rad u zemlji i inostranstvu)	
5.	Da li je formular prijave jednostavan za korišćenje i na više jezika?	
6.	Da li je na Internet strani jasno postavljen formular prijave za trgovinu ljudima?	
7.	Da li su na Internet strani postavljena obaveštenja o mogućnostima i načinima izbavljanja iz ropstva? (npr ako postoji besplatna telefonska linija kod lokalnog udruženja ili sl.)	
8.	Da li institucije koje se nalaze u sistemu procesuiranja (»jedinstveni karton«) žrtve porodičnog nasilja odnosno trgovine ljudima, imaju odgovarajuću programsku i drugu vrstu zaštite za svoje baze podataka?	
9.	Da li i kada je predviđena posebna obuka za predstavnice/ke udruženja i institucija sistema ⁴⁰ koje su u sistemu obrade podataka o žrtvama (porodičnog nasilja, nasilja protiv žena i trgovine ljudima) o efikasnim načinima i radu na zaštiti i sigurnosti podataka?	

Ukoliko su e-uprava i e-upravljanje dovoljno razvijeni, privilegovane grupe u društvu dobijaju ili već imaju izuzetno velike prednosti u odnosu na ostalo stanovništvo, a posebno u odnosu na marginalizovane grupe. Privilegovane grupe aktivno učestvuju u političkim strukturama moći koje odlučuju o tome šta će se „staviti na Internet“, tako da pojačavanje ovih servisa e-uprave neće doprineti promeni rodnog odnosa snaga ili učešća u donošenju odluka.

Radi izbegavanja ulaska u ovo stanje u procesu realizacije cilja za šire angažovanje i veće učešće građana/ki u demokratskim procesima predlaže se:

---

⁴⁰ Centri za socijalni rad, MUP, medicinske ustanove, sudstvo itd.

-
1. Planiranje posebne aktivnosti i obezbeđivanje odgovarajućeg budžeta za širu obuku za pristup i korišćenje servisa e-uprave za žene iz udaljenih seoskih oblasti.
  2. Promovisanje koristi e-uprave za žene i marginalizovane grupe.
  3. Analiziranje svakog servisa e-uprave sa aspekta:
    - o podjednake koristi za žene i muškarce,
    - o koristi samo za žene,
    - o koristi samo za muškarce,
    - o neutralnosti u odnosu na polove.
  4. Ustanovljavanje posebnog, jasno vidljivog, dela Internet prezentacije državne uprave za promovisanje rada mehanizama rodne ravnopravnosti (odbora, komisije ili koordinatora/ke na lokalnom nivou) kao i navođenje linkova ženskih organizacija i ostalih mehanizama rodne ravnopravnosti na nivou države.
  5. Analiziranje servisa/usluge e-uprave koje će žene najviše koristiti u smislu uključivanja u procese donošenja odluka i kreiranja politike, jer dostupnost i korišćenje tehnologije sami po sebi ne garantuju učešće u donošenju odluka kako žena, tako i marginalizovanih grupa. Tabele 3 i 4 daju pregled usvojenih servisa e-uprave od strane Evropske Unije i to prema građanima/kama i prema privrednim subjektima⁴¹, i ukazuju na usluge koje posebno osnažuju žene. Servisi e-uprave treba da obezbede poseban prostor za uvid u rad institucija što će doprineti osnaživanju ženskih grupa i podizanju kompetentnosti organizacija za zastupanje interesa žena u primeni konkretnе prakse i zakona.

Primer: Ne samo ženske već i druge organizacije i udruženja, pre svega one koje se ne bave IKT, treba da imaju uvid i osnovna znanja o tome šta za njih znači i koje će koristi oni imati od Zakona o elektronskom potpisu. Na ovaj način ne samo da se podiže kompetentnost organizacija već se i promoviše upotreba IKT-a.

KORISNICI/CE SMERNICA:

- Ministarstvo MDULS
  - Osoba koja vodi Odsek za ID
  - Savet za ID
  - Tim za gransku politiku
  - Timovi za kreiranje servisa e-uprave

Provera da li je politika e-uprave uspela da zadovolji rodno senzitivne standarde obavlja se kroz faktore uspešnosti koje je neophodno definisati. Ovi faktori se mogu oceniti kroz sledeća kontrolna pitanja:

---

⁴¹ IDABC e-government Observatory (June 2005), e-government in Member States of the European Union, Page 24.
<http://europa.eu.int/idabc/egovo>

❖ KONTROLNA LISTA RODNO SENZITIVNIH STANDARDA POLITIKE e-UPRAVE

BR.	KONTROLNA PITANJA	KOMENTAR
1.	Da li su žene uključene u donošenje odluka o e-upravi? a) Kao individualne ekspertkinje? b) Kao predstavnice organizacija/udruženja žena? c) Koliki procenat žena je uključen u donošenje odluka u odnosu na ukupan broj muškaraca?	
2.	Koliki procenat žena je uključen u kreiranje novih znanja i servisa za e-upravu? a) Koliki broj žena je konsultovan u smislu prepoznavanja njihovih potreba? b) Koliki broj žena je konsultovan u smislu njihovih potreba kao organizovanih akterki, bilo u lokalnoj zajednici bilo na republičkom nivou?	
3.	Koji je broj žena koje koriste servise e-uprave u odnosu na ukupan broj onih koji koriste ove servise?	
4.	Ko je zadužen za vođenje rodno osetljive statistike o korišćenju servisa e-uprave?	
5.	Analiziranje uticaja granske politike na žene i na muškarce. Ko je zadužen/a za rodno osetljivu analizu granske politike i izveštavanje o njenom uticaju na Ž i M posebno? a) Kome se podnosi izveštaj? b) Ko je zadužen za izveštavanje? c) Ko je zadužen za praćenje rodne perspektive u e-upravi?	
6.	U odnosu na ukupan broj zahteva, koliko su žene kao organizovane akterke (broj predstavnica sindikata, predstavnica civilnog društva, broj predstavnica iz medija i sl.) uključene u donošenje odluka o kreiranju praktičnih politika?	

Rodno osetljiva analiza usluga e-uprave:

1.	Da li usluga smanjuje troškove i obim posla i putovanja žena i dece u odnosu na muškarce?	
2.	Da li usluga povećava posebno ekonomске mogućnosti žena u lokalnoj zajednici ili regionalno?	
3.	Da li usluga stimuliše rad i delovanje ženskih organizacija ili grupa?	
4.	Da li usluga pruža ženama veće mogućnosti da poboljšaju svoja znanja i veštine?	
5.	Da li usluga ohrabruje žene da uzmu učešća u upravljanju zajednicom?	

Br.	Servisi državna uprava - privreda	Ž	M	Objašnjenje
1.	Socijalni doprinosi za zaposlene	+	+	žene su nezaposlene ili im se doprinos ne uplaćuje, pa je ovo način da se vrši i kontrola ako su podaci vidljivi
2.	Porez na dobit preduzeća: poreska prijava, obaveštenje			
3.	Porez na dodatu vrednost (PDV): poreska prijava, obaveštenje			
4.	Registracija novog preduzeća			posebno ohrabriti žensko preuzetništvo i inovativnost; kreirati i podržavati posebne portale sa uputstvima, formularima i savetima
5.	Podnošenje podataka kancelarijama koje se bave statistikom			podaci treba da budu po polnoj strukturi
6.	Carinske deklaracije			
7.	Dozvole u vezi sa životnom sredinom (uključujući i izveštavanje)	+		
8.	Javna nabavka			

Tabela 3. Pregled usvojenih servisa e-uprave od strane Evropske Unije prema privrednim subjektima (preduzećima)

Br.	Servisi prema stanovništvu	Ž	M	Objašnjenje
1.	Porez na promet, obaveštenje o prijavi	(+)	+	veći broj muškaraca su vlasnici firmi i oni prijavljuju porez, sa druge strane postoji izvestan broj žena knjigovođa (prodor u određeno zanimanje, industriju ili oblast) koje te prijave tehnički podnose, što će dovesti do smanjenje njihovih troškova
2.	Usluge traženja posla pri zavodu za zapošljavanje	+		veći broj žena je nezaposlen, što će dovesti do smanjenja njihovih troškova putovanja/prevoza i uštede u vremenu
3.	Socijalno osiguranje	+	+	u ovaj servis treba uključiti i prijavu za dečiji dodatak, kao i prijavu za predškolske ustanove

Br.	Servisi prema stanovništvu	Ž	M	Objašnjenje
4.	Lična dokumenta (pasoš i vozačka dozvola)	+/-	+	prepostavka je da podjednak broj muškaraca i žena ima odnosno nema pasoš, što nije slučaj sa vozačkom dozvolom; jasno sledi zaključak da će ovaj servis poboljšati i skratiti vreme i, bar u početku, većem broju muškaraca
5.	Registracija automobila (novih, polovnih i iz uvoza)		+	većina vlasnika vozila su muškarci
6.	Dobijanje građevinske dozvole		+	muškarci su uglavnom vlasnici građevinskih firmi, a renoviranje i izgradnja kuća/imovina "obično" ide na ime muža, brata, oca itd.
7.	Prijava policiji (npr. u slučaju krađe)	+	+	ovu uslugu treba proširiti sledećim uslugama (7.1 i 7.2)
7.	Prijava policiji u slučaju krađe	+	+	izdvojeno jer je navedeno kao primer
	<i>7.1 Prijava policiji u slučaju trgovine ljudima*</i>	+		<i>žene i deca su češće žrtve trgovine ljudima</i>
	<i>7.2 Prijava policiji u slučaju nasilja u porodici*</i>	+		<i>žene su češće žrtve nasilja</i>
8.	Narodne (javne) biblioteke (dostupnost kataloga i alata za pretraživanje publikacija)	+	+	servis je podjednako značajan za oba pola
9.	Izvodi iz matičnih knjiga venčanih, rođenih	+	+	servis podjednako značajan za oba pola
10.	Prijava na konkurs za više obrazovanje/fakultet	+	+	
	<i>10.1 Prijava i upis u jaslice/obdanište, i pripremnu grupu za školu (predškolsko obrazovanje)*</i>	+		ova usluga posebno osnažuje žene zbog njihove „podrazumevajuće“ uloge u brizi, nezi i podizanju dece
11.	Obaveštenje o promeni adresi (preseljenje)	+	+	može se analizirati sa aspekta uloge onoga ko prijavljuje promenu adresi
12.	Usluge u vezi sa zdravstvom (interaktivni saveti u vezi sa dostupnošću usluga u bolnicama, zakazivanje pregleda u bolnicama, liste čekanja itd.)	+		žene u principu na našim područjima preuzimaju brigu i o deci i starim članovima porodice, a imaju i vrlo malo vremena za svoje zdravlje

Tabela 4. Pregled usvojenih servisa e-uprave od strane Evropske Unije prema građanima/kama

* Servisi označeni zvezdicom se predlažu kao usluge e-uprave koje posebno osnažuju žene.

2.4.4 Dobri primeri iz prakse

Opština Indija

Opština Indija ima prezentaciju na Internet strani www.indjija.net. Ova strana svojim sadržajem obuhvata različite aspekte e-uprave, e-upravljanja i e-demokratije. Građanima i građankama su dostupne sve informacije od značaja za život u opštini Indija: mogu putem Internet komunikacije naručiti izvode iz matičnih knjiga, iz knjiga državljanstva, pregledati svoju finansijsku karticu kod javnih preduzeća. Moguće je prijaviti komunalni problem koji će biti rešen u roku od 48 sati. U formularu za registraciju posetilaca pored uobičajenih podataka tražen je pol korisnika/ce, i pored imena oca postoji i polje za upis imena majke. U delu „građani“, gde se nalaze obaveštenja o udruženjima i organizacijama u Indiji, prvo mesto zauzimaju informacije o ženskim nevladinim organizacijama⁴². Možemo reći da je www.indjija.net primer dobre prakse za e-upravu, i nagoveštaj primera dobre prakse za rodno osetljivu e-upravu.

Projekat „Upravljanje malim preduzećima za žene“

Ovaj Internet sajt (www.sba.gov/businesslaw/index.html) je kreiran kao prva pomoć ženama, pre svega onima koje imaju ideju, budućim preduzetnicama, sa osnovnim ciljem da im pruži informacije o tome kako započeti mali biznis, kako doći do kapitala i kako ponuditi odnosno prodati svoje proizvode i/ili usluge.

Takođe, prezentacija nudi i spisak savetovališta koja nude pomoć u vezi sa osnivanjem i vođenjem malih firmi, kao i posebne delove: biblioteka, vesti od pravobranitelja i vodeće biznis vesti. Posebno važan je deo prezentacije koji se odnosi na obuku: besplatnu, *on-line*, univerzitetsku itd. Najvažniji deo prezentacije predstavljaju svi mogući formulari koji se besplatno mogu učitati, kao i pomoć u njihovom popunjavanju (radi se o nekoliko desetina različitih formulara).

Osnovni cilj ove prezentacije, postavljene 26. januara 2006. godine, jeste da se ženama ponude informacije a time i mogućnosti za ukljanjane barijera i/ili strahova na putu započinjanja i vođenja malog preduzeća. Ova vrsta ekonomskog osnaživanja predstavlja izlaz iz siromaštva i prevenciju od raznih vrsta nasilja protiv žena i devojčica.

Slični pokušaji u vezi sa osnivanjem i vođenjem zadruga kao i dostupnim kreditnim linijama u zemlji kod vladinih institucija i stranih donatora, mogu biti dobar primer ekonomskog osnaživanja žena u Srbiji⁴³.

Baza podataka projekata e-uprave

Različiti projekti e-uprave sprovedeni u državama članicama Evropske unije predstavljaju korisnu bazu podataka primera dobre primene, dostupno na www.egov-goodpractice.org

---

⁴² To su *Inicijativa žena* i *Organizacija za aktivnost žena “Indija”*

⁴³ Pogledati Internet prezentaciju Regionalne privredne komore Niš na http://www.teodora.org.yu/rpk_nis.html. Ovu vrstu primera je potrebno dodatno promovisati i afirmisati.

2.5 RODNO OSETLJIVE SMERNICE U GRANSKOJ POLITICI I PROJEKTIMA e-OBJAVLJIVANJA

2.5.1 Uvod

Obrazovanje i pravo na obrazovanje jeste osnovno, Ustavom zagarantovano, ljudsko pravo. U svetu brzih i čestih tehnološko-informacionih promena, obrazovanje dobija sve značajniju ulogu, jer se od njega očekuje da doprinese:

- kulturnom, ekonomskom, tehnološkom razvoju društva,
- razvoju mira i stabilnosti u državi,
- razvoju dobrih međunarodnih i međudržavnih odnosa.

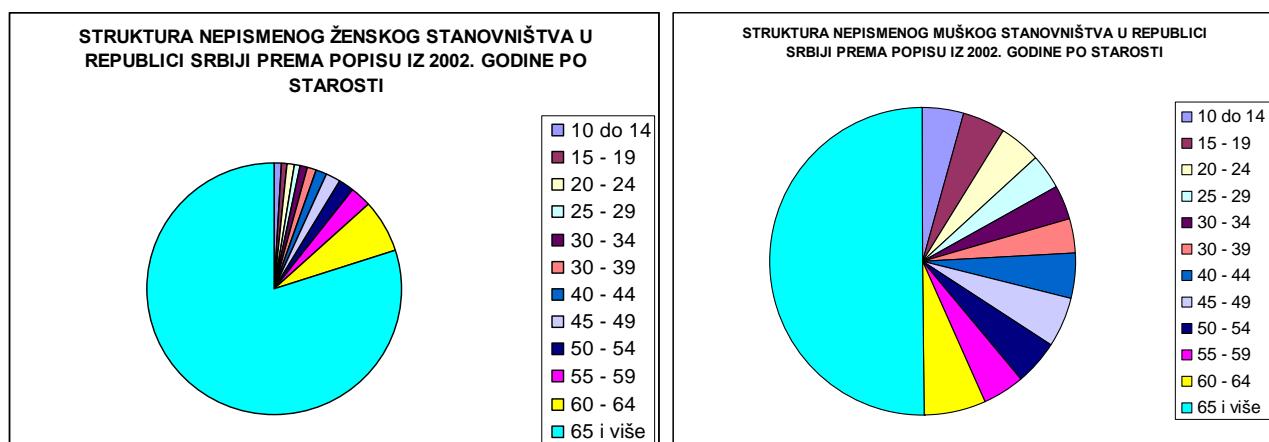
Da bi efikasno odgovorilo na promene u svetu i potrebe, kako pojedinca tako i društva u celini, obrazovanje mora biti:

- funkcionalno,
- efikasno,
- kvalitetno,
- prilagodljivo,
- doživotno,
- moderno,

odnosno sproveđeno upotreboom IKT-a.

Obrazovanje ima posebnu ulogu u društvima, kao što je Srbija. Analizom postojećih statističkih podataka⁴⁴, ukratko datom u daljem tekstu, jasno je da, kada su u pitanju mlađe starosne grupe, ne postoji značajnija razlika između žena i muškaraca u pogledu rasprostranjenosti nepismenosti. Učešće žena u ukupnoj masi nepismenog stanovništva u direktnoj je proporciji sa porastom starosti, pri čemu se i razlika u odnosu na muškarce progresivno povećava. Stopa nepismenih žena iznosi 6,0%, a muškaraca 1,2%.

Obrazovna struktura žena je znatno nepovoljnija u odnosu na muškarce kada su u pitanju niži nivoi školske spreme, dok u pogledu srednjeg, višeg i visokog obrazovanja ta razlika nije toliko izražena.

Prikaz strukture nepismenosti po polu

⁴⁴ Republički zavod za statistiku Srbije, 2005. „Žene i muškarci u Srbiji“

Godine 2002. devojčice su činile 48,4% upisanih u prvi razred osnovnog obrazovanja, a dečaci 51,6%, odnosno na 100 upisanih dečaka starih sedam godina dolazilo je 93 devojčica. Kada je reč o srednjem obrazovanju, na 100 upisanih dečaka starih 15 godina dolazilo je 95 devojčica, što znači da su devojčice činile 48,4 % upisanih a dečaci 51,6%.

Ukoliko posmatramo studentsku populaciju, vidi se da studentkinje čine 52,9% upisanih na prvu godinu viših i visokih škola, dok studenti čine 47,1%. Žene čine većinu među diplomiranim studentima (2002. godine na fakultetima nauka diplomiralo je 6.831 žena i 4.778 muškaraca, a na fakultetima umetnosti 318 žena i 178 muškaraca), odnosno na 100 muškaraca koji su stekli diplomu na fakultetima nauka dolazi 143 žena, dok je na fakultetima umetnosti taj odnos 185 prema 100 u korist žena.

Prema podacima iz 2002. godine bilo je 404 žena i 835 muškaraca koji su stekli titulu magistra (žene 32,6%, muškarci 67,4%), dok je iste godine bilo 137 žena (30,4%) i 313 muškaraca (69,6%) koji su stekli titulu doktora nauka. Ovi podaci upoređeni sa podacima o diplomiranju jasno ukazuju da većina žena diplomom završava svoje školovanje i u znatno manjem procentu nastavlja dalje unapređivanje. Imajući u vidu da su to i godine kada većina njih dobija decu, zaključak je jednostavno izvući, jer u principu briga o deci ostaje samo na majkama.

Ako se posmatraju manjinske grupe, posebno je alarmantan obrazovni status romske nacionalne zajednice⁴⁵. Procenjuje se da je 80% od ukupnog broja Roma potpuno ili funkcionalno nepismeno. U toj kategoriji najviše je žena. Ovo predstavlja izazov za celo društvo, i svaki mali korak u tom smeru predstavlja veliki doprinos ovoj grupi stanovništva i države u celini.

2.5.2 Značaj e-obrazovanja za žene

Moderno vreme, novi milenijum sa prodom IKT, zatim sve odluke, preporuke i rezolucije međunarodnih organizacija o poštovanju rodne ravnopravnosti, preoblikuju i restrukturiraju obrasce društvene međuzavisnosti u svakom segmentu našeg društvenog života i primoravaju da se ponovo promisli i prevrednuje i formalni, i neformalni obrazovni sistem Srbije. Novi metodi koje donosi e-obrazovanje menjaju tradicionalne načine obrazovanja i usavršavanja. Struktura podučavanja i učenja dobija nove puteve i nove forme kreativnog i doživotnog kontinuiranog razvoja i rada, osnažujući i žene i muškarce da unaprede svoj život i svoje poslovanje. Modernizacija srpskog obrazovnog sistema neophodan je i veoma važan proces, koji će se uglavnom bazirati na IKT, odnosno e-obrazovanju.

e-Obrazovanje posebno pruža mogućnost osnaživanja žena, kako u sticanju tako i u razmeni znanja i iskustava, na bilo kom mestu, u svakom trenutku i to velikom brzinom. e-Obrazovanjem uklanjaju se mnoge prepreke, kao što su udaljenost ili invaliditet, koje su mnoge žene onemogućavale da započnu ili nastave učenje. Zato je jasno zašto predlog NSID posebnu pažnju posvećuje e-obrazovanju. Realizacija definisanih ciljeva za e-obrazovanje treba da se uradi kroz odgovarajuću gransku politiku čiji će glavni nosilac biti Ministarstvo prosvete i sporta.

Sledeći ciljevi za e-obrazovanje definisani su u NSID:

1. Računarsko opismenjavanje građana da bi postali ravnopravni članovi ID
2. Izgradnja obrazovnog sistema koji je prilagođen potrebama ID
3. Podsticanje istraživanja i razvoja (I i R)
4. Obezbeđenje pristupa informacijama o kulturno-istorijskom i naučnom nasleđu

⁴⁵ Publikacija "Romi u Srbiji i Crnoj Gori" u izdanju Ministarstva za ljudska i manjinska prava SCG

Inkorporiranje principa rodne ravnopravnosti treba biti nedeljni proces izrade granske politike i projekata koji će je implementirati. Predlaže se da se u izradi politike i projekta, pored već napred datih opštih smernica za postizanje jednake mogućnosti u ID, koriste i specifične smernice. Zadatak ovih specifičnih smernica jeste:

- da upute kreatore granske politike na ugradnju rodnog principa i
- da iniciraju pitanja jednakih mogućnosti u procesu sprovođenja akcionog plana NSID.

Najozbiljnije pretnje koje mogu da uspore i ugroze realizaciju ciljeva NSID i uključenje rodne ravnopravnosti u gransku politiku e-obrazovanja su:

- nepostojanje zadovoljavajuće infrastrukture u Srbiji,
- otpor (izgovor) obuci zbog straha od neuspeha pred nepoznatim,
- zanemarivanje starijeg stanovništva i manjinskih grupa, posebno žena, kao i
- nedostatak političke volje.

Nadalje, ako žene ne budu imale posebnu podršku institucija i društva u celini, u neophodnoj e-obuci i obuci odgovarajućim veštinama, postaće velika marginalna grupa koja će prouzrokovati dodatne ekonomske i socijalne probleme u Srbiji. Nedostatak sredstava u republičkom budžetu mogao bi da uspori proces stvaranja preduslova za e-obrazovanje. Nedovoljnom izgradnjom infrastrukture u ruralnim oblastima prvenstveno će biti ugrožene žene. Postojanje realne opasnosti da ukoliko prvi cilj definisan u NSID nije dostignut, nemogućnost korišćenja IKT marginalizovane grupe gura još u dublju marginu društva i proširuje digitalni jaz, koji je kod ovih grupa rezultat i političkog, i socijalnog, i ekonomskog jaza.

2.5.2.1 Kompjutersko opismenjavanje građana/ki da bi postali ravnopravni članovi ID

U realizaciji ovog cilja stalno treba imati na umu činjenicu da je uspostavljanje e-Srbije dugoročna strategija. Samo e-pismeni/e će moći da koriste sve prednosti e-Srbije (e-uprava, e-zdravstvo, e-poslovanje, doživotno doškolovanje, itd).

Sledeće smernice treba koristiti u procesu e-opismenjavanja.

SMERNICE:

-
1. Pomoći ženama da se oslobole straha i shvate značaj i neophodnost posedovanja e-znanja i veština, npr. putem motivišućih članaka i emisija u štampanim i elektronskim medijima⁴⁶.
  2. U stvaranju kritične mase opismenjenih građana/ki (min. 25%) za rad na računaru, posebnu pažnju voditi u opismenjavanju žena svih godišta;
  3. Promocija upotrebe softvera otvorenog koda;
  4. U saradnji Ministarstva prosvete i sporta i NVO orijentisanih na osnaživanje žena, paralelno organizovati seminare i radionice za učiteljice i nastavnice u osnovnim i srednjim školama, jer će one dalje prenositi e-znanja i veštine na devojčice, i druge žene iz lokalne sredine⁴⁷;
  5. Prilikom organizovanja obuke za žene, voditi računa: o blizini mesta održavanja obuke (npr. večernji kursevi u mesnim zajednicama, školama ili drugi vidovi alternativnih škola), kao i o njihovim postojećim drugim obavezama (porodica, posao, putovanje...);
-

⁴⁶ Primer je dat u okviru ovog projekta u "Zborniku za medije"

⁴⁷ Ovakav projekt pokrenulo je udruženje "Jednake mogućnosti". Informacije o projektu se nalaze na adresi www.e-jednakost.org.yu/projekti/skole.html

-
6. U fazi formiranja grupa za obuku voditi računa da kurseve pohađaju žene sličnog obrazovnog nivoa i socijalnog miljea;
  7. Insistirati da obuke žena iz ruralnih oblasti budu istog prioriteta kao i obuke žena u gradovima;
  8. Obezbediti da sva neophodna literatura bude i na jezicima manjinskih etničkih grupa kao i da koristi rodno osetljivi jezik;
  9. Nacionalna služba za zapošljavanje na osnovu polne strukture nezaposlenih treba da omogućava afirmativnu akciju u prekvalifikaciji, dokvalifikaciji i obuci iz poznavanja e-znanja i veština za sva godišta;
  10. Planirati programe i metode obuke ženske populacije sa posebnim potrebama;
  11. Posebnu podršku pružiti e-opismenjavanju romkinja (IKT u funkciji inkluzivnog obrazovanja) uz pomoć ženskih NVO i međunarodnih organizacija;
  12. Inicirati stvaranje centra za pomoć (*help desk*) iz koga bi e-mentor/ka na postavljena pitanja odgovarao/la telefonom, e-mail-om ili bi pružao/la pomoć putem “virtuelnih” sastanaka (na primer u okviru opštine, NVO, Saveta za rodnu ravnopravnost);
  13. Promovisati ulogu javnih biblioteka u procesu stvaranja informacione pismenosti za žene⁴⁸
  14. Promovisati otvaranje “Internet kafea” i “Internet mesta” na mestima okupljanja žena kao podršku u oslobođanju straha od računara i podršku ženama koje nemaju sopstveni računar;
  15. Pratiti indikatore o broju e-opismenjenih žena, njihovoj kvalifikacionoj strukturi i mestu boravka;
  16. Podizanjem javne svesti i stimulacijom kroz državne subvencije ohrabrivati žene da formiraju i vode regionalne centre za sopstveno osnaživanje korišćenjem IKT.
-

KORISNICI/CE SMERNICA:

- Ministarstvo prosvete i sporta kao nosilac razvoja i implementacije granske politike e-obrazovanja
  - Ministarstvo za rad, zapošljavanje i socijalna pitanja
  - Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
  - Ministarstvo za državnu upravu i lokalnu samoupravu
  - Ministarstvo za kulturu
  - Institucije ID (Savet za ID, Komitet za ID Forum za ID, Pododbor za ID)
  - Sektor obrazovanja u celini (obrazovne ustanove: škole, instituti, biblioteke, muzeji, itd.)
  - Civilni sektor (nevladine organizacije)
  - Nacionalna služba za zapošljavanje
  - Privatne obrazovne institucije

Korisnicima/cama smernica se preporučuje da u sprovođenju rodno ravnopravnog pristupa u e-opismenjavanju koriste sledeću kontrolnu listu.

---

⁴⁸ www.bgb.org.yu/predlazemopredlazete/PulmanPrevodFinal.pdf

❖ KONTROLNA LISTA U PROCESU e-OPISMENJAVANJA

BR.	KONTROLNO PITANJE	KOMENTAR	
1.	Da li postoje indikatori za početno stanje (broj e-pismenih žena u odnosu na broj e-pismenih muškaraca)?	da	ne
2.	Da li za predviđenu modernizaciju postoji neophodna infrastruktura?	da	ne
3.	Da li je mapiran "prazan prostor" tj. mesta gde je tehnički onemogućen rad: Da li su identifikovana moguća tehnička rešenja?	da	ne
4.	U procentima izraziti broj žena na poslovima e-opismenjavanja stanovništva	%	
5.	Koji je procenat e-opismenjenih žena dobio nov posao (ili vraćen na posao)?	%	
	Da li se broj žena na Birou rada smanjio/povećao kao rezultat njihovog e-opismenjavanja?	da	ne
6.	Koji je procenat obukom obuhvaćenih žena sa posebnim potrebama?	%	
7.	Koji je procenat obukom obuhvaćenih Romkinja?	%	
8.	Koji je doprinos civilnog sektora, meren brojem e-opismenjenih žena: Koja je njihova kvalifikaciona struktura i mesto boravka?		
9.	Da li je lokalna uprava spremna da preuzme troškove finansiranja <i>centra za pomoć</i> ?	da	ne

2.5.2.2 Izgradnja obrazovnog sistema koji je prilagođen potrebama ID

Prema Akcionom planu NSID, Ministarstvo prosvete i sporta treba da ugradi sve zahteve u realizaciji ovog cilja, u svoju gransku politiku do septembra 2006. U tom procesu rodni pristup treba da bude razmatran imajući u vidu da postojeća Strategija za obrazovanje⁴⁹ nije rodno osetljiva. Sledeće smernice pružaju osnov da se odgovori ovom izazovu.

SMERNICE:

-
1. U procesu prihvatanja novih tehnologija zasnovanih na IKT metodologija obrazovanja, uvesti sadržaje o rodnoj ravnopravnosti od osnovne škole pa na dalje;
  2. Uvesti ekspertsku procenu sadržaja udžbenika sa aspekta rodne osetljivosti i izbaciti rodne stereotipe, posebno kada se koriste e-forme;
  3. U kreiranju koncepcije kao i tokom izrade specifičnih (inkluzivnih) obrazovnih programa uključiti pripadnice marginalizovanih grupa svih godišta⁵⁰;
  4. Motivisati devojke da studiraju i specijaliziraju IKT, kroz stvaranje posebnih fondova za stipendiranje studija ženske populacije⁵¹;
-

⁴⁹ Strategija za Ministarstva prosvete i sporta za period 2005-2010, www.mps.sr.gov.yu

⁵⁰ UNESCO je kroz tzv. "Globalni projekt" (*Global Project*) izneo svoje programe o inkluzivnom obrazovanju i podrškama zajednice (*Inclusive Schools and Community Support Programs*), sa ciljem maksimalnog povećavanja ljudskih i materijalnih izvora u podršci inkluzivnom obrazovanju. Do sada je u projekt bilo uključeno 30 zemalja iz celoga sveta.

5. Napraviti rodno obojene standarde, metodologiju i indikatore za primenu IKT u edukaciji koji će biti opšte prihvatljivi i usaglašeni sa evropskim standardima (npr. *European Computer Licence*);
6. Planirati programe kontinuiranog obrazovanja i profesionalnog razvoja nastavnog kadra koji većinom čine žene (doživotno učenje), kao doprinos stvaranju društva znanja⁵².

KORISNICI/CE SMERNICA:

- Ministarstvo prosветe i sporta
- Ministarstvo za kulturu
- Institucije ID (Savet za ID, Komitet za ID, Forum za ID, Pododbor za ID)
- Sektor obrazovanja (obrazovne ustanove: škole, instituti, biblioteke itd.)
- Civilni sektor (nevladine organizacije)

Sledeća kontrolna pitanja treba da pomognu korisnicima/cama smernica da evaluiraju uključenje rodnog principa u izgradnju obrazovnog sistema za ID.

❖ KONTROLNA LISTA U PROCESU IZGRADNJE OBRAZOVNOG SISTEMA ID

BR.	KONTROLNO PITANJE	KOMENTAR	
1.	Koliko je žena u timu za kreiranje ove granske politike?		
2.	Da li je sadržaj udžbenika oslobođen rodnih stereotipa?	da	ne
3.	Da li postoje rođni indikatori za primenu IKT u edukaciji?	da	ne
4.	Da li postoje programi za kontinuirano obrazovanje obrazovnog kadra?	da	ne
5.	Kako se prati realizacija ovih programa sa rodnog aspekta?		
6.	Da li su u izradu specifičnih (inkluzivnih) obrazovnih programa uključene pripadnice marginalizovanih grupa?	da	ne
7.	Da li su urađeni programi za promovisanje IKT nauka kod devojaka u srednjim školama?	da	ne
8.	Da li je formiran fond za stipendiranje studentkinja za studiranje IKT?	da	ne

⁵¹ WSIS Plan of Action, Geneva 2003, C4. Capacity building g): Work on removing the gender barriers to ICT education and training and promoting equal training opportunities in ICT-related fields for women and girls. Early intervention programmes in science and technology should target young girls with the aim of increasing the number of women in ICT careers. Promote the exchange of best practices on the integration of gender perspectives in ICT education.

⁵² Program Evropske Agencije za rekonstrukciju (VET) www.eur.eu.int/sectors/sectors.htm , www.vetserbia.edu.yu

2.5.2.3 Podsticanje istraživanja i razvoja (I i R)

U sprovođenju ovog cilja sledeće smernice stvaraju osnovu za uključivanje rodno osetljivog aspekta.

SMERNICE:

-
1. Žensko regionalno povezivanje treba da promoviše istraživačke projekte kojima će se eliminisati rodni stereotipi i formirati centri za transfer znanja, za formiranje poslovnih inkubatora, naučnih parkova i inovativnih centara;
  2. Promovisanje istraživanja o rodnim odnosima i nauke o rodnim odnosima;
  3. Razmena primera dobre i uspešne prakse kroz umrežavanje žena u visoko obrazovnim institucijama;
  4. Podrška ženskim inicijativama za razvijanje novih razvojnih i istraživačkih projekata;
  5. Finansiranje istraživačkog rada IKT naučnica kao afirmativne akcije;
  6. Promovisanje međuresorne saradnje naučno istraživačkih mešovitih timova.
-

KORISNICI/CE SMERNICA:

- Ministarstvo nauke i zaštite životne sredine
  - Ministarstvo za kulturu
  - MDULS/ Odsek za ID
  - Sektor obrazovanja (obrazovne ustanove: škole, istraživački instituti, biblioteke, muzeji itd.)

2.5.2.4 Obezbedenje pristupa informacijama o kulturno istorijskom i naučnom nasledu

Sprovođenje ovog cilja biće usmereno prema definisanju nacionalne strategije digitalizacije nacionalne baštine. Pri tome će se formirati nacionalni ekspertske savet. Sledeci skup specifičnih smernica treba da pruži osnov za uključivanje rodnog principa u ovim procesima.

SMERNICE:

-
1. Osigurati rodni balans u formiranju Nacionalnog ekspertskega saveta;
  2. U strategiji digitalizacije obuhvatiti prepoznatljiva nacionalnih obeležja i tradicije ženskog stvaralaštva;
  3. Promovisati poznate i zaslužne žene poreklom sa ovih prostora i njihov doprinos kulturnom, istorijskom i naučnom nasledu kroz posebne sadržaje u elektronskoj formi.
  4. Korišćenje postojećih ženskih znanja koja su posebna, ukorenjena u iskustvu i praksi zasnovanoj na lokalnom znanju u oblastima kao što su npr. proizvodnja zdrave hrane, rukotvorina itd. kao deo kulturnog nasleđa;
  5. Digitalizovati umetničku baštinu žena, npr. ženske knjige, časopise i slično, koji polako fizički nestaju, i napraviti posebnu digitalnu žensku biblioteku/arhivu
-

KORISNICI/CE SMERNICA:

- Ministarstvo za nauku i životnu sredinu
  - Ministarstvo za kulturu
  - Nacionalni ekspertske savet

2.5.3 Dobri primeri iz prakse i mogući projekti

Projekat “Obuka žena IKT trenera”

Kao dobar primer prakse u e-opismenjavanju sigurno može da posluži projekat “Obuka žena IKT trenera”⁵³. Udruženje “Jednake mogućnosti” u saradnji sa Ministarstvom prosvete i sporta obučavalo je učiteljice iz osnovnih škola širom Srbije. Cilj projekta, čiji je prvi modul bio “Uvod u upotrebu računara”, odnosio se na e-opismenjavanje kadra koji će to znanje dalje prenositi. Evaluacija i pisma zahvalnosti oko 200 polaznica/ka pokazali su postojanje očigledne potrebe za obuku, kao i dokaz uspešnosti projekta. To upućuje da se projekat e-opismenjavanja treba proširiti na veći broj škola, tj. polaznica/ka, i da već obučeni nastavnički kadar treba da pohađa drugi modul projekta “Unapređeno korišćenje IKT servisa i alata”.

Projekat Linux Centra i Fonda za otvoreno društvo

Linux Centar je u sklopu projekta uvođenja otvorenog softvera u obrazovne institucije podržanog od strane Fonda za Otvoreno društvo edukovao i demonstrirao otvoreni softver za veći broj žena (preko 90), zaposlenih u školama i fakultetima. Jedan od problema u primeni projekta bio je i otpor rukovodilaca da zadatke administriranja mreže i održavanja komunikacionih računara rade žene. Upornim radom ovo je prevaziđeno i ovaj primer je pokazao da žene mogu i naknadno da savladaju znanja i veštine upravljanja i korišćenja programa u tehnički složenim okruženjima.

Program studiranja na daljinu i učenje pomoću Interneta: e-učenje

e-Učenje u tehničkom smislu podrazumeva nastavu preko Interneta, a definiše se kao “korišćenje IKT da se dizajnira, isporuči, odabere, administrira i proširi metod za nastavu i učenje”⁵⁴.

Analize pokazuju da žene koriste prednosti ovakvog načina učenja sa mnogo više uspeha i entuzijazma. Studije obrazovanja na daljinu u SAD-u su pokazale da broj žena koji koriste ovakav način učenja premašuje broj muškaraca (61% - 78%, na pojedinim univerzitetima). Rezultati istraživanja u drugim zemljama takođe govore u prilog ovoj tezi (50% na Otvorenom Univerzitetu u Velikoj Britaniji, 54,7% na UNED Španija, 38% Otvoreni Univerzitet Holandija, itd).

Analize studiranja uz pomoć IKT u Austriji pokazuju da studentkinje posebno cene privatnost “virtuelnog obrazovanja”, koje ih oslobađa svih pritisaka formalnog studiranja, a pruža mogućnost bolje podrške kroz dodatnu saradnju sa mentorima, nastavnicima i ostalim studentima/kinjama. Kod nas je ova forma tek na početku. Razvoj ovog načina studiranja treba da zahteva visoke standarde i akreditacije kao i formalno studiranje. Fakultet Informacionih tehnologija⁵⁵ u Beogradu je jedini fakultet koji ima akreditaciju Ministarstva prosvete za studiranje na daljinu, tj. za nastavu preko Interneta. Na ovaj način se omogućava i studentima koji ne žive u fakultetskim centrima ili koji su zaposleni, da bez teškoća prate nastavu, jer sami biraju vreme kada slušaju predavanja i rade zadatke, sve preko Interneta. Ovo je takođe od posebnog značaja za osobe sa posebnim potrebama, jer mogu da studiraju iz svojih domova.

Iniciranje projekta Fond za stipendiranje studentkinja za studije IKT

Razvoj IKT sektora i njegova budućnost upućuju na sagledavanje potreba ovog tržišta za profilima IKT stručnjaka. Studiranje na daljinu info-komunikacionih tehnologija otvara mogućnosti kako mladima tako i osobama u srednjim godinama. Posebne prednosti u tom studiranju odnose se na

⁵³ Pogledati www.e-jednakost.org.yu/projekti

⁵⁴ Gender, ICT, and Education, Sophia Huyer, 2003.

⁵⁵ www.fit.edu.yu

devojke i žene sa posebnim potrebama, devojke iz marginalizovanih grupa, kao i onih koje su slabijeg materijalnog stanja pa ih udaljenost od univerzitetskih centara sprečava da studiraju.

Fakultet informacionih tehnologija iz Beograda spreman je da godišnje upiše dva studenta (devojku i mladića) sa hendikepom bez obaveze plaćanja školarine. Inače, godišnja školarina je 1.500 evra, tj. za trogodišnje školovanje to iznosi 4.500 evra. Ova ponuda je data na sastanku sa predstavnicima udruženja osoba sa invaliditetom koji je održan u opštini Stari Grad.

To otvara mogućnosti za formiranje posebnog fonda za stipendiranje većeg broja osoba sa invaliditetom, ili samohranih majki i drugih osoba koje nisu u mogućnosti da studiraju na klasičan način.

Internet čitaonica

U Narodnoj biblioteci Kruševac (NBK) su širokom krugu građana/ki dostupne savremene informacione tehnologije kao sredstvo za komunikaciju i izvor novih saznanja. Većina Kruševljana i Kruševljanki nema mogućnost da koristi Internet u sopstvenim domovima. Za razliku od postojećih Internet igraonica ili klubova, koji korisnicima uglavnom omogućavaju korišćenje računara za video igrice i ne bave se edukacijom korisnika/ca u smislu razmene informacija i usvajanja novih znanja, NBK je mesto u kome se pruža stručna pomoć u pronalaženju i korišćenju željenih sadržaja sa Interneta.

Preduslov za formiranje Internet čitaonice i Dečije čitaonice u NBK je bio taj da u NBK postoji Internet on-line (24 sata), a sredstva za plaćanje su iz budžeta lokalne samouprave. Pored toga, Ministarstvo za nauku i životnu sredinu je za sve javne biblioteke platilo legalizaciju softvera. NBK raspolaže sa 20 umreženih PC računara i u 2005. je imala preko 7600 korisnika/ca sa članskom kartom NBK i više hiljada korisnika/ca koji, uz simboličnu nadoknadu, koriste usluge tzv. dnevnog pretraživanja građe. NBK se kao jedna od prvih javnih biblioteka uključila u projekat "Virtuelne biblioteke Srbije". Veliki deo zavičajne (za sada neknjižne) građe NBK je digitalizovan, a pretraživanje celokupnog knjižnog fonda (po naslovu i autoru) je omogućeno na sajtu NBK⁵⁶.

Više od 65% učlanjenih u NBK su žene svih uzrasta (srednjoškolke, studentkinje, zaposlene i nezaposlene, penzionerke). Zaposleni u NBK su obučeni da pruže stručnu pomoć za korišćenje računara, tako da i početnici/ce mogu da dođu do željenih sadržaja. Ciljne grupe korisnica su, najpre, studentkinje (priprema ispita, seminarских i diplomskih radova...), nezaposlene zene (traženje posla preko Interneta, izrada projekata za samozapošljavanje...), penzionerke koje već u NBK koriste dnevnu štampu i revije (proširenje dostupnih publikacija, saveti u lečenju...), kao i sve ostale koje informacijama sa Interneta žele da prošire svoja znanja (korišćenje e-mail-a, poslovnih informacija, informacija o radu i uključivanje u rad ženskih NVO i dr.).

Primena govornih tehnologija u obrazovanju slepih i slabovidih osoba

Na Fakultetu tehničkih nauka u Novom Sadu razvijena je govorna tehnologija za pretvaranje proizvoljnog teksta u potpuno razumljiv sintetizovani govor. Tako je omogućeno slepim i slabovidim osobama na srpskom govornom području da koriste računare kao gorovne mašine i tako se ravnopravnije obrazuju, samostalno informišu, dopisuju preko e-maila. Na bazi te gorovne tehnologije razvijena je i Audio biblioteka za slepe i slabovide pomoću koje slepe osobe pristupaju svim tekstovima koje im računar naglas čita. Ova govorna tehnologija može se iskoristiti i da stranci pomoću nje uče srpski jezik. Zajedno sa prepoznavanjem govora omogućuje dvosmernu govornu komunikaciju čovek-mašina i to na srpskom jeziku.

---

⁵⁶ www.nbks.org.yu

2.6 RODNO SENZIBILNE SMERNICE U PROGRAMIMA/PROJEKTIMA ZA e-ZDRAVSTVO

2.6.1 Uvod

Pravo na zdravlje je ljudsko pravo svake žene. Zdravlje nije samo lični problem, već i problem svakog društva i međunarodne zajednice. Država je obavezna da preuzme odgovornost za uspostavljanje sistema i službi koje će zadovoljiti standarde i sagledati političke i društvene aspekte ove dimenzije života žena⁵⁷.

Značajno je podsticati žene da preuzmu aktivno učešće u programima koji se tiču sopstvenog zdravlja, zdravlja njihovih porodica i cele zajednice. Posebna pažnja mora biti posvećena ulozi muškaraca, definisanje njihove odgovornosti u ostvarivanju rodne jednakosti i prepoznavanje potreba žena u oblasti zdravlja i zdravstvene zaštite⁵⁸,⁵⁹,⁶⁰. Upotreba IKT tehnologija i e-servisa zdravstva stvaraju pogodan ambijent za brzo postizanje ovih ciljeva.

2.6.2 Značaj e-zdravstva sa aspekta rodne ravnopravnosti

Zdravstvene politike i programi često podležu stereotipima po polu ne uzimajući u obzir sve barijere koje ženama onemogućavaju odlučivanje o sopstvenom zdravlju. Prioriteti za formulisanje programa i aktivnosti u sistemu zdravstvene zaštite koji slede iz analize zdravstvenog stanja žena, predstavljaju pre svega preventibilna oboljenja. To su kardiovaskularne bolesti čija se učestalost može smanjiti delovanjem na poznate faktore rizika, a potom i maligne bolesti, gde pored delovanja na faktore rizika značajne aktivnosti obuhvataju rano otkrivanje ovih oboljenja u populaciji žena, i blagovremeno i efikasno lečenje. I na trećem mestu su nesrečni slučajevi i delovanje spoljnih uzroka povredivanja čije se učešće takođe može značajno smanjiti odgovarajućim preventivnim programima. Promocija zdravlja među ženama ili u ženskoj populaciji omogućila bi razvijanje zdravih stilova života i veću odgovornost za sopstveno zdravlje i zdravlje porodice.

IKT infrastruktura pruža snažnu podršku prelasku zdravstva u sistem koji prvenstveno promoviše zdravlje i sprečavanje bolesti. Pri tome se svim učesnicima i učesnicama zdravstvenih procesa omogućuje pristup mnoštvu relevantnih informacija i stvara osnovu za pružanje zdravstvenih usluga na daljinu. Medicina i zdravstvo su u razvijenom svetu oblasti u koje se najbrže uvode tehnološke novine. Brzi razvoj Interneta izazvao je revoluciju u načinu prikupljanja, čuvanja, pretraživanja i komunikacije medicinskim informacijama. Informaciona tehnologija u zdravstvu je postala najkompleksniji segment IKT, a od ukupnog broja pretraga i upita na Internetu, 43% se odnosi na rešavanje zdravstvenih problema⁶¹. Zato je izuzetno važno pokrenuti inovacije u ovom području koje je od životnog interesa za sve građanke i građane, i pri tome posebnu pažnju obratiti specifičnim potrebama u očuvanju zdravlja žena. U tu svrhu treba pristupiti razvoju integralne zdravstvene informacione infrastrukture s ciljem poboljšanja zdravlja i brige o zdravlju za sve građane Republike Srbije uz iniciranje razvoja Web portala za građane/ke i zdravstvene

⁵⁷ CEDAW 2003 izveštaj u delu **C. Žene i zdravlje** daje detaljne informacije u članu 12 koje su vezane za zdravlje žena: unapređenje zdravlja, nege zdravlja u toku i posle trudnoće, planiranje porodice i prekidi trudnoće, i polno prenosive bolesti. Izveštaj opisuje razlike u zdravlju žena i muškaraca.

⁵⁸ Akcioni plan za očuvanje i unapređenje zdravlja žena u Republici Srbiji za period 2005-2010. god., Nacrt april 2005.

⁵⁹ Gender and Equality in Health Sector Reform, PAHO/WHO, 2001

⁶⁰ Integrating Gender perspective in the Work of WHO: WHO Gender Policy, Geneva, 2002

⁶¹ Darko Bogojević, Zorica Žarković "Značaj e-zdravstva", www.telemedicina.co.yu

profesionalce/ke. Pokretanje izrade probne verzije takvog Web portala bi ubrzalo podizanje interesovanja javnosti za nove mogućnosti koje ovakav portal pruža.

Posebno treba imati u vidu ključnu ulogu žene kao čuvara zdravlja porodice. Ova uloga će biti olakšana korišćenjem savremenih IKT tehnologija.

Ključni koncept novog načina lečenja je elektronski karton, koji predstavlja i prvi korak ka efikasnijem i kvalitetnijem sistemu zdravstvene zaštite, a informacije koje sadrži dragocene su za sve aktere u tom sistemu. Zahvaljujući Internetu, pacijent/pacijentkinja u svakom trenutku može da dobije kompletan uvid u svoj elektronski karton: u sve terapijske savete koje im je lekar prepisao, zakazane pregledе ili preporuke za preventivno delovanje, shodno njihovom zdravstvenom statusu. Sa druge strane, lekar za svakog pacijenta/pacijentkinju ima pregled kompletne istorije bolesti, sve nalaze, prethodne dijagnoze, prepisane terapije. To omogućava dobijanje prave i potpune slike o zdravstvenom statusu pacijenta/pacijentkinje i pružanje najkvalitetnije i najefikasnije pomoći. Radi toga se preporučuje:

- U procesu definisanja i implementacije elektronskog kartona predvideti mogućnost izdvajanja rodno senzitivnih podataka kao i odgovarajuće sadržaje koji će uključiti sve informacije specifične za zdravlje žena.

Bolnički informacioni sistemi bazirani na IKT u Srbiji su veoma retki, postojeći informacioni sistemi su zastareli i pretežno u papirnom obliku, dok je primena IKT fragmentarna. Informatička pokrivenost domaćih zdravstvenih ustanova je tek oko 4 %. U strateškom smislu, postoji otvoren prostor za osmišljavanje, standardizovanu primenu i koordinisan integralni razvoj koncepta e-zdravstva. Takođe, imamo izuzetnu priliku da u proces uvođenja e-zdravstva integrišemo principe rodne ravnopravnosti. Na taj način ćemo pripremiti put za lakše uključenje u proces evropskih integracija⁶², u kojima je princip rodne ravnopravnosti sastavni deo svih aktivnosti, a takođe pripremiti klimu za uspostavljanje savremenog sistema zdravstva ne samo sa tehnološkog već i sociološkog, kulturološkog i ekonomskog aspekta.

2.6.3 Ključni akteri i primena principa rodne ravnopravnosti u e-zdravstvu

Akteri koji iniciraju, definišu i regulišu okvire granske politike e-zdravstva jesu:

- Ministarstvo zdravlja
- Institut za zaštitu zdravlja
- Zavod za zaštitu zdravlja
- Fondovi zdravstvenog osiguranja
- Osiguravajuća društva

⁶² EU zdravstvena strategija je postavljena 2000. godine. e-Zdravstvo ili IKT za zdravlje opisuje primenu IKT u zdravstvenom sektoru. e-Zdravstvo je bio prioritet politike eEvrope za 2005 i pokriva sledeće:

- Evropska karta zdravstvenog osiguranja
- Razvoj zdravstvene informacione mreže
- Postavljanje servisa zdravstva on-line

Evropski akcioni plan za e-zdravstvo je prihvaćen 2004. godine. Definisane su sledeće aktivnosti:

- Mogućnost prikupljanja podataka iz elektronskih zdravstvenih kartona
- Sistem za rana upozorenja i odgovore
- Javni zdravstveni portal

Njihov je zadatak kreiranje zdravstvene politike uz upotrebu IKT kroz uspostavljanje regulatornog okvira usvajanjem pravnih normi, preporuka i standarda.

Pažnju ključnih aktera u procesu definisanja okvira granske politike e-zdravstva treba usmeriti na specifične potrebe žena, kako žena koje rade u sektoru zdravstva, tako i žena korisnica e-zdravstva. Smernice kao i kontrolne liste, definisane u daljem tekstu, imaju za cilj da olakšaju ovaj proces. Da bi se postigli ovi ciljevi neophodno je:

-
- a. Kreirati atmosferu razumevanja rodnih mehanizama i
  - b. Definisati načine za njihovo uključivanja u okviru Ministarstva zdravlja, zavoda za zaštitu zdravlja, fondova zdravstvenog osiguranja, društava za osiguravanje i predloženog Odseka za ID unutar MDULS koji bi imao koordinatorsku i promotersku ulogu.
  - c. Obezbediti obuku i kreirati atmosferu za prihvatanje novog načina rada kroz e-praksu među stručnjacima i zaposlenima u sektoru zdravstva uz uključivanje medicinskih radnika na ravnopravnoj osnovi.
-

NSID takođe predlaže formiranje u okviru I faze tri radne grupe:

- 1. Radna grupa za standarde o podacima
- 2. Radna grupa za privatnost i bezbednost
- 3. Radna grupa za lično zdravlje

Preporuke za rad radnih grupa su:

-
- d. da članovi budu obučeni za prepoznavanje rodnih aspekata i njihovo integrisanje u strategiju e-zdravstva još od faze priprema planova i politike pa do faze implementacije projekata.
  - e. U grupama težiti postizanju rodnog balansa.
-

Pristup informacijama kao i korišćenje odgovarajućih servisa e-zdravstva predstavlja problem kako zbog nedovoljno izgrađene tehničke infrastrukture tako i zbog slabe e-pismenosti našeg stanovništva. To posebno pogađa žene, ne samo u ruralnim, već i u urbanim sredinama.

Zato se preporučuje:

-
- f. Identifikovanje postojećeg stanja kroz prikupljanje statističkih podataka i indikatora za e-zdravstvo koji su rodno senzitivni (vidi tačku C 2 ovih smernica).
-

Pri upotrebi telecentara (javnih Internet centara) potrebno je fizički doći do centra radi pristupa servisima e-zdravstva. U hitnim slučajevima, kao što su npr. rizična trudnoća ili srčani napad, preporučuje se, uz pomoć postojećih tehnologija:

-
- g. Obezbediti komunikacioni servis do samog doma korisnice/ka korišćenjem pogodne IKT. Takva bi rešenja posebno pogodovala ženama, koje više teže da ostanu kod kuće i u slučajevima kada im je potrebna intenzivna medicinska pomoć.
-

Informatizacija domaćih zdravstvenih ustanova je nezaobilazna u procesu modernizacije zdravstva i procesu ulaska Srbije u ID uvođenjem koncepta e-zdravstva. Ovaj koncept rada je izuzetno važan i promotivan u slučaju žena stručnjaka jer omogućava prevazilaženje uobičajenih barijera, kao što su nedostatak vremena za stručna putovanja zbog porodičnih obaveza, uključivanje žena iz manjih centara u globalne tokove znanja i najsavremeniju medicinsku praksu, tehnologiju, itd.

Takođe treba naglasiti aktivnu ulogu i u kreiranju sadržaja od interesa za ženski deo populacije u preventivnom lečenju, savetima za zdravi način života i ishrane, kao i u ostvarivanju prava na kvalitetnu zdravstvenu zaštitu.

Imajući u vidu gore izneta, sledeće smernice treba da osiguraju ostvarivanje principa rodne ravnopravnosti pri kreiranju granske politike e-zdravstva:

-
1. Formiranje mešovitih lekarskih timova na ravnopravnoj osnovi,
  2. Ravnopravan pristup u stručnom usavršavanju za korišćenje IKT u e-zdravstvu,
  3. Omogućavanje usavršavanja kroz rad na daljinu,
  4. Žene zdravstveni radnici van velikih centara, u seoskim sredinama i manjim gradovima su van direktnih tokova najnovijih stručnih informacija i sa smanjenim mogućnostima za usavršavanja, pa ih treba planski uključiti u informacione tokove korišćenjem e-servisa zdravstva.
-

2.6.4 Smernice u procesu suočavanja sa izazovima u realizaciji politike e-zdravstva

A. Podizanje nivoa svesti za uključivanje principa rodne ravnopravnosti

-
1. Unaprediti razumevanje rodnog pitanja u e-zdravstvu u okviru Ministarstava zdravlja i relevantnih tela vlade Republike Srbije kroz neophodnu edukaciju (seminari, radionice, obuke),
  2. Oformiti radno mesto za rodnu ravnopravnost u Ministarstvu zdravlja,
  3. Obezbediti učešće žena u programskim timovima koji se bave izborom, evaluacijom i odobravanjem servisa e-zdravstva,
  4. Primeniti rodni balans u timovima za izradu i primenu granske politike.
-

Dobri primeri u praksi⁶³ pokazuju da je iniciranje pilot-projekata koji će brzo, relativno jeftino i argumentovano da pokažu prednosti i eventualne nedostatke u praksi, veoma moćan alat za postavljanje dobrih osnova budućih servisa e-zdravstva i način za brže i lakše prihvatanje ovog koncepta i od medicinskih radnika i od pacijenata odnosno najšire javnosti.

B. Prikupljanje rodno senzitivnih statističkih podataka i kreiranje indikatora.

Obezbediti sakupljanje rodno razdvojenih podataka o ispunjenju neophodnih uslova za korišćenje servisa e-zdravstva koji treba da obuhvate:

-
1. Postojanje informacione infrastrukture koja je po svojoj ceni, tehnologiji i lokaciji pogodna za korišćenje od strane žena,
  2. Mogućnost pristupa zdravstvenim informacijama preko Interneta,
  3. Postojanje odgovarajućih sadržaja koji su od interesa za zdravlje žena (polno i reproduktivno zdravlje, trudnoća, nega dece, režim ishrane, osteoporozu, karcinom dojke i grlića materice, infektivne bolesti, profesionalne bolesti, mentalne bolesti itd.) i to na srpskom jeziku i jezicima manjina Republike Srbije,
  4. Analiza nivoa znanja stanovništva za korišćenje IKT,
  5. Planiranje e-opismenjavanja populacije, a naročito žena za oblast gde se uvodi e-zdravstvo,
  6. Postojanje multidisciplinarnih istraživačkih resursa u oblasti razvoja i primene IKT za potrebe e-zdravstva,
  7. Pripremljenost medicinskih stručnjaka za korišćenje servisa e-zdravstva.
-

⁶³ Primeri dati u daljem tekstu u tački D ovog poglavlja.

Na osnovu gornjih podataka generisati indikatore čijim će praćenjem biti moguća konstantna provera situacije spremnosti za razvoj i korišćenje servisa e-zdravstva.

C. Dostupnost i kreiranje servisa e-zdravstva

-
1. Servisi u okviru e-zdravstva i sve relevantne informacije treba da budu dostupne ženama putem Interneta,
  2. Obaveštavati širu javnost o sadržajima, načinu korišćenja i svim prednostima koje pružaju servisi e-zdravstva,
  3. Razviti potreban nivo znanja među ženama za korišćenje IKT i pristupanje elektronskim servisima putem Interneta kroz neophodne obuke. Posebnu pažnju posvetiti ženama iz ruralnih područja,
  4. Uključiti žene u stručne timove pri razvoju i primeni servisa e-zdravstva,
  5. Razvijati sadržaje koji su ženama pristupačni i po tematici i koji su napisani na domaćem jeziku da bi se izbegla prepreka nerazumevanja sadržaja i termina na stranom (uglavnom engleskom ili latinskom) jeziku,
  6. Kroz nuđenje servisa prilagođenih potrebama žena podizati zainteresovanost žena za njihovo korišćenje,
  7. Obezbediti mehanizme za zaštitu korisnika/ka servisa e-zdravstva tako što će cene novih servisa biti iste ili niže od cena tradicionalnih načina lečenja.
-

❖ KONTROLNA LISTA pitanja za uključivanje pitanja rodne ravnopravnosti u razvoju granske politike e-zdravstva

BR.	KONTROLNO PITANJE	KOMENTAR	
1.	Da li se predviđa da se isporuka servisa e-zdravstva proširi do individualnih domova u hitnim slučajevima?	da	ne
2.	Da li e-sadržaji vezani za zdravlje obuhvataju pitanja i potrebe i žena i muškaraca?	da	ne
3.	Da li postoje e-sadržaji na srpskom jeziku i jezicima manjina vezani za zdravlje koji obuhvataju pitanja i potrebe žena?	da	ne
4.	Da li su u izolovanim i udaljenim oblastima obezbeđeni pristupi e-servisima ženama i muškarcima na ravnopravnoj osnovi?	da	ne
5.	Da li postoji mogućnost e-konsultacija u slučaju retkih bolesti radi dobijanja još jednog mišljenja radi pružanja efikasne pomoći?	da	ne
6.	Da li se vodi računa o smanjenju putnih troškova pacijenata/pacijentkinja koji mogu da dobiju istu dijagnozu i lečenje u svojoj lokalnoj zdravstvenoj ustanovi uz pomoć telekonsultacija i telemedecine, umesto da putuju u specijalizovane centre u većim gradovima ili inostranstvu?	da	ne
7.	Da li je omogućeno lekarima/kama opšte prakse i lekarima/kama na stažu u ruralnim područjima dobijanje stručnog mišljenja iz većih centara uz mogućnost edukacije i pristup stručnim materijalima?	da	ne

2.6.5 Dobri primeri iz prakse

Dobri primeri iz prakse odabrani su sa željom da ilustruju mogućnosti upotrebe IKT i e-servisa u oblasti e-zdravstva obuhvatajući sa jedne strane nove mogućnosti koje se pružaju građankama/graćanima kroz dostupnije informacije o zdravoj ishrani, prevenciji bolesti, zdravstvenoj zaštiti i *on-line* medicinskim savetima u ruralnim oblastima. Sa druge strane su primeri rešenja koja unapređuju i olakšavaju rad medicinskih stručnjaka, povezujući i umrežavajući eksperte/ekspertkinje iz udaljenih centara sa centrima medicinskog znanja, formirajući osnovu za efikasno i kvalitetno deljenje najsavremenijih znanja iz ove oblasti.

Personalizovanje informacija o ishrani uz pomoć IKT, Holandija

Uprkos značajnim naporima koji se poslednjih decenija ulažu da bi se unapredile navike u ishrani kroz zdravstvene intervencije u većini evropskih zemalja, efekti nisu dovoljno dobri. Stvarna potrošnja prehrabnenih artikala nije u skladu sa osnovnim preporukama zdrave ishrane, još uvek se konzumira previše zasićenih masti, šećera i soli, a nedovoljno povrća, voća i ribe. Zdrave navike u ishrani su važan faktor zdravlja i mogu preventivno da deluju na pojave gojaznosti, šećerne bolesti, kardiovaskularnih i malignih oboljenja.

Personalizacija načina ishrane identificuje prehrambene potrebe pojedinačne osobe, kroz uzimanje u obzir ličnih preferenci u odnosu na hranu, navike i potrebe koje su određene fizičkim, socijalnim i uslovima sredine. Istraživanja su pokazala da prilagođavanje informacija individualnim situacijama ima znatno više efekta na izbor zdravog načina života od generalnih informacija na istu temu. Evaluacija na pojedinačnom nivou stvarnih i preporučenih ponašanja utiče na motivaciju osobe za promenu navika.

Projekat personalizacije saveta o ishrani uz korišćenje IKT je pokrenut Holandiji, na Univerzitetu Wageningen (Wageningen) ⁶⁴. Elektronski komunikacioni kanali kao što su Internet i mobilni telefon koriste se pri nutricionističkim intervencijama, zasebno ili u kombinaciji sa direktnim konsultacijama. Korišćenje IKT aplikacija omogućava da se dopre do velikog broja osoba uz male troškove. Istraživanje se nastavlja, uz posvećivanje posebne pažnje proučavanju barijera kao i novih mogućnosti koje korisnicima/cama pruža korišćenje IKT.

Proučavanje moždanog udara kod žena uz pomoć informacionog sistema

Akutni moždani udar (AMU) je treći uzrok smrti u razvijenim zemljama sveta, posle kardiovaskularnih i malignih bolesti, a drugi uzrok smrti u celom svetu. Žene čine 43% obolelih od AMU uz 62% smrtnih ishoda. Podaci u Srbiji su alarmantni i pokazuju da je od ukupnog broja smrtnih ishoda u 2003. godini AMU prvi uzrok smrti kod žena (18,38%), a na drugom mestu kod muškaraca sa 12,44%. Osim što se radi o bolesti sa veoma visokim stepenom mortaliteta, podjednako je ozbiljna i činjenica da je ovo neurološka bolest sa velikim stepenom invaliditeta. Računa se da se oko polovine svih preživelih vrati nekoj vrsti zaposlenja, a da oko 20-30% nije sposobno za preživljavanje bez pomoći drugog lica, dok se 16% ovih bolesnika/ca zbrinjava u institucijama za negu obolelih. Osim što ovo predstavlja veliko materijalno opterećenje za društvenu zajednicu, dramatično remeti život u porodici i okruženju bolesnika naročito u slučaju oboljevanja žene koja tradicionalno vodi brigu o zdravlju svojih ukućana, od zdrave ishrane, preko dečjih bolesti do nege o starim licima...

⁶⁴ www.digitalopportunity.org-article/view/126566/1/, L. Bowman, Dr M. Koelen: Personalized nutrition communication with the use of ICT, februar 2006.

Kako se na osnovu dosadašnjih ispitivanja smatra da postoji specifična povezanost pola i ishoda nakon akutnog moždanog udara, prof. dr Miroslava Živković, neuropsihijatrica, direktorka Klinike za neurologiju KC Niš pokrenula je istraživanja usmerena na moždani udar kod žena. Istraživanja su bazirana na podacima iz informacionog sistema koji je uveden u upotrebu i aktivno se koristi na klinici od novembra 1996. godine i od tada do maja 2006. godine obrađeno je i uneto 15.317 neuroloških bolesnika/ca. Ovaj specijalizovani sistem omogućava standardizaciju i unificiranje obrade bolesnika/ca, uvid u dokumentaciju pacijenata/pacijentkinja koji su već lečeni, pretraživanje podataka u cilju epidemiološkog praćenja i povezivanje sa drugim centrima.

Zahvaljujući podacima iz ove baze, koji su razdvojeni po starosnoj i polnoj strukturi i drugim parametrima, izvršena je analiza u odnosu na osobe ženskog pola koje su sa dijagnozom moždanog udara lečene na Klinici za neurologiju u Nišu u sedmogodišnjem periodu (1997-2004), a sa ciljem uvida u osnovne intrahospitalne epidemiološke podatke.

Interesantan je podatak da je povećan broj TIA (tranzitorni ishemični atak) kod žena starosti od 45-55 godina uočen u periodu 1999-2001 (stres, neadekvatna ishrana, povećan napor...) u odnosu na ostale godine kada se TIA uglavnom javlja kod osoba starijeg životnog doba.

Kako rezultati ukazuju da postoji porast oboljevanja od moždanog udara kod žena, a posebno nakon menopauze, značaj ovog istraživanja je veoma bitan i za razvijanje preventivnih akcija radi očuvanja zdravlja žena, kao i za adekvatno lečenje i praćenje bolesnica. Informacioni sistem je prikazan na nacionalnim stručnim skupovima (Kongres neurologa SCG, Jugoslovenski simpozijum o moždanom udaru) gde je našao na dobar prijem i pohvale stručne javnosti, što je prvi korak ka širem korišćenju ovog značajnog skupa podataka i rezultata istraživanja u cilju kreiranja modernog sistema zdravstvene zaštite u kome će pacijenti/pacijentkinje biti lečeni na za sada najbolje dokazani način.

VMA⁶⁵

Razvoj komunikacija i Interneta omogućio je nastanak telemedicinskih servisa, koji su prvo primenjeni u oblastima radiologije i patologije. Zahvaljujući postupku, u kome je potrebno preneti nekoliko slika pravilno snimljenih digitalnom kamerom na mikroskopu do eksperta, stvoreni su uslovi za proveru dijagnoze od strane više lekara, čime se otklanja sumnju u njenu ispravnost.

Telemedicinski servis na relaciji VMA i VB Niš je još 1997. godine uspostavljen pod rukovodstvom ppuk. dr Ivice Milosavljevića, pionira jugoslovenske telemedicine, običnom telefonskom linijom i modemom kapaciteta 56K. Servis rutinski funkcioniše i danas. U pitanju je tehnički jednostavan, ali tehnološki veoma složen sistem. On pruža dijagnostički kvalitetnu sliku, što je u dijagnozi patologa od presudnog značaja. Sistem je pouzdan, jednostavan za upotrebu i ima stalnu tehničku podršku. Iako je korišćena rudimentarna tehnika, projekat je potpuno usaglašen sa svetskim standardima.

Projekat e-brige za zdravlje, Indija⁶⁶

Projekat e-brige za zdravlje, jedan od finalista velikog takmičenja *Stockholm Challenge 2006*, pokrenut je u bolnici u Sirsa oblasti u Indiji u saradnji sa lokalnom upravom i organizacijom Crvenog krsta, uz pomoć brojnih međunarodnih organizacija. On-line medicinski savet za stanovnike seoskih sredina omogućen je uz pomoć novih tehnologija. Za pristup zdravstvenim informacijama i servisima e-zdravstva koriste se "zdravstveni kiosci", vrsta telecentra iz koga je

⁶⁵ Darko Bogojević, Zorica Žarković, "Značaj e-zdravstva", www.ekonomist.co.yu/magazin/ebit/08/por/dijagnoza.htm i www.telemedicina.co.yu

⁶⁶ www.ehealth-care.net, projekat e-Health-Care

moguće pristupiti Internetu i koristiti predviđene servise. Pored servisa e-zdravstva, kojima se pristupa uz pomoć elektronske zdravstvene kartice (slično elektronskom zdravstvenom kartonu u EU), predviđena je i integracija sa ostalim e-servisima kojima se može pristupati sa istog mesta. Integracijom elektronske zdravstvene kartice i npr. izborne ID kartice stvara se višenamenska elektronska kartica. U okviru projekta je obuhvaćena i osnovna obuka stanovništva za IKT i upotrebu e-servisa uz posebnu pažnju posvećenu IKT edukaciji žena i devojčica, jer su one u Indiji u najvećoj meri zapostavljene i bez privilegija.

Ovaj projekat kroz planirane aktivnosti pod nazivom “Edukovane majke“ se usmerava na potrebe žena i devojčica. Treba imati u vidu veoma nepovoljnu situaciju u Indiji: na svakih 100.000 živorodene dece, čak i do 407 majki umire. Na 1. 000 živorodene dece umire 63 deteta, od čega oko 47 procenata u prvoj nedelji života.

Projekat brige o starim licima uz pomoć telematičkih intervencija - ACTION, univerzitet Buros (Borås) u Švedskoj

U okviru projekta ACTION razvijen je IKT sistem koji je lak za upotrebu, a namena mu je pružanje podrške starijim osobama i osobama porodica koje se brinu o njima. Sastoji se od multimedijalnih programa za brigu o dnevnim aktivnostima, infarktu, demenciji, doživotnoj brizi.

Takođe sadrži interfejs za video-poziv za kontakt sa ostalim porodicama i profesionalnim pružaocima nege; *call centar* u kome su iskusne negovateljice/negovatelji koji odgovaraju na pitanja i daju savete; program za obuku porodice za rad na računaru, uključujući Internet i elektronsku poštu. Razvoj ovog IKT servisa koji se lako koristi, a koji će osnažiti starije osobe i osobe koje ih neguju kroz edukaciju, pristup informacijama i podršku, ima za cilj:

- omogućiti starijim osobama sa hroničnim bolestima u odmakloj fazi da ostanu kod kuće (ako je to njihova želja) i da ostanu aktivni,
- informisati i obučiti starije osobe i osobe koje ih neguju o njihovoj bolesti i načinima za najbolje moguće ponašanje prilagođeno datoj situaciji,
- pomoći starijim osobama koje su vezane za kuću i osobama koje ih neguju da održavaju kontakte sa njihovim najbližim i najdražim osobama, smanjujući na taj način njihovu izolovanost,
- pomoći osobama koje su nove u oblasti pružanja nege profesionalnim savetima, izbegavajući početničke greške,
- smanjiti osećaj tereta koji nose osobe koje pružaju negu i povećati njihovo zadovoljstvo,
- priznati i podržati vredan posao koji obavljaju članovi porodice u nezi starijih osoba,
- stvoriti nove načine za rad profesionalnih negovateljica/negovatelja kroz fleksibilno učenje i zadovoljstvo poslom.

Vodič za brigu o zdravlju za grad Stokholm, Švedska⁶⁷

Ovaj vodič obuhvata lako razumljive informacije o zdravstvenim pitanjima, kontaktima za dobijanje zdravstvene nege i sistemu razmene sigurnih poruka za pacijente u regionu Stokholma. Integrisano je više izvora informacija i servisa u okviru jedinstvenog i lako razumljivog pristupa za korisnike, koji takođe lako mogu koristiti i osobe sa posebnim potrebama. Servisi informacija uključuju, na primer:

- podatke za kontakt i vreme čekanja na ekipu za zdravstvenu zaštitu,
- medicinsku enciklopediju,
- informacije o brizi za sopstveno zdravlje i savete vezane za zdravlje,

⁶⁷ www.vardguiden.se

- tematske tekstove vezane za trudnoću, roditeljstvo, itd,
- servis sigurne razmene poruka između autorizovanih gradjana/ki i pacijenata/pacijentkinja sa jedne strane, i medicinskog osoblja sa druge strane. Na ovaj se način olakšava klinički proces rada i poboljšava kvalitet procesa. Sistem skraćuje vreme potrebno za komunikaciju i pacijentima/pacijentkinjama i medicinskom osoblju.

Projekat je pokrenuo Savet oblasti Stokholm (*Stockholm County Council*) sa idejom da se pacijenti/pacijentkinje bolje informišu i budu ukupno zadovoljniji. Takođe se smanjuje vreme potrebno za davanje odgovora na uobičajena pitanja od strane medicinskih eksperata/kinja jer se odgovori mogu naći na Internetu. Značajan rezultat ovog projekta je i postavljanje standarda kvaliteta za nacionalno zdravlje na Internetu. Planira se da se projekat proširi na područje cele Švedske.

e-Zdravstvo za samonadzor koagulacije - eHIT, Finska⁶⁸

Pravovremeni pregled informacija o stanju pacijenta/pacijentkinje sa što bržim odgovorom predstavlja kritičan faktor uspeha u borbi protiv bolesti. eHIT projekat u Finskoj obuhvata *Health Gateway*, efikasan i siguran sistem koji prenosi podatke o stanju pacijenta sa različitih uređaja za merenje do zdravstvene ustanove uz pomoć bežične tehnologije mobilnih komunikacija. Na ovaj način omogućena je udaljena analiza šećera u krvi, krvnog pritiska, telesne temperature, koagulacije, telesne težine, srčanog ritma, EKG, itd. Dvostrana veza između pacijenta i zdravstvene ustanove pruža više prednosti u odnosu na tradicionalne metode: rezultati merenja su tačni, raspoloživi odmah i u odgovarajućem formatu; proces lečenja pacijenta/pacijentkinje je brži - odgovor je skoro trenutan; progres lečenja što pozitivno motiviše pacijenta/pacijentkinju; mogućnost praćenja toka informacija; udaljeno merenje i nadzor bez obzira na lokaciju pacijenta/pacijentkinje; lako ga koriste i pacijenti/pacijentkinje i medicinsko osoblje.

Mobilna bolnica, Argentina⁶⁹

Mobilna bolnica je realizovana u obliku prikolice potpuno opremljene najsavremenijom medicinskom opremom. Namenjena je ženama i muškarcima u udaljenim područjima, koji su zbog geografskih, ekonomskih i kulturno-istorijskih razloga izolovani od glavnih tokova tradicionalnog sistema zdravstva. Glavni cilj je prevencija bolesti – podsticanje stanovništva, a posebno žena, da se podvrgnu preventivnim pregledima u cilju sprečavanja i ranog dijagnostikovanja bolesti. Projekat je realizovan u najsirošnjim oblastima u Argentini. Svake se godine uz pomoć ove tehnologije sprovodi i kampanja prevencije raka dojke. Očekuje se poboljšanje zdravstvenih indikatora najsirošnjeg dela stanovništva i značajno smanjivanje i ukupnih troškova lečenja i opterećenja zdravstvenih ustanova.

2.6.6 Predlog za iniciranje projekta

Izrada web portala i diskusionog foruma posvećenog zdravlju žena⁷⁰

- **Ciljevi projekta:**

Zdravstvena prosvećenost u Srbiji i Crnoj Gori (SCG) je na veoma niskom nivou. Osnovni pojmovi o zdravstvenoj zaštiti koji se dobijaju tokom obavezognog školovanja nisu dovoljni. Prosveta i školstvo su takođe u velikim teškoćama, pre svega materijalne i kadrovske prirode, što je naročito izraženo u ruralnim i nerazvijenim područjima. Televizijski program, kao moćno sredstvo informisanja, sadrži u izvesnoj meri edukativne emisije iz medicine i zdravstvene zaštite, ali su one

⁶⁸ www.ehit.fi

⁶⁹ www.fcontemporanea.org.ar

⁷⁰ Udruženje „Jednake mogućnosti“ u saradnji sa ETF, Beograd radi na pripremi realizacije ovog projekta

retke, često se emituju u neadekvatnim terminima, nisu dobro oglašene, i pretežno su na stranom jeziku, a prevod obiluje stručnim medicinskim terminima koji nisu dovoljno poznati prosečnom stanovniku.

Dalje, postoji velika disproporcija u kvalitetu zdravstvene zaštite između većih mesta i razvijenih delova zemlje i seoskog i nerazvijenog područja. Teškoće komuniciranja i transporta, sa jedne strane, a preopterećenost većih medicinskih centara, sa druge strane, često prouzrokuju neželjene posledice. Pacijent se obraća lekaru tek kada je bolest u poodmaklom stadijumu, kada je lečenje izuzetno teško, dugotrajno i skupo. Mada su iskustva razvijenih zemalja pokazala da je prevencija znatno jeftinija od intervencije (i kod nas postoji izreka "bolje sprečiti nego lečiti"), kod nas nema izrazitijih aktivnosti na polju zdravstvene edukacije. Tu se kao posebno ugrožena grupa javlja ženska populacija, naročito u udaljenim i nerazvijenim područjima, gde i patrijarhalno vaspitanje i strah od reakcije rodbine i okoline čine da se žene nerado i kasno obraćaju lekaru.

Razvoj telekomunikacione mreže, a posebno Internet tehnologije, mogu da prevaziđu jaz između razvijenih i nerazvijenih delova zemlje i obezbede ravnopravniju zdravstvenu zaštitu na celoj teritoriji SCG, pa i šire, uključujući i područja u susednim zemljama. Mada je cena računarske opreme relativno visoka u odnosu na prosečan standard u SCG, broj računara i njihovih korisnika u zemlji ima visok trend rasta. Primena Internet tehnologija, pored ostalog, može snažno poboljšati nivo i obezbediti ravnopravnost u zdravstvenoj zaštiti u SCG, kroz uvođenje telemedicinskih servisa, što jeste tema ovog projekta.

Projekat se zasniva na primeni Internet tehnologija. Zavisno od namene i materijalnih i kadrovskih resursa, projekat se može realizovati na razne načine.

Web portal i diskusioni forum posvećen zdravlju žena

- Opis projekta:**

Ovim projektom se obezbeđuje edukacija iz oblasti osnovne zdravstvene zaštite, sa ciljem obezbeđenja ravnopravnosti u zdravstvenoj zaštiti.

Projekat bi obuhvatio stvaranje ***web portala*** za tele-edukaciju o osnovnim zdravstvenim problemima i bolestima. Posebna pažnja bi se posvetila ženskom zdravlju. Sajt bi sadržao materijal koji bi opisivao osnovne simptome, manifestacije, tegobe, eventualne posledice, i način lečenja odnosno prevencije, uz odgovarajuću multimedijalnu prezentaciju. Tekstualni i audiovizuelni materijal bi, pored medicinskih termina, sadržao i "narodnu" terminologiju, radi lakšeg prepoznavanja i opisivanja zdravstvenih tegoba i načina prevencije ili lečenja. Portal bi bio neprekidno otvoren za sve korisnike i dopunjavao bi se i proširivao prema potrebama i mogućnostima.

Posebna pogodnost je **diskusioni forum** gde je predviđena mogućnost da korisnik sajta postavlja konkretna pitanja u vezi sa svojim zdravstvenim problemom. Pitanja bi se postavljala u pisanoj formi, unošenjem teksta u odgovarajuće polje na sajtu. Na pitanja bi odgovarajući lekar-specijalista davao stručan i konkretan odgovor, takodje u pisanoj formi, ili postavljao dodatna pitanja korisniku sajta kako bi mogao da formulise precizniji odgovor. Pitanja i odgovori treba da su javno dostupni svim učesnicima diskusionog foruma, kako pacijentima tako i drugim lekarima, koji se, takođe, mogu uključiti u diskusiju. Treba obezbediti anonimnost učesnika u diskusionom forumu, ako oni to žele, iz razloga privatnosti.

2.7 SMERNICE ZA UKLJUČIVANJE PRINCIPA RODNE RAVNOPRAVNOSTI U GRANSKE POLITIKE I PLANIRANJE e-POSLOVANJA I e-BANKARSTVA

2.7.1 Uvod

Elektronsko poslovanje (e-poslovanje) je automatizacija procesa poslovanja primenom IKT-a i predstavlja efikasno sredstvo za obavljanje poslovnih aktivnosti na nacionalnom i međunarodnom nivou⁷¹. Transformisanje tradicionalnog poslovanja u elektronsko, nesumnjivo donosi niz prednosti za javni i privatni sektor, odnosno za lokalne, državne i privatne firme i to povećanjem kvaliteta, efikasnosti i produktivnosti poslovanja i sticanja veće dobiti, uz smanjenje troškova i uštede vremena za same firme. Ove prednosti ukazuju da će se prodaja roba i usluga u budućnosti obavljati elektronskim putem.

S druge strane, prednosti uvođenja e-poslovanja treba sagledavati i u cilju obezbeđenja zadovoljstva korisnika usluga, odnosno potrošača. *On-line* potrošnja beleži konstantran rast u razvijenim zemljama. Učestale rapide promene IKT tehnologija, a time i razvoj novih poslovnih modela, svakodnevni su izazovi e-poslovanja.

e-Poslovanje je širi pojam od e-trgovine i podrazumeva stvaranje povezanosti i saradnje između računarskih sistema za razmenu informacija poslovnog sektora, privatnog i javnog, i nacionalne vlasti, odnosno Vlade i njenih resora, sa ciljem iniciranja, omogućavanja saradnje i koordinacije svih aktera u optimalnoj primeni IKT-a kod e-poslovanja, odnosno stvaranje integrisanog sistema za upravljanje informacionim tokovima u privredi.

Znači, cilj je izvršiti transformaciju rada u postojećim firmama sa klasičnog na e-poslovanje i naročito nastanak novih firmi sa kadrovima drugih profila, odnosno kadrovima koji koriste IKT, čime se razvija posebno preduzetništvo u oblasti IKT. Ova transformacija zahteva sprovođenje ponovnog inženjeringu prakse i procedura u preduzećima.

Proces e-poslovanja, odnosno e-trgovine, direktno je povezan i oslanja se na elektronsko plaćanje, tj. e-bankarstvo. Konvencionalni sistemi plaćanja gotovinskim novcem, čekovima, kreditnim karticama, platnim nalogom banci, poštanskom ili telefonskom uplatnicom, praktično se modifikuju na Internetu u *on-line* transakcije. Tradicionalne karakteristike sistema plaćanja ostaju iste, kao što su: bezbednost, anonimnost, prenosivost, deljivost, raširenost sistema plaćanja, cena transakcije. Specifičnost i scenariji plaćanja "elektronskim kešom", "elektronskim čekom", "elektronskim nalogom" i kreditnim karticama (sa magnetnim tragom ili smart-čip), kao i brzina i potpuna globalna irelevantnost lokacije svojstveni su samo e-bankarstvu. U većini sučajeva ono je danas realizovano putem Interneta, u odnosu na dosadašnje "privatne mreže". Ovo govori o dobrom početnim preduslovima i pozitivnom i obrazovanom okruženju u bankarskim sistemima i finansijskim organizacijama, a delimično i u privredi, za implementaciju e-bankarstva, kao i o stečenim navikama korisnika, koje nisu zanemarljive u tome.

Sagledavanje uključivanja principa rodne ravnopravnosti i obezbeđenja koristi za žene kod uvođenja i primene e-poslovanja i e-bankarstva u Srbiji je proces koji se ovog razvoja ne može odvojiti.

---

⁷¹ Nacionalna strategija za informaciono društvo u Srbiji, decembar 2005, www.mntr.sr.gov.yu

2.7.2 Značaj e-poslovanja sa aspekta rodne ravnopravnosti

Žene čine 51,4% stanovništva na teritoriji Srbije prema podacima sa popisa iz 2002.godine⁷². Prema raspoloživim podacima marta 2005. godine zastupljenost žena u strukturi zaposlenih iznosi 43,57%, a u strukturi školske spreme 51,98%. Ovi podaci pokazuju da ideo žena u pogledu zaposlenosti nije u srazmeri sa većinskim udelom žena u ukupnom stanovništvu, kao ni sa većinskim udelom žena u pogledu stepena obrazovanja. Ovakvo činjenično stanje u Srbiji ukazuje na potrebu rešavanja problema zapošljavanja i preuzimanja mera kako bi se povećala zaposlenost žena.

Nesumnjivo je da primena IKT-a i organizovanje e-poslovanja podstiče privredni rast, a time i stvaranja većih mogućnosti zapošljavanja svih potencijala stanovništva. Žene u tom procesu treba da vide svoju šansu.

Ravnopravno učešće muškaraca i žena preduslov je za pokretanje bržeg ekonomskog razvoja, a time i smanjivanja siromaštva i obezbeđivanja kvalitetnijeg života. Zbog toga je važno pokrenuti sve one akcije koje će omogućiti ženama osposobljavanje u smislu bolje spremnosti za uključenje u poslovni sektor.

Zato se preporučuje da:

-
1. Sticanje znanja i osposobljavanje žena za korišćenje IKT-a i Interneta, kao i upoznavanja sa novim poslovnim modelima putem obuka i drugih oblika obrazovanja predstavlja prvu pomoć ženama svih struktura obrazovanja u lakoštem uključenju u nove forme poslovnog sektora kao što su e-poslovanje i e-bankarstvo. Posebno je značajno da mlađi ženski kadar, koji želi da osnuje nove firme u privatnom sektoru, svoje znanje priprema za preuzetništvo zasnovano na elektronskom poslovanju.
-

Sagledavanjem aspekta korisnika/ca moraju se uvažiti sledeće konstatacije:

- Internet i e-poslovanje predstavljaju novi stil života i rada, humanijeg, bogatijeg, ugodnijeg posebno za žene, odnosno nova dimenzija kvaliteta rada i života;
- Internet i e-poslovanje sa pratećim e-servisima pruža **za sve** velike mogućnosti pristupa izvorima i bogatstvu stvaralaštva ljudskog roda.

Prednosti razvoja e-bankarstva se sagledavaju kako za potrebe poslovnog sektora, tako i za individualne potrebe građana/ki. Žene treba da sagledaju posebne povoljnosti e-plaćanja u cilju unapređivanja uslova života i efikasnosti obavljanja poslova.

Transformisanje tradicionalnog bankarskog poslovanja u elektronsko donosi niz prednosti. Za banku to su: stvaranje imidža inovativne firme, bolje i veće interaktivne mogućnosti, promocija samouslužnog bankarstva, mogućnost racionalizacije potencijala banke, veći geografski prostor, smanjivanje troškova, itd. Za korisnika to su: brže obavljanje novčanih transakcija nezavisno od lokacije i vremena, bolje interaktivne mogućnosti, stalni uvid u stanje i promet na računu, smanjivanje troškova, itd.

Može se slobodno reći da je kod nas princip rodne ravnopravnosti postignut u velikom stepenu upravo u ovoj privrednoj grani, kako u pogledu korišćenja tako i u pogledu stručnosti i vođenja poslovanja. Elektronska sredstva plaćanja su dostupna kod nas svima nezavisno od pola, i tu postoje pozitivni propisi. Pojava bilo kakve diskriminacije postoji samo ako je ugrožen položaj žene, kao što su nezaposlenost, nedostatak finansijskih sredstava, izvora prihoda za život.

---

⁷² „Žene i muškarci u Srbiji”, Republički zavod za statistiku Srbije, Beograd, 2005.

Može se reći da je u Srbiji velik broj banaka i drugih finansijskih organizacija koje su razvile svoje mreže filijala i bankomata veoma solidno, naravno uz poštovanje svog poslovnog interesa i u pogledu gustine lokacija i raspoređenosti prema gustini stanovništva, a i platežnoj moći stanovnika. Potrebno je da se učini više u razvoju mreže mesta usluga kada su u pitanju lokacije koje žene posećuju često, gotovo svakodnevno, kao što su mesta u tržnim centrima, zdravstvenim ustanovama, obrazovnim i kulturnim ustanovama, saobraćajnim centrima/čvorишima i drugim, pa se stoga preporučuje:

-
2. Da banke i druge finansijske organizacije obezbede mesta za e-plaćanje na lokacijama koje žene često posećuju, kako bi plaćanja mogle da obave usput, brzo i kvalitetno, a uz uštedu dragocenog vremena koje bi inače bilo "izgubljeno" po šalterskim redovima. Posebna pažnja treba biti posvećena bezbednosti ovih mesta jer su žene najčešće žrtve orobljavanja.
-

U cilju realizacije obuke, kao preduslova za primenu e-poslovanja i e-bankarstva, preporučuje se:

-
3. Za primenu e-poslovanja i e-bankarstva neophodna je pre svega obuka stanovništva u pogledu korišćenja IKT-a i Interneta i upoznavanja sa novim modelima e-poslovanja i e-bankarstva. Ciljna grupa za obuku treba da je i ženska populacija.
  4. Lokalne samouprave treba da razmotre mogućnosti formiranja IT centra za poslovnu podršku i u okviru njega organizovanja seminara na temu e-poslovanja i e-bankarstva. Teme seminara treba da obuhvate više aspekata od *web shop*-a do obuke za poslovanje na daljinu i prodaje putem Interneta (e-prodaja knjiga, e-turizam i dr.).
-

2.7.3 Ključni akteri i primena principa rodne ravnopravnosti

Akteri koji iniciraju, definišu i regulišu okvire granske politike e-poslovanja i e-bankarstva jesu:

- Ministarstvo za državnu upravu i lokalnu samoupravu, koje je nadležno za razvoj ID i implementaciju NSID
  - Agencija za telekomunikacije
  - Privredne komore
  - Ministarstvo finansija
  - Ministarstvo za kapitalne investicije
  - Ministarstvo za privredu i privatizaciju
  - Ministarstvo pravde
  - Ministarstvo prosvete i sporta
  - Pokret za zaštitu potrošača
  - Republički zavod za standardizaciju
  - Republička uprava carina
  - Ministarstvo za trgovinu i turizam

NSID predlaže mogućnost formiranja posebnog tela:

-
1. **Koordinacioni komitet za e-poslovanje** pri Ministarstvu za državnu upravu i lokalnu samoupravu (u okviru Odseka za ID), u kome bi učestvovali predstavnici privatnog i javnog sektora, sa ciljem da koordinišu razvoj okvira e-poslovanja i e-bankarstva u skladu sa evropskim i međunarodnim standardima i praksama.
-

Nakon identifikacije relevantnih ciljeva i učesnika iz nauke i privrede, uključujući javni, privatni i civilni sektor, moguće je pristupiti procesu planiranja i kreiranja granske politike e-poslovanja.

-
- 2. Učesnici iz nauke** će dati iste šanse i poverenje mogućnostima žena da istražuju, kreiraju i procenjuju najbolja rešenja IKT-a za razne oblasti primene u e-poslovanju i e-bankarstvu, posebno uvažavanjem i prognoziranjem tehnološkog ciklusa razvoja IKT i procenama ekonomski i tehničke efikasnosti, kao i rizika digitalne ekonomije;
  - 3. Učesnici iz privrednog sektora** će dati iste šanse i poverenje mogućnostima žena u planiranju novih oblika organizacije, novih digitalnih proizvoda i usluga kako u pripremi investicionih programa i planova, tako i u konkretnom odlučivanju i realizaciji poslovnih procesa i transakcija i marketinga zasnovanih na e-poslovanju i e-bankarstvu, Internetu i primeni IKT;
  - 4. Učesnici iz javnog i civilnog sektora** treba da obezbede uslove rodne ravnopravnosti u zastupljenosti učešća žena u svojim organizacionim formama, ali i izuzetno važnu rodnu ravnopravnost i pozitivnu diskriminaciju za dostupnost svojih e-servisa, jer su od dominantnog uticaja na ravnopravni društveni, ekonomski i socijalni status žena. Za ovaj sektor veoma je važno da, zbog stalnog brzog tehnološkog razvoja, prati "evoluciju IKT-a" radi kontinuiteta doprinosa kvalitetu života žena i njene porodice.
-

U cilju zaštite principa rodne ravnopravnosti u svim fazama procesa e-poslovanja preporučuje se poštovanje sledećih opštih smernica:

-
- 5.** Neophodno je primeniti princip rodne ravnopravnosti i poštovati ravnopravnu uključenost žena u svim fazama procesa iniciranja i kreiranja granske politike, odnosno planiranja i implementacije e-poslovanja i e-bankarstva.
  - 6.** U postupcima i procesu kreiranja timova za izradu granske politike i/ili izradu IKT projekata treba postavljati ekspertkinje za vođe timova, a u sastav timova takođe uključiti značajan broj visokostručnih žena.
-

2.7.4 Strateška pitanja i mogućnosti za e-poslovanje i e-bankarstvo i rodna ravnopravnost

Svi učesnici, navedeni kao akteri granske politike i planiranja e-poslovanja treba da upoznaju i prate trendove i kapacitete elektronskog poslovanja u svetu, i da teže implementaciji najboljih primera iz prakse. Zato je od posebnog značaja ekskuluzivni Izveštaj Evropske Unije za 2002, 2003, 2004. i 2005. godinu⁷³ o stanju, trendovima i uticajnim faktorima na razvoj i prodor Interneta i elektronskog poslovanja u razvijenim evropskim zemljama. S obzirom na stanje veoma niske razvijenosti infrastrukture, znanja za implementaciju i korišćenje e-poslovanja i e-servisa posebno treba poštovati planiranje značajnih finansijskih i materijalnih ulaganja države i učesnika u razvoj infrastrukture komunikacija i opremanja računarskom opremom ravnomerno u svim područjima i interventna viša ulaganja u permanentno obrazovanje, ravnopravno u pogledu polova i sa pozitivnom diskriminacijom.

U tom cilju se preporučuje:

---

⁷³ <http://europa.eu.int>

-
1. U izradi nacionalnog programa razvoja i prihvatanja elektronskog poslovanja, preuzimanjem međunarodnih standarda u oblasti e-poslovanja i e-bankarstva, princip rodne ravnopravnosti treba da bude uključen od razvoja infrastrukture i opremanja računarskom opremom u svim područjima, do obuke i permanentnog obrazovanja.
  2. Stvaranje okruženja za podršku SMME⁷⁴ za preduzeća koja vode žene, uz efikasnu kontrolu vlasništva, a koja primenjuju e-poslovanje u procesu smanjivanja siromaštva nerazvijenih ekonomija.
  3. Stimulisati obuku žena preduzetnica (finansijski povoljne ili *on-line* obuke) za korišćenje Interneta kao sredstva za uspostavljanje novog poslovnog stila, novih metoda i modela upravljanja resursima.
-

Značajno je u zaključku istaći da sa stanovištva rodne ravnopravnosti, e-poslovanje praktično pruža sve šanse za brisanje barijera i statusnih i socijalnih razlika u polovima i značajno pomera granice uključenosti i uspešnosti u "biznisu" u prilog "sposobnih i onih sa znanjem", a time uspostavlja i nove vrednosne i statusne kategorije, nezavisno od pola, što je praktično veliki doprinos rodnoj ravnopravnosti, odnosno veliki izazov i šansa za žene.

2.7.5 Pretnje u e-poslovanju i e-bankarstvu na internetu

Internet, e-poslovanje i e-bankarstvo nesporno predstavljaju pozitivan izazov za uvećanje poslovnog uspeha firme, menadžera, pojedinca. No, poznato je da ovi resursi IKT-a podrazumevaju postojanje niz potencijalnih pretnji i mogućih rizika, kao i težih posledica zloupotreba.

Brojne analize "*computer crime*"-a iskazale su mogućnosti zlonamernih napada i teških posledica takvih napada, kako finansijskih i materijalnih šteta do pravih dimenzija kriminala svih vrsta u najrazličitijim pojavnim oblicima.

Organizovanost države, regulativa u odgovarajućim propisima i sankcije, neophodni su i važni za e-poslovanje i e-bankarstvo koliko i odgovarajuća primena metoda i softverskog sistema zaštite i sigurnosti, tehnika i sistema video nadzora i praćenja i mogućnosti da se sledi u elektronskim poslovnim procesima.

Naravno da je sa aspekta rodne ravnopravnosti bitno saznanje da je najpogodnije, a po posledicama najnepovoljnije, korišćenje ovih resursa IKT-a za nelegalne poslove, kao što su trgovina ljudima, ljudskim organima, genetskim materijalom, drogom i slično, i da su žene "češće" napadnuta kategorija. Zloupotreba dece predstavlja najozbiljniju pretnju i kao takva zahteva i najveću pažnju. Najveća pretnja se odnosi na zloupotrebu dece.

Pored problema koji se odnose na zloupotrebu, otežavajuću okolnost u sprovođenju e-poslovanja i e-bankarstva predstavlja nedostatak pravne regulative. Tako se, na primer, mora naglasiti da je sistem *on-line* plaćanja na Internetu i u e-poslovanju kod nas gotovo potpuno neostvariv za složenije transakcije prometa "B2B" (*Business to Business*), "B2C" (*Business to Customer*) i druge,

---

⁷⁴ World Bank Group Review of Small Business Activities 2001 (Nidhi Tandon: "*The Increasing Importance of Systematic Support for Women in Small Enterprise Operations*", Development Gateway),

Definicije srednjih, malih i mikro preduzeća (SMME) su:

Srednje preduzeće: do 300 zaposlenih, imovina do \$10,000,000 i ukupna godišnja prodaja do \$10,000,000;

Malo preduzeće: do 50 zaposlenih, imovina do \$ 3 miliona i ukupna godišnja prodaja do \$ 3 miliona;

Mikro preduzeće: do 10 zaposlenih, imovina do \$100,000 i ukupna godišnja prodaja do \$100,000;

Ove definicije su opšte konzistentne sa onima koje se koriste u međunarodnim finansijskim institucijama.

zbog nepostojanja odgovarajuće pravne regulative ili institucionalnih uslova primene donetih propisa. Zakon za sada diskriminiše elektronske dokumente u odnosu na papirnate, e-mail u odnosu na faks, što otežava poslovanje jer se pojedina dokumenta moraju čuvati neograničeno u originalnoj formi.

Postoji Zakon o elektronskom potpisu, koji se praktično ne sprovodi (donet u decembru 2004) iako su doneti podzakonski akti - pravilnici. Sertifikaciono telo, predviđeno Zakonom o elektronskom potpisu nije formirano i to onemogućava primenu Zakona. Nisu doneti, niti su utvrđena pravila za standarde za elektronske dokumente i procedure za praćenje trendova u svetu. To nas stavlja u delimičnu „dobrovoljnu“ izolaciju u odnosu na Evropu, odnosno geopolitičku sredinu, pa se preporučuje da:

-
- država i njeni resori sačine konzistentan plan donošenja propisa za regulisanje oblasti elektronskog plaćanja i poslovanja uz preduzimanje svih mera da ne dođe do zloupotreba (kriminalnih radnji), posebno u odnosu na zloupotrebu žena i dece.
-

Nepostojanje infrastrukture za kvalitetne Internet veze, hardversko-softverskih sistema sa serverima i aplikacijama za e-poslovanje i e-bankarstvo, uz podršku banaka u sistemu plaćanja, predstavljaju probleme za uvođenje e-poslovanja i naročito e-plaćanja.

2.7.6 Dobri primeri iz prakse

Ima uspešnih primera e-poslovanja i na našim prostorima. Postoji nekoliko firmi čiji su stručnjaci samostalno dizajnirali svoj distributerski *web* i razvili *on-line* poslovanje od naručivanja pa sve do planirane isporuke robe širom Srbije. Zahvaljujući uvođenju e-poslovanja usledilo je zadovoljstvo korisnika i dobit za firmu. Više primera pokazuje da je za godinu i po rada oko 50% prometa ostvareno pomoću *on-line* procedura (porudžbine, transakcije i šta još?). Takođe postoje primjeri firmi sa uspešno dizajniranim *web* stranama za e-poslovanja. Kod realizacije *web* strane za e-poslovanje važno je izabrati pravo ime, pažljivo isplanirati formu i sadržaj sajta do detalja, da bi bio privlačan, funkcionalan i lak za korišćenje. Svakako da prodaja podrazumeva postojanje poverenja i sigurnosti. Stoga kupac mora biti uveren da je sajt legitim i legalan, a informacija koja se šalje sa ličnog računara da je poverljiva i nepovrediva. Međutim, mora se primetiti da u Srbiji nema primera sa sadržajima i servisima za e-poslovanje koji bi bili od interesa za žene. Mali broj *web* strana daje uvid u rad žena preduzetnica. Dobar primer u tom smislu predstavlja Internet strana NVO Teodora iz Niša⁷⁵.

Bilo bi korisno uraditi analizu slučajeva firmi kojima rukovode žene, iz javnog i privatnog sektora, a u kojima je uvedeno e-poslovanje, sa ili bez pratećeg e-plaćanja, odnosno izvršiti anketu potencijalnih firmi radi prikupljanja podataka i informacija o postojećem stanju u korišćenju IKT-a i Interneta, uslovima i mogućnostima, kao i problemima i preprekama za njihovo korišćenje. Pored poslovnog sektora, anketu iz ove oblasti treba sprovesti i kod samih korisnika/ca i potrošača usluga e-poslovanja i/ili e-bankarstva.

U okviru ovih anketa pitanja treba usmeriti i ka sagledavanju aspekta primene rodne ravnopravnosti i koristi za žene kod organizatora e-poslovanja i e-servisa. Ispitivanje situacije iz oblasti e-poslovanja i e-bankarstva treba da bude usmereno ka osiguranju da IKT politika ispunjava potrebe ženske populacije i da ne ugrožava njihova prava. U nastavku su upitnici, tj. kontrolne liste za sprovođenje navedenih anketa kod preduzeća i kod potrošača usluga, po polnoj strukturi.

---

⁷⁵ www.teodora.org.yu/projekat_teodora.html

❖ **KONTROLNA LISTA o postojećem stanju e-poslovanja i pružanju e-servisa preduzeća**

BR.	KONTROLNO PITANJE	KOMENTAR	DA / NE
1.	Naziv i delatnost preduzeća		
2.	Kako ocenjujete stanje primene IT u preduzeću: - nema primene - početna faza - primena i u kojim sektorima preduzeća ?		
3.	Da li preduzeće ima priključak na Internet i za koji broj osoblja?		
4.	Koji se servisi Interneta koriste (email, FTP, www) i da li ste zadovoljni kvalitetom rada?		
5.	Broj ženskog kadra koji ima pristup Internetu (procenat (%)) od ukupnog broja zaposlenih)		
6.	Da li preduzeće ima web stranicu?		
7.	Da li je realizovano e-poslovanje sa partnerima i kojim: - dobavljačima - kupcima ?		
8.	Koje vrste e-servisa se nude?		
9.	Da li e-poslovanje ima prednosti u pogledu: - efikasnosti - produktivnosti - dobiti - kvalitetu usluga ?		
10.	Učešće ženskog osoblja u korišćenju e-poslovanja (% od ukupnog broja zaposlenih)		
11.	Da li je realizovano e-bankarstvo: - u bankama - u javnom sektoru - u privatnom sektoru ?		
12.	Učešće ženskog osoblja u korišćenju e-bankarstva (% od ukupnog broja zaposlenih)		
13.	Koji su razlozi nerealizovanja e-poslovanja?		
14.	Koji su razlozi nerealizovanja e-bankarstva?		

❖ **KONTROLNA LISTA o korišćenju servisa e-poslovanja i e-plaćanja korisnika/ca usluga**

BR.	KONTROLNO PITANJE	KOMENTAR	DA / NE
1.	Da li imate priključak na Internet, kojom tehnikom (<i>dial-up</i> , DSL, ADSL...) i da li ste zadovoljni kvalitetom rada?	Žena/muškarac i godište	
2.	Koje servise Interneta koristite (email, FTP, www)?		
3.	Da li koristite usluge e-prodaje i kojih firmi, tj. kojih delatnosti?		
4.	Da li e-poslovanje ima prednosti u pogledu: - efikasnosti - kvalitetu usluga ?		
5.	Da li koristite način e-plaćanja i u kojim slučajevima?		
6.	Zbog čega ne koristite e-kupovinu?		
7.	Zbog čega ne koristite e-plaćanje?		

---

3. PREDLOG RODNO OSETLJIVIH IKT INDIKATORA I KORIŠĆENJA INTERNETA

3.1 INDIKATORI ZA PRAĆENJE RODNE RAVNOPRAVNOSTI U RAZVOJU ID

U okviru inicijativa, prioriteta i ciljeva *Nacionalne strategije za informaciono društvo u Srbiji-NSID* naglašeno je da je definisanje indikatora kojima se prati razvoj i implementacija NSID od vitalne važnosti. Takođe je NSID naglasila da se u razvoju granskih politika i planiranja informacionih i komunikacionih tehnologija (IKT), moraju eksplicitno uvrstiti koristi za žene od "IKT revolucije" (tač. 2.6). To zahteva definisanje seta indikatora koji su rodno osetljivi, a koji bi postali i zvanični podaci u okviru republičkih statistika.

Glavni razlog za definisanje rodno osetljivih indikatora za IKT statistiku jeste stvaranje osnove za merenje pristupa i korišćenja IKT i dobijanje rezultata na osnovu kojih bi se moglo intervenisati ili pristupiti korektivnim akcijama u realizaciji NSID, odnosno granskim politikama i konkretnim projektima u Srbiji, kao i ispunjavanje obaveza prema međunarodnim organizacijama i potpisanim dokumentima⁷⁶.

Postoje brojne oblasti kod kojih će analiza dobijenih statističkih indikatora IKT-a u pogledu rodne zastupljenosti kod nas biti veoma korisna, kako za nacionalne projekte tako i za druge projekte pojedinih grana privrede. Ključne oblasti su:

- *Pristup i korišćenje Interneta*
- Sadržaj
- Zapošljavanje
- Obrazovanje
- IKT telekomunikaciona politika
- Učešće u odlučivanju o telekomunikacijama i IKT
- Različit uticaj IKT-a na muškarce i žene
- Učešće u IKT projektima

pri čemu je u procesu izgradnje institucija, politika i projekata za ID važno posmatrati promene u pristupu i korišćenju Interneta kao indikatora e-spremnosti društva u celini. Ovaj indikator, iako je i posmatran, nije sagledan u odnosu na polnu strukturu na nacionalnom nivou, ni u pojedinim granskim delatnostima.

Ovo je bio razlog za sprovođenje istraživanja pristupa i korišćenja Interneta kroz podatke dobijene od Internet servis provajdera - ISP, i anketom građana/ki. Rezultati ovih ispitivanja su prikazani u daljem tekstu a ukazuju na postojanje jaza između žena i muškaraca u korišćenju Interneta.

Kako je ovo istraživanje urađeno na manjem uzorku, a i mnogi ISP ne vode rodno osetljivu statistiku ni statistiku po godišnjima, predlaže se sledeći skup indikatora datih u Tabeli 5. Ove indikatore treba da koristi i Odeljenje za nadzor i procenu (NiP) rezultata Nacionalne strategije za ID koje će biti locirano u Ministarstvu za državnu upravu i lokalnu samoupravu, a koje će evaluirati razvoj ID.

---

⁷⁶ WSIS Declaration of Principles and Action Plan, Geneva, 2003 www.itu.int/wsis

Akcioni plan d) Treba razviti rodno specifične indikatore u odnosu na potrebe i korišćenje ICT i identifikovati merljive indikatore performansi radi ocene uticaja finansiranih projekata na život žena i devojčica.

	KATEGORIJA	ŽENE	MUŠKARCI
1.	Broj korisnika Interneta (po polu i godinama)		
2.	Godište korisnika Interneta		
3.	Učestalost korišćenja Interneta		
4.	Način pristupa Internetu (npr. LAN, ISDN, ADSL, preko mobilnog) <ul style="list-style-type: none"> ☐ kod kuće ☐ na poslu 		
5.	Prosečan trošak: <ul style="list-style-type: none"> ☐ za priključenje Internetu ☐ za potrošnju 		
6.	Broj <i>e-mail</i> adresa		
7.	Broj posedovanja <i>home</i> -stranice		
8.	Broj blogova		
9.	e-pismenost		
10.	Zbog čega se Internet ne koristi <ul style="list-style-type: none"> ☐ nedostatak infrastrukture ☐ potencijalni korisnici nemaju računar ☐ neobučenost 		
11.	Vlasnici IKT preduzeća		
12.	Računari u školama <ul style="list-style-type: none"> ☐ koliko računara ima na 100 učenika/ca ☐ koliko ih je povezano na Internet 		

Tabela 5. Predloženi rodno osetljivi indikatori za praćenje razvoja ID po rodnom principu

3.2 ANALIZA KORIŠĆENJA INTERNETA NA OSNOVU PODATAKA DOBIJENIH OD ISP KOMPANIJA

Analiza korišćenja Interneta urađena je na osnovu Tabele 6. koja je upućena na adrese devet Internet provajdera. Odgovor je dobijen od sledećih ISP-ova: Eunet, PTT, VeratNet, Pogled - Niš i Neobee - Novi Sad.

ANKETA sprovedena kod: _____

Datum: _____

	INDIKATOR	UKUPNO	MUŠKARCI	ŽENE
1.	Broj korisnika Interneta			
2.	Broj korisnika Interneta do 18 godina			
3.	Broj korisnika Interneta od 18-25 godina			
4.	Broj korisnika Interneta od 25-30 godina			
5.	Broj korisnika Interneta od 30-40 godina			
6.	Broj korisnika Interneta od 40-50 godina			
7.	Broj korisnika Interneta preko 50 godina			
8.	Učestalost korišćenja Interneta u toku jedne sedmice			
9.	Broj sati potrošenih na surfovanje u toku jedne sedmice			
10.	Broj e-mail adresa			
11.	Broj posedovanja <i>home</i> -stranice			
12.	Koliko sati nedeljno se utroši na čitanje novina sa Interneta			
13.	Koliko sati nedeljno se utroši na čitanje medicinskih dokumenata			
14.	Koliko sati nedeljno se utroši na traženje naučnih informacija			
15.	Koliko sati nedeljno se utroši na obrazovne institucije			
16.	Koliko sati nedeljno se utroši na informacije u vezi sa poslovima uprave			

Tabela 6. Analiza korišćenja Interneta (anketa za Internet provajdere)

Podaci o broju korisnika, godištu i polu dati su u Tabeli 7.

Rezultati su pokazali da žene manje koriste Internet nego muškarci. Bez obzira na to što se iz Tabele 8. može videti da broj korisnika izuzetno varira po starosnim kategorijama, procenat žena-korisnica Interneta je sličan i kreće se od 26,33 % do 34,76 %.

Kada posmatramo celokupnu populaciju korisnika Interneta u Srbiji, žene u njoj učestvuju sa 30,81%. To je manje od trećine i, s obzirom na to da žene čine više od polovine ukupnog stanovništva, zaključak je još porazniji. Važno je napomenuti da ovo nisu procenti korisnica Interneta u ukupnoj populaciji, već samo podaci koji govore o brojčanom odnosu muških i ženskih korisnika Interneta.

Ako polnu strukturu posmatramo po starosnim kategorijama, odmah je uočljivo da je najmanji procenat žena u najmlađoj i najstarijoj kategoriji. Među korisnicima između 40 i 50 godina samo 26,33% su žene, dok je u kategoriji mlađoj od 18 godina taj procenat 26,46. Dakle, u ove dve kategorije se grubo može reći da je tek svaki četvrti korisnik ženskog pola. I u kategoriji starijoj od 50 godina stanje je slično, 27,54% . Dakle, podaci pokazuju da za žene ranije prestaje profesionalno usavršavanje, profesionalno napredovanje, usvajanje novih tehnologija i mogućnost ponovnog zapošljavanja ukoliko se izgubi posao.

Kategorija mlađih od 18 godina pokazuje i dalje izuzetno veliki jaz u porodici, obrazovnim institucijama i sveopštoj društvenoj klimi. Kako drugačije objasniti što na svaka tri dečaka korisnika Interneta dolazi po jedna devojčica? Važno je naglasiti da zaostatak u IKT obrazovanju koji se formira u toku detinjstva, osnovne i srednje škole, ne može kasnije da se nadoknadi u poželjnoj meri, jer on utiče na izbor zanimanja, izbor fakulteta, mogućnost zaposlenja i dalju prohodnost ka kanalima permanentnog obrazovanja. Kada se uzme u obzir da baš u prosveti, u osnovnim i srednjim školama, radi nesrazmerno veći broj žena nego muškaraca, jasno je da će se postoeće stanje dalje umnožavati ako se nešto hitno ne učini.

Među ostalim starosnim kategorijama procenat je veći od 30, ali ne značajno. Najbolja situacija je među mladima od 18 do 25 godina (34,76%), zatim od 25 do 30 godina (34,22%) i na kraju od 30 do 40 godina (32,39%).

Iako za nijansu bolji rezultati nego među najmlađima i najstarijima, ni oni rezultati ne ohrabruju. U periodu studiranja i početka karijere statistički odnos žena i muškaraca bi morao da bude mnogo približniji, jer bi rodna ravnopravnost u pristupu IKT u toku studiranja, zapošljavanja i samog rada morala da donese bolje rezultate. Kada se ukrste podaci za kategorije najmlađih i srednjih godina, jasno je da važnu ulogu u budućoj strategiji mora imati ohrabrvanje žena i motivacija za razumevanje i pristup IKT.

Godište	Korisnika	Žene	Muškarci
- 18	26.509	7.013	19.496
18 - 25	41.331	14.635	26.966
25 - 30	47.363	16.206	31.157
30 - 40	67.595	21.824	45.771
40 - 50	48.907	12.877	36.030
50 +	27.236	7.501	19.735
Ukupno	258.941	79.786	179.155

Tabela 7. Zbirna tabela za pet provajdera

godište	Žena	muškaraca
- 18	26,46 %	73,54 %
18 - 25	34,76 %	65,24 %
25 - 30	34,22 %	65,78 %
30 - 40	32,29 %	67,71 %
40 - 50	26,33 %	73,67 %
50 +	27,54 %	72,46 %
ukupno	30,81 %	69,19 %

Tabela 8. Procenat žena i muškaraca korisnika Interneta po starosnim kategorijama

Važno je napomenuti da podaci dobijeni od Internet provajdera ne omogućavaju da se po rodnoj strukturi prati u koje svrhe i za koje sadržaje i servise korisnici koriste Internet. U anketama među građanima i provajderima samo se može ukazati na to da je i u toj oblasti stanje loše i da je neophodna edukacija žena.

3.3 ANALIZA KORIŠĆENJA INTERNETA NA OSNOVU PODATAKA IZVRŠENIH ANKETA GRAĐANA/GRAĐANKI

U okviru istraživanja spremnosti Srbije za ulazak u Informaciono društvo urađena je analiza korišćenja Interneta kroz anketu sprovedenu kod 571 građana/ki. Pitanja iz ankete data su u Tabeli 9, a dobijeni rezultati u daljem tekstu.

Kategorije ispitanika

godine < 18 18 – 25 25 – 30 30 – 40 40 – 50 > 50

obrazovanje NK KV SS VS VSS MR DR

rod MUŠKARAC ŽENA

tabelu popunjavati zaokruživanjem odgovora

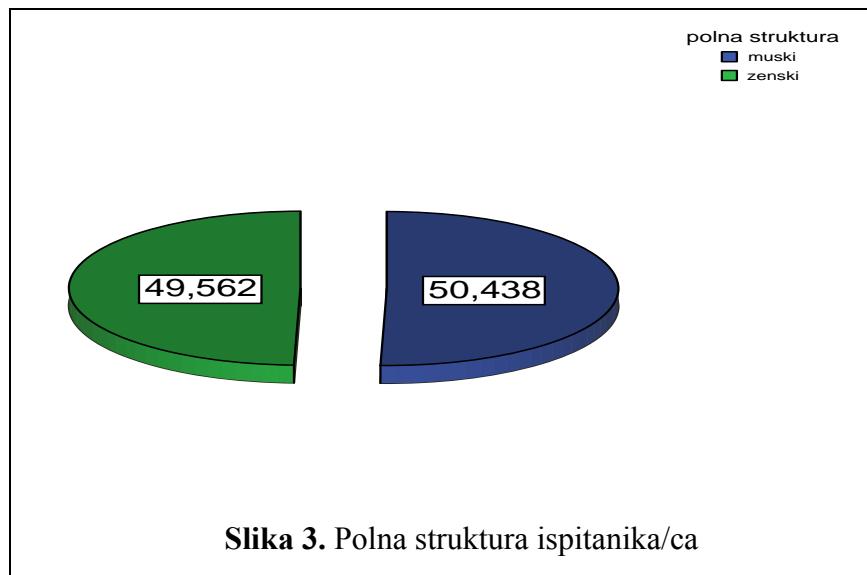
BR.	PITANJA	ODGOVORI			
1.	Da li koristite Internet?	a) da	b) ne		
2.	Ako ne koristite, koji je glavni razlog?	a) nemam računar	b) nisam obučen/a za korišćenje Interneta	c) nisam zainteresovan/a	d) ostalo
3.	Radi čega koristite Internet?	a) zabava	b) posao	c) elektronska pošta	d) ostalo
4.	Da li mislite da Internet tehnologija koristi unapređenju posla koji radite?	a) da	b) ne		
5.	Da li imate e-mail adresu?	a) da	b) ne		
6.	Da li koristite usluge Internet kafea?	a) da	b) ne		
7.	Ako ne, koji je glavni razlog?	a) imam svoj računar	b) ne koristim Internet	c) ne odgovara mi atmosfera	
8.	Da li vaši prijatelji koriste Internet?	a) da	b) ne		
9.	Da li smatrate da je Internet bitan za buduće generacije?	a) da	b) ne		
10.	Da li ste zainteresovani za informacije o zdravstvu na Internetu?	a) da	b) ne		

Tabela 9. Anketni list: analiza korišćenja Interneta

Istraživanje je sprovedeno u urbanim sredinama u periodu februar/mart 2006. godine na uzorku od 541 ispitanika/ca i to u sledećim gradovima: Beograd, Novi Sad, Kraljevo, Kruševac i Novi Pazar, a rađeno je metodom anketiranja građana/ki. Građani/ke su anketirani na sledećim lokacijama: na pijaci, u pozorištu, u bioskopu, na ulici, u stanovima i tržnim centrima.

Cilj ovog istraživanja bio je da se ukaže na to koliki broj građana/ki koristi Internet, koji su razlozi za nekorišćenje Interneta, koliko je interesovanje potencijalnih korisnika i koji su načini približavanja Interneta stanovništvu.

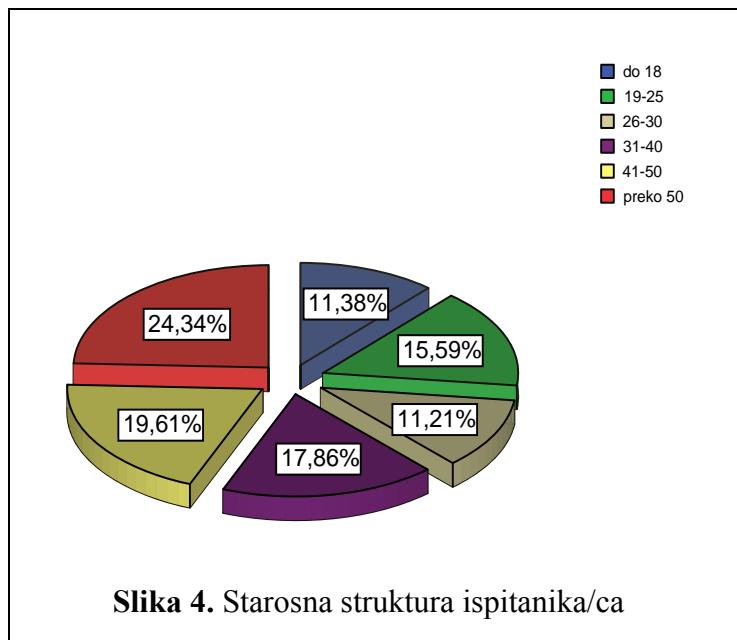
Kao što je već navedeno, ispitivanjem je obuhvaćen uzorak od 571 ispitanika/ca, i to 288 muškaraca (50,4%) i 283 žene (49,6%) (slika 3). Cilj ankete je bio i da se postigne da broj ispitanika/ca bude sličan kako po pitanju starosne strukture, tako i po polu.

Što se tiče starosne strukture, istraživanje je odradeno kroz šest kategorija predstavljenih u Tabeli 10. i na slici 4.

Kategorije	Broj ispitanika/ca	Procenat
do 18	65	11,4
19-25	89	15,6
26-30	64	11,2
31-40	102	17,9
41-50	112	19,6
preko 50	139	24,3
Ukupno	571	100,0

Tabela 10. Starosna struktura ispitanika/ca

Po strukturi obrazovanja posmatrani su ispitanici kroz svih sedam kategorija. Najviši procenat anketiranih, njih 51,8% ima srednju stručnu spremu (ovom kategorijom obuhvaćeni su i studenti), zatim 18,7% ima visoku stručnu spremu, a 13,7% višu stručnu spremu. Sa najnižim procentom 1,6% i 1,8% zastupljeni su doktori nauka i magistri. Rezultati su predstavljeni u Tabeli 11.

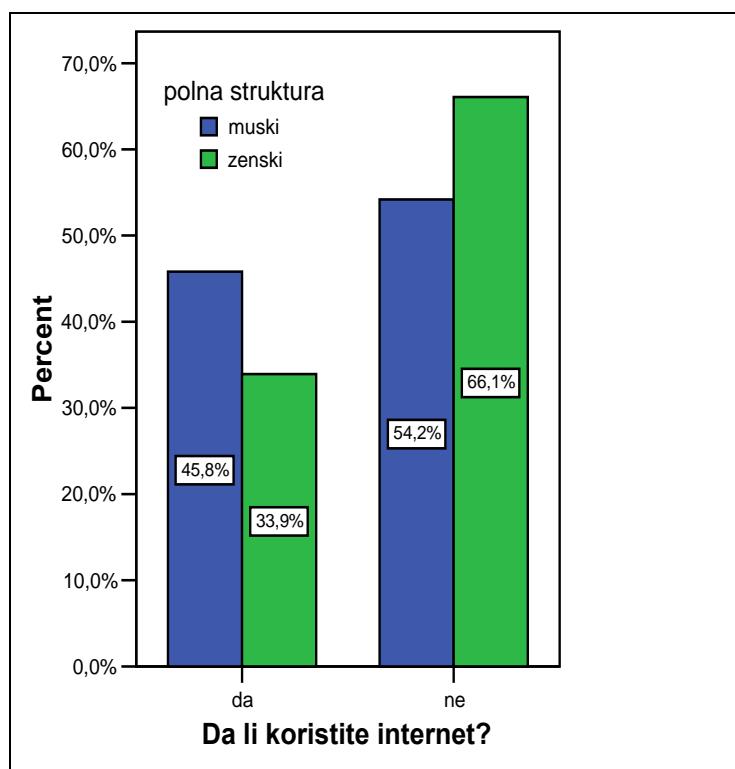
Kategorije	Broj ispitanika/ca	Procenat
NK	30	5,3
KV	41	7,2
SS	296	51,8
VS	78	13,7
VSS	107	18,7
MR	10	1,8
DR	9	1,6

Tabela 11. Struktura ispitanika/ca po obrazovanju

Na pitanje da li koriste Internet, dobili smo podatak da 227 ispitanika/ca (39,9%) koriste, a 342 ispitanika/ca (60,1%) uopšte ne koristi Internet. U kategoriji preko 50 godina 89,2% ispitanika/ca ne koristi Internet, dok je najviše onih koji Internet koriste, 75%, u dobi do 18 godina (Tabela 12). Internet ne koristi 33,9% muškaraca i čak 45,8% žena (slika 5).

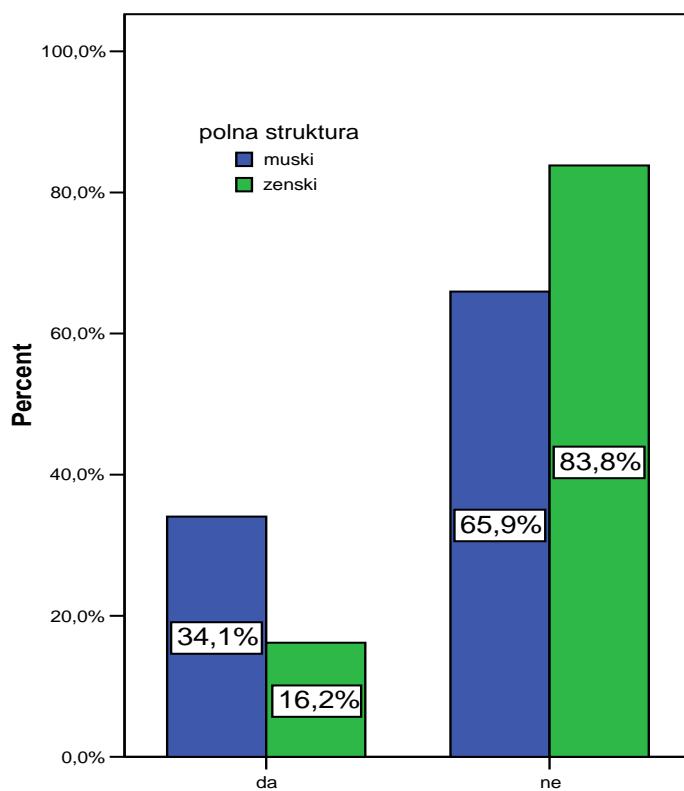
Starosna struktura	Da li koristite Internet?		Ukupno
	da	ne	
Do 18	48	16	64
	75,0%	25,0%	100,0%
19-25	56	33	89
	62,9%	37,1%	100,0%
26-30	33	31	64
	51,6%	48,4%	100,0%
31-40	44	57	101
	43,6%	56,4%	100,0%
41-50	31	81	112
	27,7%	72,3%	100,0%
preko 50	15	124	139
	10,8%	89,2%	100,0%
Ukupno	227	342	569
	39,9%	60,1%	100,0%

Tabela 12. Starosna struktura: „Da li koristite Internet?“

Slika 5. Polna struktura: „Da li koristite Internet?“

Što se tiče ispitanika/ca preko 30 godina, samo 16,2% žena upotrebljava Internet, dok je muškaraca 34,1% (slika 6). Od nekvalifikovanih ispitanika/ca, njih samo 6,9% koristi Internet. Sa porastom nivoa obrazovanja i korišćenje Interneta je veće, sve do doktora/ki nauka kod kojih taj procenat iznosi 100 (Tabela 13). Od 203 ispitanika/ce sa VS, VSS, MR i DR stručnom spremom njih 97 (47,8%) koristi Internet. Za žene taj procenat iznosi 34% a kod muškaraca 60,4%.

Slika 6. Ispitanici preko 30 god.: „Da li koristite Internet?“

Obrazovanje	Da li koristite Internet?	
	da	ne
NK	2	27
	6,9%	93,1%
KV	7	34
	17,1%	82,9%
SS	121	175
	40,9%	59,1%
VS	33	45
	42,3%	57,7%
VSS	51	55
	48,1%	51,9%
MR	4	6
	40,0%	60,0%
DR	9	0
	100,0%	0%
Ukupno	227	342
	39,9%	60,1%

Tabela 13. Obrazovanje: „Da li koristite Internet?“

Od 344 ispitanika/ca koji su na pitanje da li koriste Internet odgovorili odrečno, kao glavni razlog za to naveli su da nemaju računar i to 114 (33,1%), i nisam zainteresovan/a 110 (32%) ispitanika/ca. Najveći procenat muškaraca ne koristi Internet zato što nema računar (36%), a žena zato što nisu zainteresovane (34,4%), Tabela 14.

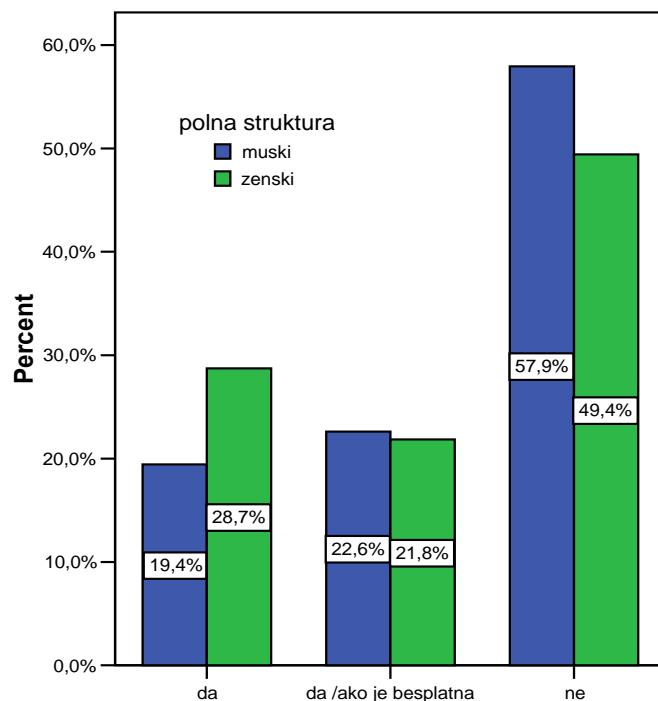
Ako ne koristite Internet, koji je glavni razlog?	Polna struktura		Ukupno
	muški	ženski	
nemam računar	59	55	114
	36,0%	30,6%	33,1%
nisam obučen/a za korišćenje Interneta	43	40	83
	26,2%	22,2%	24,1%
nisam zainteresovan/a	48	62	110
	29,3%	34,4%	32,0%
ostalo	14	23	37
	8,5%	12,8%	10,8%
Ukupno	164	180	344
	100,0%	100,0%	100,0%

Tabela 14. Polna struktura: „Ako ne koristite Internet, koji je glavni razlog?“

Na pitanje da li želite da pohađate školu Interneta (osnovna i unapređena znanja) odgovorilo je 513 ispitanika/ca. Najviše ispitanika/ca koji ne žele da pohađaju školu Interneta je u dobu preko 50 godina (79,5%) i do 18 godina (66,1%). Procenat ispitanika/ca koji žele da pohađaju školu je 33%, u dobu od 30 do 40 godina. Zanimljivo da je da 30% ispitanih od 25 do 50 godina žele da pohađaju školu Interneta ako je ona besplatna (Tabela 15). 57,9% muškaraca uopšte ne želi da pohađa školu Interneta, dok je procenat žena nešto niži (49,4%). Skoro isti procenat muškaraca i žena želi da pohađa školu ukoliko je ona besplatna (22%), dok je procenat muškaraca koji žele da pohađaju školu Interneta 19,4%, a žena 28,7% (slika 7).

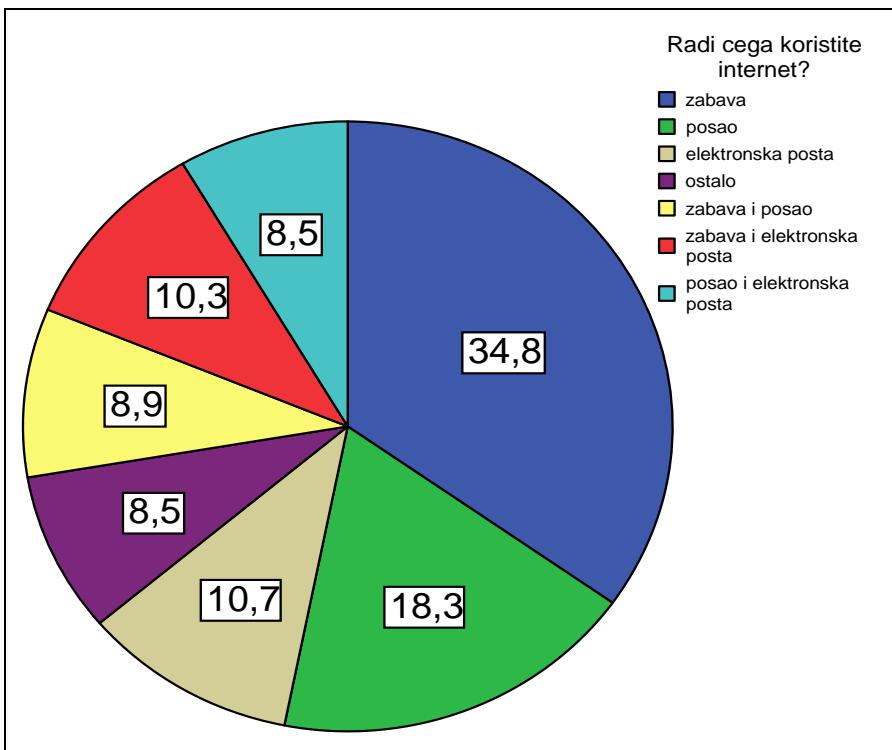
starosna struktura	Da li želite da pohađate školu Interneta?			Ukupno
	da	da /ako je besplatna	ne	
do 18	12	9	41	62
	19,4%	14,5%	66,1%	100,0%
19-25	26	14	44	84
	31,0%	16,7%	52,4%	100,0%
26-30	16	15	25	56
	28,6%	26,8%	44,6%	100,0%
31-40	29	31	28	88
	33,0%	35,2%	31,8%	100,0%
41-50	28	33	40	101
	27,7%	32,7%	39,6%	100,0%
preko 50	13	12	97	122
	10,7%	9,8%	79,5%	100,0%
Ukupno	124	114	275	513
	24,2%	22,2%	53,6%	100,0%

Tabela 15. Starosna struktura: „Da li želite da pohađate školu Interneta?“

Slika 7. Polna struktura: „Da li želite da pohađate školu Interneta?“

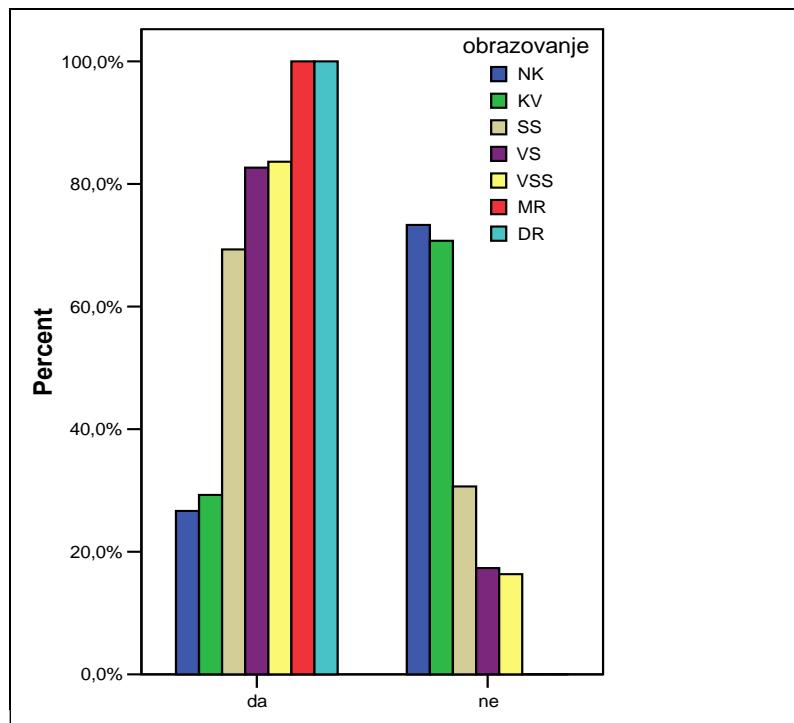
Zanimljivo je da najveći procenat građana (od onih koji koriste Internet) koristi Internet za zabavu (34,8%), dok za posao koristi skoro duplo manje (18,3%), slika 8.

Slika 8. Radi čega koristite Internet?

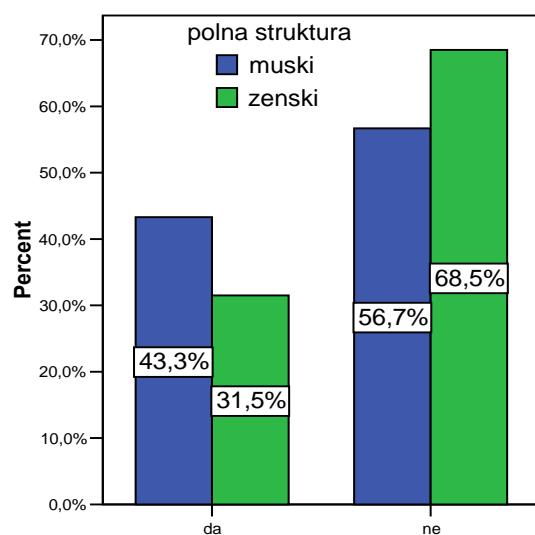
Treba istaći da je kod ispitanika/ca sa višom i visokom stručnom spremom, magistara i magistarki i doktora/ki nauka veći procenat žena koje koriste Internet isključivo za posao (30,3%), dok kod muškaraca on iznosi 24,2%. Isto tako veći broj muškaraca (21%) koristi Internet samo za zabavu, dok je kod žena taj procenat nešto niži (15,2%).

Ukupan procenat ispitanika/ca koji misli da Internet doprinosi unapređenju njihovog posla je oko 70%. Sa obrazovanjem raste i svest ispitanika/ca o pozitivnom uticaju Interneta na posao kojim se bave što se može videti sa slike 8.

Slika 9. Obrazovanje: „Da li mislite da Internet koristi unapređenju posla koji radite?“

Na pitanje da li imate e-mail adresu, 43,3% muškaraca i 31,5% žena odgovorilo je potvrđno (slika 10). Zapanjujući podatak je da od ispitanika sa NK i KV stručnom spremom samo 2,9% ima e-mail adresu, i to 3,1% muškaraca i 2,7% žena (Tabela 16).

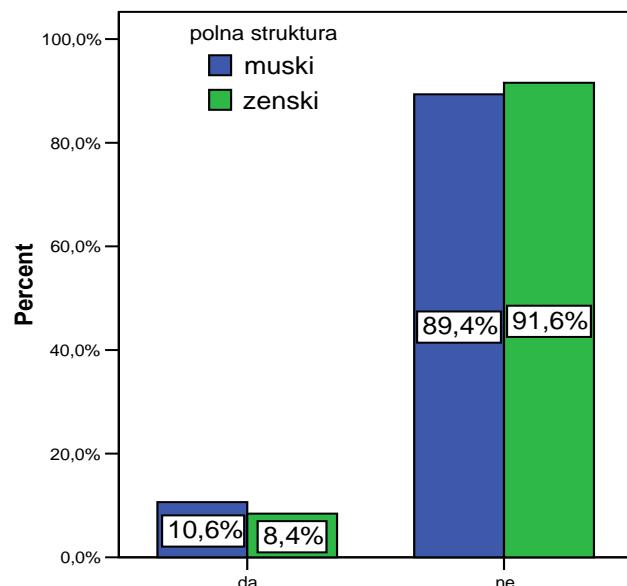

Slika 10. Polna struktura: „Da li imate e-mail adresu?“

Polna struktura	Da li imate e-mail adresu?		Ukupno
	da	ne	
muški	1	36	37
	2,7%	97,3%	100,0%
ženski	1	31	32
	3,1%	96,9%	100,0%
Ukupno	2	67	69
	2,9%	97,1%	100,0%

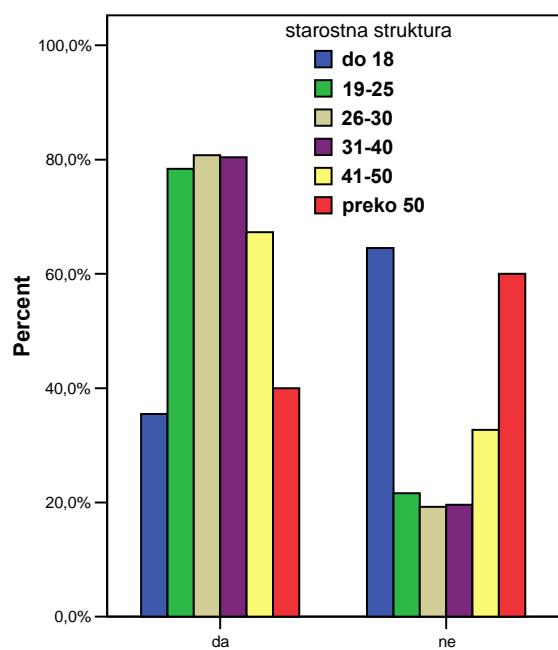
Tabela 16. Za NK i KV po polnoj strukturi: „Da li imate e-mail adresu?“

Internet u okviru Internet kafea koristi 10,6% muškaraca i 8,4% žena, slika 11.

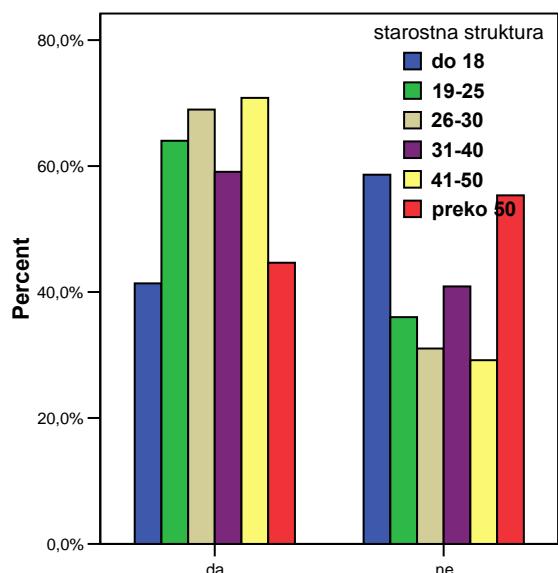

Slika 11. Da li koristite usluge Internet caffe-a?

Od muškaraca između 18 i 50 godina oko 80% je zainteresovano za informacije o zdravstvu putem Interneta. Ispod 18 i iznad 50 godina taj procenat je dvostruko manji (slika 12). Slična situacija je i kod žena (interesovanje je oko 70%), sa razlikom što je u starosnoj kategoriji od 31 do 40 godina taj procenat oko 60% (slika 13).

Slika 12. Muški pol: „Da li ste zainteresovani za informacije o zdravstvu na Internetu?“

Slika 13. Ženski pol: „Da li ste zainteresovani za informacije o zdravstvu na Internetu?“

4. REČNIK POJMOVA I BIBLIOGRAFIJA

4.1 REČNIK POJMOVA I DEFINICIJE⁷⁷

Pojam rod (*gender*) je ušao u društvenu teoriju i praksi da bi se napravila jasna razlika između bioloških datosti žena i muškaraca (pol) i društveno konstruisanih uloga žena i muškaraca. Dok pol označava biološke, nepromenljive i trajne razlike između žena i muškaraca, pojам rod se koristi za definisanje društvenih uloga žena i muškaraca, načina na koji se formiraju, prenose i usvajaju predstave o poželjnim obrascima ponašanja žene i muškaraca. Pojednostavljeni rečeno, „mi se rađamo kao muško i žensko, ali kako se postaje dečak ili devojčica, žena ili muškarac, učimo od našeg društva i naših porodica“⁷⁸.

Ustanovljavanjem terminološke razlike između roda i pola nastoji se da se ospore ona stanovišta koja biološku različitost koriste da bi odbranili postojeći *status quo* u raspodeli društvene moći i bogatstva, odnosno da bi očuvali neravnopravan položaj žena i muškaraca.

Rodne uloge i očekivanja od žena i muškaraca formiraju se pod uticajem mnogobrojnih faktora: kulturnih, ideoloških, religijskih, ekonomskih. One se razlikuju od kulture do kulture, ali se menjaju i tokom vremena. Zbog toga je neophodno imati na umu da društveni položaj žena i muškaraca nije posledica njihovih bioloških osobina, već da su društveno i istorijski određeni, a time i promenljivi. Na primer, pre samo 60-tak godina žene u većini društava nisu imale pravo glasa, dok se sada nalaze na čelu pojedinih država.

Rodne uloge se usvajaju tokom procesa socijalizacije individue i u njihovom formiranju i prenošenju učestvuje celo društvo - porodica, škola, mediji. Uobičajenim odabirom igračaka za svoju decu, roditelji ih uče društveno poželjnim ulogama. Tako se smatra da su za devojčice prigodne lutke, pribor za kuvanje ili šivenje, dok dečaci treba da se igraju oružjem, automobilima itd. Time se devojčice uče da je društveno poželjna uloga žena domaćice, negovateljice, dok se muškarci s druge strane uče „muškim ulogama i poslovima“ (ratovanje, vođenje politike).

Rodne uloge su osnova na kojoj počiva rodno zasnovana diskriminacija i koja je vidljiva u svim društvenim sferama. Rodno zasnovana diskriminacija se može javiti u dva oblika, kao neposredna i kao posredna diskriminacija. Neposredna diskriminacija je svako neopravданo nepovoljnije postupanje prema licu određenog pola nego što se postupa ili bi se moglo postupati u odnosu na lice drugog pola u istoj ili sličnoj situaciji. Posredna diskriminacija je stavljanje lica određenog pola u neravnopravan položaj pozivanjem na prividno neutralnu pravnu normu, kriterijum ili praksi jednaku za sve.

Rodna ravnopravnost (*gender equality*) nije samo ravnopravnost pred zakonom. Ona podrazumeva formalno pravnu jednakost žena i muškaraca, ali je širi pojam od nje.

Rodna neravnopravnost nije neprihvatljiva samo sa stanovišta poštovanja ljudskih prava i ispunjavanja zakonskih normativa, već predstavlja prepreku ekonomskom razvoju zemlje. Istraživanja širom sveta pokazuju da neravnopravan položaj žena i neuvažavanje ženskih resursa usporava ekonomski rast i otežava rešavanje problema siromaštva.

---

⁷⁷ Rečnik i definicije su preuzete iz publikacije „100 reči o ravnopravnosti polova - Rečnik termina o ravnopravnosti žena i muškaraca“ koju je izdala Evropska komisija 1998. godine.

⁷⁸ www.unicef.org/gender/index_bigpicture.html, 2005.

Iz tih razloga zalaganje za rodnu ravnopravnost ima za cilj promovisanje punog učešća žena i muškaraca u društvu i predstavlja ravnopravnu zastupljenost, moći i učešće oba pola u svim sferama javnog i privatnog života. Uvođenje principa rodne ravnopravnosti i vrednovanje procesa u politici, treba sprovesti tako da se pitanje rodne ravnopravnosti uvrsti u sve javne politike na svim nivoima i u svim fazama njenog kreiranja i sprovodenja čime bi se omogućilo da one u jednakoj meri koriste i ženama i muškarcima.

Sve intenzivniji rad na pitanjima ravnopravnosti polova, razmena informacija i iskustva sa drugim organizacijama koje se bave pitanjem jednakih mogućnosti žena i muškaraca, kao i potreba da se definišu pozitivne mere koje se odnose na ostvarivanje ravnopravnosti, vodi ka sve učestalijoj upotrebi posebnih termina koji predstavljaju deo novog sistema vrednosti i koncept društva u kojem žene i muškarci ravnopravno učestvuju u svim sferama javnog i privatnog života. Želja da se pored sistemskih promena menjaju i tradicionalni stavovi o ulozi žena i muškaraca, stvara potrebu da se gore navedeni termini uvedu u svakodnevnu praksu, kako bi se ukazalo da je senzibilisana komunikacija odraz društva koje poštuje različitosti i u kojoj žene i muškarci imaju jednak tretman.

U daljem tekstu dajemo definicije osnovnih pojmove u oblasti ravnopravnosti polova i jednakih mogućnosti.

ROD

Pojam koji se odnosi na društvene razlike između muškaraca i žena, a koje su naučene, podložne promenama tokom vremena i variraju u okviru i među različitim kulturama.

POL

Biološke karakteristike kojima se ljudska bića određuju kao žene i muškarci.

RAVNOPRAVNOST POLOVA / RODNA RAVNOPRAVNOST

Koncept koji znači da sva ljudska bića imaju slobodu da razvijaju lične sposobnosti i prave izvore bez ograničenja nametnutih strogim rodnim ulogama; da se različito ponašanje, želje i potrebe žena i muškaraca u jednakoj meri uzimaju u obzir, vrednuju i podržavaju.

JEDNAKE MOGUĆNOSTI ZA ŽENE I MUŠKARCE

Odsustvo prepreka za učešće u ekonomskom, političkom i društvenom životu koje su zasnovane na polu.

LJUDSKA PRAVA ŽENA

Prava žena i devojčica, kao neotuđivi, sastavni i neodvojivi deo univerzalnih ljudskih prava, uključujući i koncept reproduktivnih prava.

OSNAŽIVANJE

Proces ostvarivanja dostupnosti i razvoja kapaciteta radi aktivnog učešća u oblikovanju sopstvenog života i zajednice u ekonomskoj, društvenoj i političkoj sferi.

UVODENJE RAVNOPRAVNOSTI POLOVA U JAVNU POLITIKU

Sistematsko uključivanje specifičnog položaja, prioriteta i potreba žena i muškaraca u svaku politiku sa ciljem unapređenja ravnopravnosti među ženama i muškarcima i modifikacija svih opštih politika i mera, posebno u svrhe postizanja ravnopravnosti, aktivnim i otvorenim razmatranjem njihovih efekata na odgovarajuće situacije žena i muškaraca prilikom njihove primene, nadzora i vrednovanja, i u fazi planiranja.

RODNO OSETLJIVA STATISTIKA

Prikupljanje i razvrstavanje podataka i statističkih informacija prema rodnoj pripadnosti, koje omogućava sprovođenje uporedne analize/rodne analize.

POZITIVNA AKCIJA

Mere koje se odnose na određene grupe s namerom da se eliminiše ili spreči diskriminacija, ili da se ublaže štetne posledice koje proizilaze iz postojećih stavova, ponašanja i struktura (ponekad se pominje kao pozitivna diskriminacija).

RODNI UGOVOR

Skup implicitnih i eksplizitnih pravila koja uređuju odnose među polovima, a koja određuju različit rad i vrednost tog rada, odgovornosti i obaveze za muškarce i žene. Odražavaju se na tri nivoa: u kulturi - norme i vrednosti društva; institucijama - porodična davanja, obrazovanje, politika zapošljavanja itd; i procesu socijalizacije, primarno u porodici.

UJEDNAČENO UČEŠĆE ŽENA I MUŠKARACA

Preraspodela moći i pozicija odlučivanja (40-60% zastupljenosti bilo kog pola) između muškaraca i žena u svakoj oblasti života, što predstavlja važan uslov ravnopravnosti između muškaraca i žena.

JAZ MEĐU POLOVIMA

Jaz koji postoji između žena i muškaraca u bilo kojoj oblasti prema stepenu njihovog učešća, pristupa, prava nadoknade ili beneficija.

NEPOSREDNA DISKRIMINACIJA NA OSNOVU POLA

Nepovoljno postupanje prema osobi zbog njenog pola.

POSREDNA DISKRIMINACIJA NA OSNOVU POLA

Kada zakon, propis, politika ili praksa, koja je naizgled neutralna, ima disproportionalno štetan uticaj na pripadnike jednog pola, osim ukoliko takav različit tretman nije opravdan objektivnim faktorima.

DEMOKRATSKI DEFICIT

Uticaj (npr.) neadekvatne rodne ravnoteže na legitimnost demokratije.

PARITETNA DEMOKRATIJA

Koncept društva po kome je ono podjednako sastavljeno od muškaraca i žena i u kojem njihovo puno i jednak uživanje građanskih prava zavisi od jednak zastupljenosti na pozicijama političkog odlučivanja, i u kojem učešće žena i muškaraca približno ili jednak odnosu 40 prema 60, u čitavom demokratskom sistemu, predstavlja princip demokratije.

KVOTA

Određena proporcija ili podela mesta, poslaničkih mandata, sredstava koja je namenjena određenoj grupi, najčešće u skladu sa određenim pravilima ili kriterijumima, a usmerena na ispravljanje nesrazmernosti u prethodnom periodu, obično na mestima odlučivanja ili u pristupu mogućnostima za obuku ili zaposlenju.

DOSTOJANSTVO NA RADNOM MESTU

Pravo na poštovanje dostojanstva, naročito zaštitu od seksualnog i drugih oblika uznevimiravanja na radnom mestu.

PODELA RADA (NA OSNOVU POLA)

Podela plaćenog i neplaćenog rada između žena i muškaraca u privatnom i javnom životu.

SEGREGACIJA RADNIH MESTA / SEGREGACIJA U ZAPOŠLJAVANJU

Zastupljenost žena i muškaraca u različitim oblicima i na različitim nivoima aktivnosti i zaposlenja, gde su žene ograničene na uži izbor zaduženja (horizontalna segregacija) nego muškarci, i posao nižeg ranga (vertikalna segregacija).

JEDNAKA ZARADA ZA RAD JEDNAKE VREDNOSTI

Jednaka zarada za posao jednake vrednosti, čije vrednovanje ne sadrži obeležja diskriminacije zasnovane na polu ili bračnom statusu, a odnosi se na sve aspekte plaćanja i uslova nagrađivanja.

PRIZNAVANJE I VREDNOVANJE NEPLAĆENOG RADA

Procena, u kvantitativnom smislu, uključujući i vrednovanje i prikazivanje vrednosti rada bez nadoknade, kao što je obavljanje kućnih poslova, briga o detetu i drugim izdržavanim licima, pripremanje hrane za porodicu, zajednicu i drugi volonterski rad.

FEMINIZACIJA SIROMAŠTVA

Pojačana i preovlađujuća pojava siromaštva žena u poređenju sa muškarcima.

NASILJE U PORODICI

Bilo koji oblik fizičkog, seksualnog ili psihičkog nasilja kojim se ugrožava bezbednost člana porodice i/ili upotreba fizičke ili emocionalne sile ili pretnja fizičkom silom, uključujući i seksualno nasilje unutar porodice ili domaćinstva. Uključuje zlostavljanje dece i fizičko nasilje i seksualno ili drugo zlostavljanje bilo kog člana domaćinstva.

TRGOVINA LJUDIMA/ŽENAMA I DECOM

Trgovina ljudima, prvenstveno ženama i decom, radi modernog ropstva, jeftine radne snage ili zarad seksualnog iskorišćavanja.

SEKSUALNO UZNEMIRAVANJE

Neželjeno ponašanje seksualne prirode ili neki drugi čin koji se zasniva na polu, a koji vreda dostojanstvo žena i muškaraca na radnom mestu, uključujući i ponašanje nadređenih lica i kolega.

REPRODUKTIVNO ZDRAVLJE

Stanje potpunog fizičkog, mentalnog i društvenog blagostanja, a ne samo odsustvo bolesti ili slabosti, u svim slučajevima koji se odnose na reproduktivni sistem i njegove funkcije i procese.

REPRODUKTIVNA PRAVA

Pravo svakog pojednica ili para da po slobodnoj volji i odgovornosti odluči o broju, razmaku i terminu rađanja svoje dece, kao i pravo da poseduje informacije i sredstva da tako čini, i da dostiže najviše standarde seksualnog i reproduktivnog zdravlja.

ŽENSKE STUDIJE / STUDIJE RODA

Akademski interdisciplinarni pristup analizi položaja žena i konstruisanja rodnih uloga.

4.2 BIBLIOGRAFIJA

- **Women's Careers in Computer Engineering. Case study: Technical University of Madrid:** 2004, Veronica Sanz Docent, Univerzitet Complutense u Madridu / Institut za filozofiju – CSIC (Španija).
Cilj ovog dokumenta je da predstavi rezultate nedavnog istraživanja u Školi kompjuterskih nauka i inženjeringu na Tehničkom univerzitetu u Madridu (Universidad Politécnica de Madrid), a u pogledu statusa žena kao studentkinja, profesorki i istraživačica u okviru univerziteta.
- **Moving in, Moving up, Moving Out? A Survey of Women in ICT**, 2005, Karenza Moore, Marie Griffiths and Helen Richardson.
Ovaj dokument predstavlja početne rezultate projekta podržanog od strane Evropskog socijalnog fonda – Žene u IT (WINIT), kao i on-line upitnike popunjene od strane žena zaposlenih u IKT industriji širom Engleske. Pored toga, ponuđene su i detaljne informacije o inicijalnom uzorku od 111 žena i njihovom iskustvu u IKT poslovima u Velikoj Britaniji.
Dostupno na :
www.isi.salford.ac.uk/gris/winit/Publications/Symposium_on_Gender_and_ICT_Main_paper.pdf, učitano marta 2006.
- **Women in IT Professions: Corporate Structures, Masculine Cultures**, 2005, Juliet Webster, Work and Equality Research, London.
Projekat WWW-ICT (Proširivanje ženskog rada u IKT) se bavi se definisanjem razloga za nedovoljnu zastupljenost žena u IKT u Evropskoj uniji, kao i kreiranjem preporuka za različite učesnike i aktere promena koje bi mogle da učine nešto u cilju poboljšanja ove situacije. Istraživanje se fokusira na sedam zemalja-članica EU: Austrija, Belgija, Francuska, Irska, Italija, Portugal i Velika Britanija. Istraživanje je sprovedeno u periodu 2002-2004. godine.

Innovative New Media Training and its Effects on Women's Lives, 2004, Martha Walker, Manchester.

Ovaj dokument objedinjuje empirijsko istraživanje koje ispituje pojedinačna iskustva žena u novom medijskom treningu u Ženskom elektronskom selu (WEVH), IKT centru u Mančesteru namenjenom isključivo ženama, i istražuje kako ova iskustva utiču na njihov svakodnevni život. Ovaj dokument je sačinjen s namerom da rasvetli zašto još uvek postoji potreba za projektima "pozitivne akcije" (afirmativne akcije – prim. prev) kao što je WEVH i ispita zašto, uprkos mogućnosti izbora, neke žene nastavljaju sa izborom IKT treninga isključivo za žene.

- **Gender, computing and the organisation of working time: public/private comparisons in the Australian context**, 2005, Chris Diamond and Gillian Whitehouse, School of Political Science & International Studies, University of Queensland, Australia, Paper for presentation at: 3rd European Symposium on Gender & ICT: Working for Change, 1st February, Theme: Gender, Technology and Work.
U ovom dokumentu se obraća pažnja na proces organizacije rada koji održava i reprodukuje postojeću rodnu podeljenost, fokusirajući se posebno na razlike i sličnosti u organizaciji radnog vremena u javnom i privatnom sektoru u australijskom kontekstu. Ova analiza identificuje jaču "kulturu prekovremenog rada" u privatnom sektoru, ali takođe uočava i retkost ograničenog radnog vremena (part-time) u oba sektora i ukazuje na različite reakcije muškaraca i žena u odnosu na ova uslovljavanja.

- **The Role of e-Learning In Training and Development**, 2001, Kurt D. Moses, Vice President, Academy for Educational Development.
Trening i kontinuirani razvoj ljudskih resursa su postali prioritet za većinu preduzeća koja rade u modernim narastajućim globalnim ekonomijama, kao i u zemljama koje traže razvojne

pristupe. U mnogim slučajevima cena učešća umnogome prevazilazi direktnе troškove treninga. U većini slučajeva, dokle god e-učenje može da obezbedi jednake ili bolje rezultate (trajno znanje, proverljivo bolje veštine ili sposobnosti rešavanja problema na višim nivoima) za isti ili manji trošak u odnosu na tradicionalni trening, dotle će uverljivost e-učenja i njegova sposobnost da dopre do šireg auditorijuma prevladivati.

Dostupno na

www.techknowlogia.org/TKL_active_pages2/CurrentArticles/main.asp?FileType=HTML&ArticleID=268 učitano marta 2006.

- **High Tech/Grassroots Education: Community Learning Centers (CLCs) for Skill Building**, 2000, by Mary Fontaine The LearnLink Project, Academy for Educational Development (AED). Ovaj članak predstavlja opis dva Komunalna centra za učenje u Africi koji pružaju treninge i obrazovne programe za učesnike iz svih slojeva društva. Članak ilustruje dizajn i elemente koji su se pokazali efektivni kako za Centre, tako i za njihove korisnike.
Dostupno na
www.techknowlogia.org/TKL_active_pages2/CurrentArticles/main.asp?IssueNumber=6&FileType=HTML&ArticleID=146 , učitano marta 2006.
- **Women and e-government in Gambia**, 2006, Islam, B. / United Nations (UN) Division for the Advancement of Women (DAW).
Ovaj dokument zastupa uključivanje rodne jednakosti i ženskih pitanja u IKT politiku kako bi se suprotstavilo sindromu uključenosti-isključenosti u digitalnim odnosima moći. Fokus je na situaciji u Gambiji.
Dostupno na www.eldis.org/cf/search/disp/DocDisplay.cfm?Doc=DOC21283&Resource=flict učitano marta 2006.
- **Tehnologies for Education: potentials, parameters and prospects**, 2002, Edited by Wadi D. Haddad and Alexandra Draxler, Prepared for UNESCO by Knowledge Enterprise, INC.
Integriranje IKT u obrazovanje i obrazovne sisteme je kompleksan, višefazni proces. Jedina konstanta u procesu je promena: promena u obrazovnom okruženju i njeni zahtevi, u tehnologijama i njihovom potencijalu, u parametrima za uspeh.
www.KnowledgeEnterprise.org
- **Gender, Information Technology, and Developing Countries: An Analytic Study**, June 2001. By Nancy Hafkin and Nancy Taggart, Academy for Educational Development (AED), For the Office of Women in Development, Bureau for Global Programs, Field Support and Research, United States Agency for International Development.
Iako su žene u zemljama u razvoju do sada imale malo kontakta sa novim tehnologijama, očigledno je da ove tehnologije pružaju neophodne mogućnosti za unapređenje života žena i njihovih porodica. Ponuđene su mogućnosti u zapošljavanju, naročito u oblasti IKT kompatibilnih usluga i privredi, kako u upotrebi IKT u postojećem poslovanju, tako i u započinjanju novih poslova baziranih na tehnološkim uslugama.
- **“The Bottom Line: Connecting Corporate Performance & Gender Diversity”**, Catalyst (2004), citirano u izlaganju g-de Kelly Richdale na konferenciji: “Women and/in Technology”, Geneva (CH), 2-3 Feb 2006.
Dostupno na www.freestudios.tv/?cdroite=tablo_lift06 , učitano 08. februara 2006.
- **Looking Behind the Internet: Empowering Women for Public Policy Advocacy in Central America**, 2002, Martinez Juliana and Reilly Katherine, UN/INSTRAW virtual Seminar Series on Gender and ICTs, Seminar 4: ICTs as Tool for bridging the Gender Digital Divide and Womens’ Empowerment, 2-14 September.

Dostupno na
www.iucea.org/publications/cap2_e-Gov_Report_East%20Africa.pdf#search='egovernment%20discussion učitano 10. februara 2006.

- **Resolution on the Commission Communication**
Incorporating equal opportunities for women and men into all Community policies and activities - "mainstreaming" (COM(96)0067 C4- 0148/96), Official Journal C 304 , 06/10/1997 P.50.
- **Making the Internet Connection Count: Effective Use of the Internet in Seven Steps**, 1998, Leland InitiativeResearch and Reference Services (R&RS) Project, Support for Advocacy and Research in Africa (SARA) Project, Academy for Educational Development (AED) U.S. Agency for International Development (USAID).
Dostupno na www.usaid.gov/regions/afr/leland/manual/manenglish/default.htm učitano marta 2006.
- **Report on status of Women Canada's on line consultation on gender equality**, 2005, Data analyzed for Status of Women Canada by Pavla Selepova under contract with Human Resource Systems Group Ltd.
Ovaj dokument izveštava o on-line konsultacijama o rodnoj ravnopravnosti koje su održane od 9. septembra do 10. novembra 2005. godine. U ovom periodu je maksimizirano ovo pitanje kroz istovremeno održavanje konsultacija kroz lične kontakte.
Dostupno na www.swc-cfc.gc.ca/resources/consultations/ges09-2005/finalreport_1_e.html učitano marta 2006.
- **Personalized nutrition communication with the use of ICT**
February 2006 , L. Bowman, Dr M. Koelen.
Uprkos nekim poboljšanjima, dijete još uvek sadrže previše nezasićenih masti, šećera i soli, a premalo povrća, voća i ribe. Prehrambene navike značajno utiču na zdravlje, kada se zna da nezdrava ishrana izaziva gojaznost, dijabetes, kardiovaskularne i maligne bolesti. U ovom članku se ukratko razmatra upotreba IKT za personalizaciju nutricioističke komunikacije.
Dostupno na www.digitalopportunity.org/article/view/126566/1/ , učitano marta 2006.
- **Značaj e-zdravstva**, mart 2006, Darko Bogojević, Zorica Žarković.
Kada ljudi shvate koliki je dobitak po njihovo zdravlje od medicinske informatizacije, ona može postati okosnica informatizacije celog društva. Pod uslovom da napustimo "o'ruk" pristup i preračunamo se šta znamo, šta ne znamo i šta treba da naučimo.
Dostupno na www.ekonomist.co.yu/magazin/ebit/08/por/dijagnoza.htm i www.telemedicina.co.yu učitano marta 2006.
- **Milenijumska deklaracija**
Obuhvata sledeće ciljeve: Eliminaciju ekstremnog siromaštva i gladi; Postizanje osnovnog obrazovanja i za devojčice i za dečake; Promovisanje principa rodne ravnopravnosti i osnaživanja žena (ovaj cilj odražava Akcionu Platformu iz Pekinga); Smanjivanje smrtnosti dece; Unapređenje zdravlje trudnica; Osiguravanje održivosti okruženja;
Dostupno na www.un.org.yu/srp/mdgs.htm , učitano marta 2006.

- **Žene i muškarci u Srbiji**, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2005.
- **The Increasing Importance of Systematic Support for Women in Small Enterprise Operations**, 2001, Development Gateway, Nidhi Tandon, World Bank Group Review of Small Business Activities.

LINKOVI

Ujedinjene nacije

www.unicttaskforce.org
www.itu.int/wsis
www.unece.org/etrades/ict/welcome.htm

www.itu.int/ITU-D-Gender
www.un.org/womenwatch/daw/vaw/responses

Svetski samit o informacionom društvu

www.itu.int/wsis

Evropska unija

http://europa.eu.int/information_society/index_en.htm
www.eurunion.org/legislat/TradeAg/InfoSoc.htm
<http://europa.eu.int/idabc/egovo>

www.gov-goodpractice.org

Pakt za stabilnost - eSEEurope

www.eSEEuropeConference.org
www.stabilitypact.org

Pulmanov digitalni vodič/Pulman smernice

www.bgb.org.yu/predlazemopredlazete/PulmanPrevodFinal.pdf
www.pulman.org

Predlog Strategije za Informaciono društvo u Srbiji, Ministarstvo za nauku i zaštitu životne sredine

www.mntr.sr.gov.yu/mntr/sr/article.php?lang=SR&id=2220

Ministarstvo zdravlja Republike Srbije

www.zdravlje.sr.gov.yu

Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije

www.mps.sr.gov.yu

Portal o IKT

www.witt-project.net

Globalizacija, časopis za političku teoriju, istraživanje globalizacije, razvoja i rodnosti

www.globalizacija.com

On line program „Informaciono društvo“ Beogradske otvorene škole

<http://bos.org.yu/cepit>

Informaciono društvo Srbije i Crne Gore

www.edrustvoscg.org.yu

Društvo za informatiku

www.dis.org.yu

Alternativna akademska obrazovna mreža

www.aaen.edu.yu

Centar za ženske studije

www.zenskestudie.edu.yu

Narodna biblioteka Kruševac

www.nbks.org.yu

E-zdravstvo - korisni web izvori

eHealth-Care Foundation

www.ehealth-care.net

Vårdguiden - The Stockholm Health Care Guide

www.vardguiden.se

eHIT Ltd

www.ehit.fi

Fundación Contemporánea

www.fcontemporanea.org.ar

Korisni web izvori o rodnoj ravnopravnosti

American Association for University Women (AAUW)

www.aauw.org

Carnegie Mellon University's Computer Science Department

www.cs.cmu.edu/~women

International Women's Tribune Center (IWTC)

www.iwtc.org

Society for International Development, Women on the Net Project

www.sidint.org

Women in Global Science and Technology (WIGSAT)

www.wigsat.org

Women's Learning Partnership (WLP)

www.learningpartnership.org

Global Knowledge Partnership

www.globalknowledge.org

International Telecommunication Union (ITU)

www.itu.int/ITU-D-Gender

United Nations Development Program (UNDP)

www.undp.org

UNESCO

www.unesco.org

UNIFEM

www.undp.org/unifem/ec_tech.htm

United Nations University

www.intech.unu.edu

Status of Women Canada: Gender Equality Consultation

www.swc-cfc.gc.ca